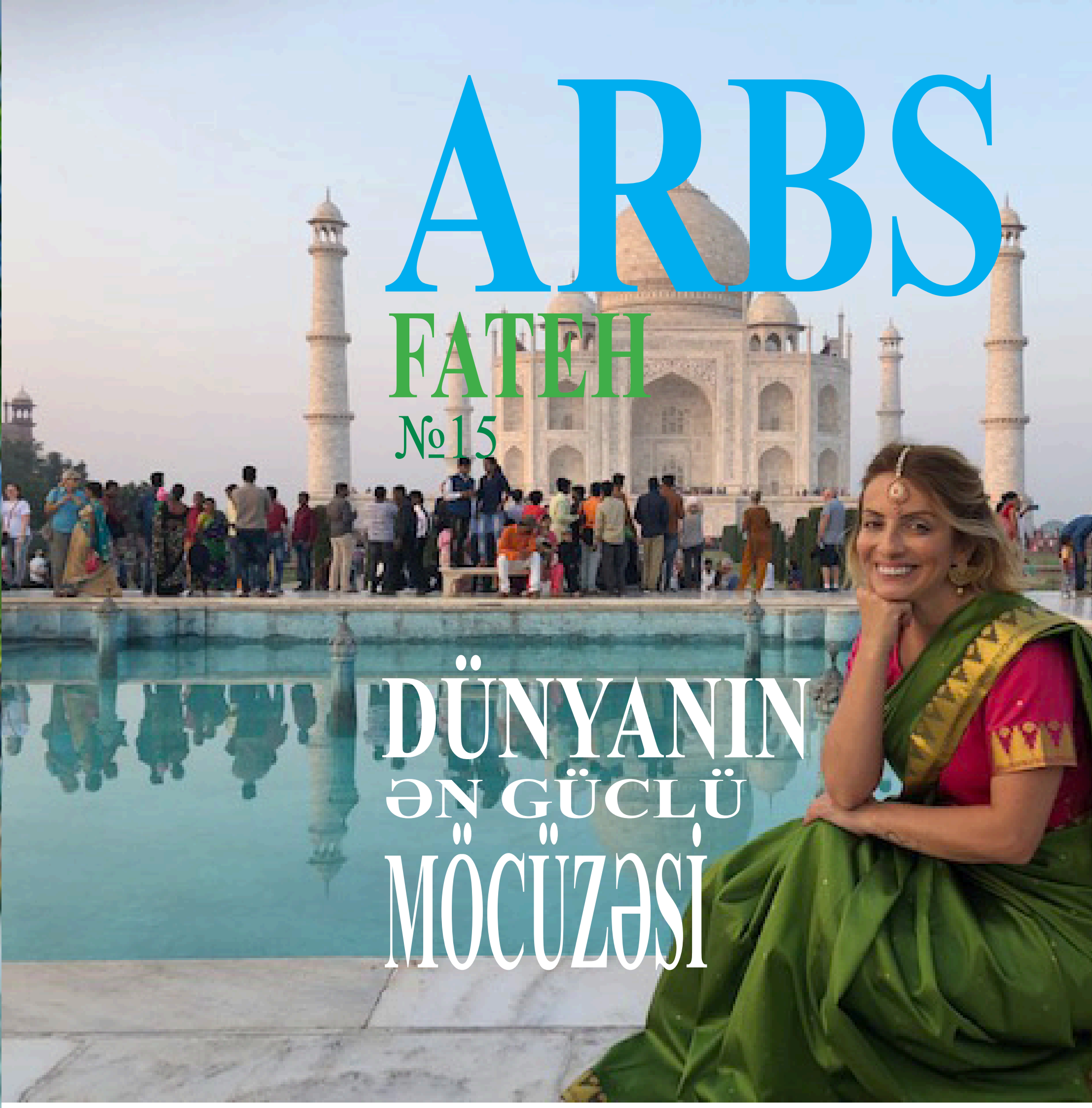

ARBS

FATEH

№15

DÜNYANIN ƏN GÜCLÜ MÖCÜZƏSİ

Azerbaijan-India

H

ind Okeanı – dünyanın sahəsinə görə üçüncü okeanı. Yer səthinin təqribən 20%-ini tutur. Qərbdən Afrika və Ərəbistan yarımadası, şimaldan Asiya, şərqdən isə Hindçin yarımadası, Zond adaları və Avstraliya ilə əhatə olunur. Sahəsi Qırmızı dəniz və Fars körfəzi ilə birlikdə 75 000 000 km², həcmi 292,131,000 km³-dir.

HİMALAY DAĞLARI

Himalay dağları – Yer kürəsinin ən hündür sıra dağları. Dünyanın ən yüksək zirvəsi olan Comolunqma zirvəsi də bu dağda – Nepalın sərhədlərində yerləşir. Himalay dağları indiyədək davam edən Hindistan platforması və Asiya platformasının toqquşması nəticəsində meydana gəlmişdir.

Pakistan, Hindistan, Çin, Nepal və Butandan keçən 2400 km uzunluğundakı Himalay dağlarının buzlaqları Asiyanın ən böyük 9 çayını qidalandırır. 1,3 milyard insan bu su yollarından asılı olaraq yaşayır. Göstəricilərə görə isə Himalay dağlarında havanın istiliyi son 30 ildə 10 ildən bir 0.06-0.15 dərəcə arası artır və istilərin bu şəkildə artmağa davam etməsi nəticəsində 50 ilə qədər buzlaqların yox olması gözlənilir.

Avrasiyaya birləşmədən əvvəl Hindistan Qondvananın bir hissəsi idi. Sonralar Qondvanada materiklərin dreyfi başladı. Qondvananın parçalanması nəticəsində meydana gələn yeni hissələrdən biri olan Hindistan şimala doğru 6000 km. məsafə qət etdikdən sonra Avrasiya materiki ilə toqquşdu. İki materik tipli yer qabığının toqquşması nəticəsində Himalay dağları yaranaraq, yüksəldi.

AZƏRBAYCAN

ŞAHDAĞI

Şahdağ — Böyük Qafqaz dağlarında Yan silsilədə zirvə, hündürlüyü 4243 metrdir, Qusar rayonu ərazisindədir.

Bu dağ adının yaranması haqqında xalq rəvayətlərinin birində deyilir ki, keçmişdə Şah dağının başında bir şah öz ailəsi və adamları ilə yaşayırmış. Şahın ailəsi üç nəfərdən ibarət imiş: şah, arvadı və oğlu. Şahın oğlu yatır, yuxuda gözəl bir qız görür və ona bir könüldən min könülə vurulur. Səhər oğlan yuxusunu atasına danışır və həmin qızı tapıb onunla evlənəcəyini ona bildirir. Şah, arvadı, vəzirlər, vəkillər oğlana xahiş edirlər ki, o, bu fikrindən daşınsın, lakin oğlan sözündən dönmür. Oğlan qırx gün, qırx gecə yol gedir, vilayətlərin birində qızı tapır və ürəyini ona açır. Qız da oğlana ilk baxışdan vurulur. Lakin qız həmin vilayətdə başqa bir oğlana nişanlı idi. Oğlan belə qərara gəlir ki, qızı həmin vilayətdən qaçıdırıb öz vilayətinə gətirsin. O, belə də edir. Qızla vilayətdən çıxmaçıda padşah bundan xəbər tutur və atlılar oğlanla qızın arxasınca düşürlər. Oğlan qızı öz vilayətinə gətirib ata-anasına təhvil verir, özü

isə dağın başına çıxıb qoşunun gəlməsini izləyir. Artıq qoşun vilayətin ərazisində idi. Oğlan qoşuna ox atıb onlardan bir neçəsini öldürür. Qızın nişanlısı oğlanı dağın başında görür və ürəyini nişan alır. Ox oğlanın ürəyinə sancılır və ölür. Qızın nişanlısı heç kimin xəbəri olmadan otağa girir, bir ox da qızın ürəyinə sancır. Oğlunun ölümünü şahə xəbər verirlər. Elə həmin vaxtdan da dağı adı "Şah dağı" qalır. Əlbəttə, bu xalq rəvayəti ilə dağ adının yaranmasında müəyyən oxşarlıq vardır. Lakin toponimik araşdırmalardan məlum olur ki, dağ adının mənşəyi tamamilə başqa bir faktla əlaqədardır. Tədqiqatçılara görə, bu oronimə yüksək, uca, hündür dağ olmasına görə Şah dağ, yəni "dağların şahı", "ən yüksəyi" deyilmişdir. Şah sözü Azərbaycan toponimiyasında "hündür", "yüksək" mənasında işlənir. Azərbaycan ərazisində mövcud dağlardan ən hündür olmasına görə fərqlənən bu oronim tədqiqatçıların fikrini təsdiq edir. Şah dağ – "uca dağ", "hündür dağ" deyilir.

The first ski resort in the history of Azerbaijan, Shahdag, can be called the most popular tourist attraction of the country without any exaggeration.

The complex has attracted a large number of holidaymakers from around the world since its opening back in 2013. It is not surprising that the resort is rightfully in the list of three top-ranking destinations preferred by Russian ski lovers in the CIS.

The uniqueness of the Shahdag Mountain Resort is that it can receive guests all year round. The temperatures at Shahdag ranges from winter lows of -20°C, -22°C to pleasant summer evenings of 15-20°C. Thus, it is not just a ski resort.

The Shahdag Mountain Resort plays an important role in the popularization of Azerbaijan, the promotion of the country's ancient history, culture and unique nature. This resort further enhances the importance of the Shahdag complex in the global tourism industry.

The site is located on the territory of the Shahdag national park, in the Gusar region of Azerbaijan, 32 kilometers from the regional center Gusar. Pure white snow glittering in the sun, wisps of clouds catching the enigmatic peaks of the Caucasus – this is the view that greets the visitor.

In the summer season, guests of the Shahdag tourist center are offered various entertainments that can satisfy everyone's needs.

Special mountain bike tours and simple bike tours are organized for lovers of outdoor

activities; vehicles such as trotinet, segway, quad bike and bob cars are offered for those who love speed and other unusual entertainments.

Those who love clean mountain air and quiet rest may enjoy walks in the mountains and on horseback. Adrenaline lovers can take advantage of zipline, the descent on a steel rope from a height, an amusement park, or paintball. There are 12 kinds of entertainment for the little tourists, including a children's park and mini-ATVs.

In winter, in addition to skiing and snowboarding, travelers are offered a snow tub, as well as to ride snowmobiles or take part in a snowshoe trekking tour.

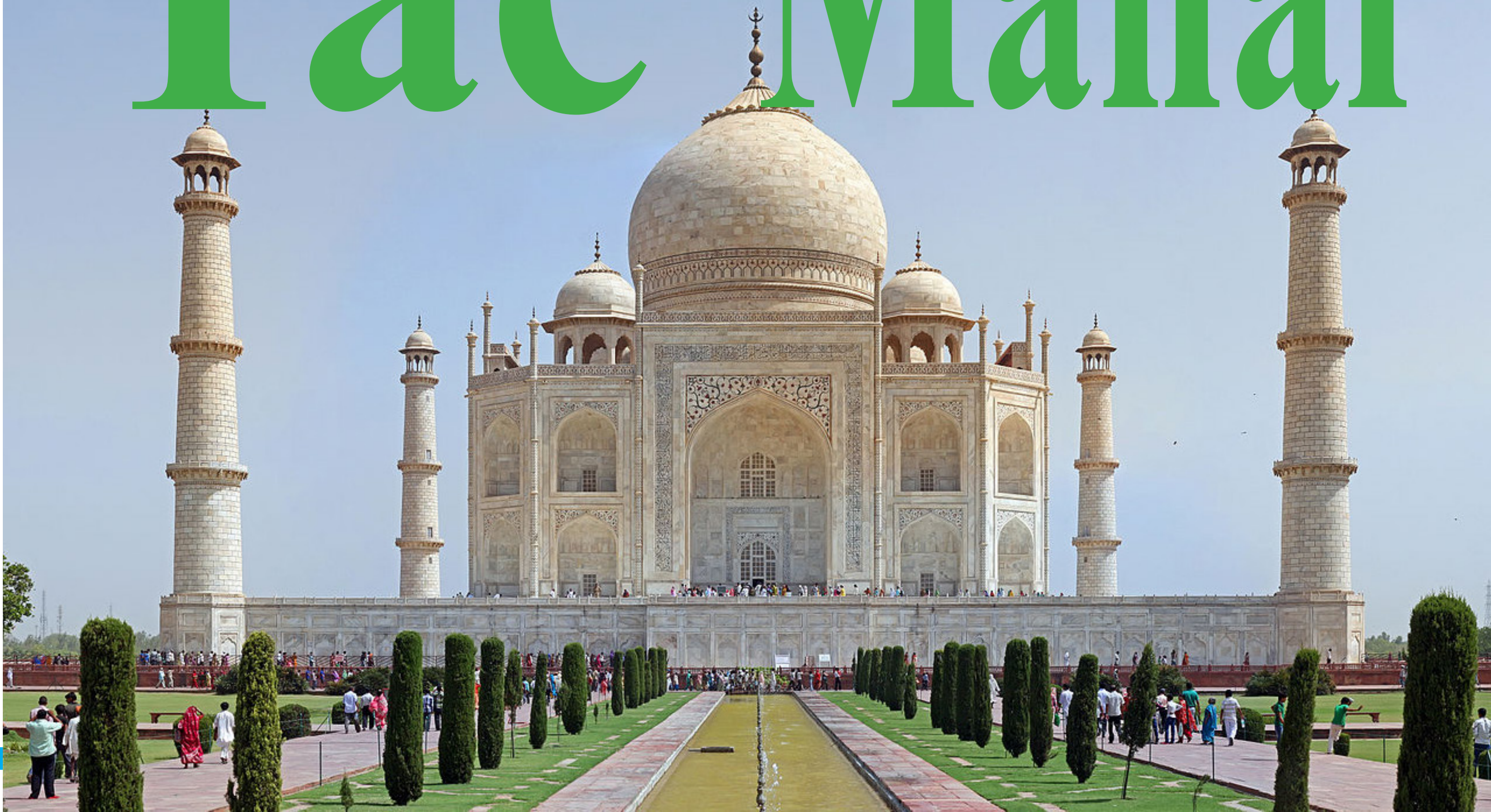
There are five brand new hotels that are interconnected by a ski slope, schools, where beginners are taught not to fall from a snowboard, spas and restaurants in the Shahdag complex. There are both budget options for settlement and off-budget ones. The hotels such as Shahdag Hotel&Spa, Zirva, Park Chalet, Gaya Residence, and PIK Palace that meet modern international

standards and are stylishly designed to ensure maximum comfort for the visitors.

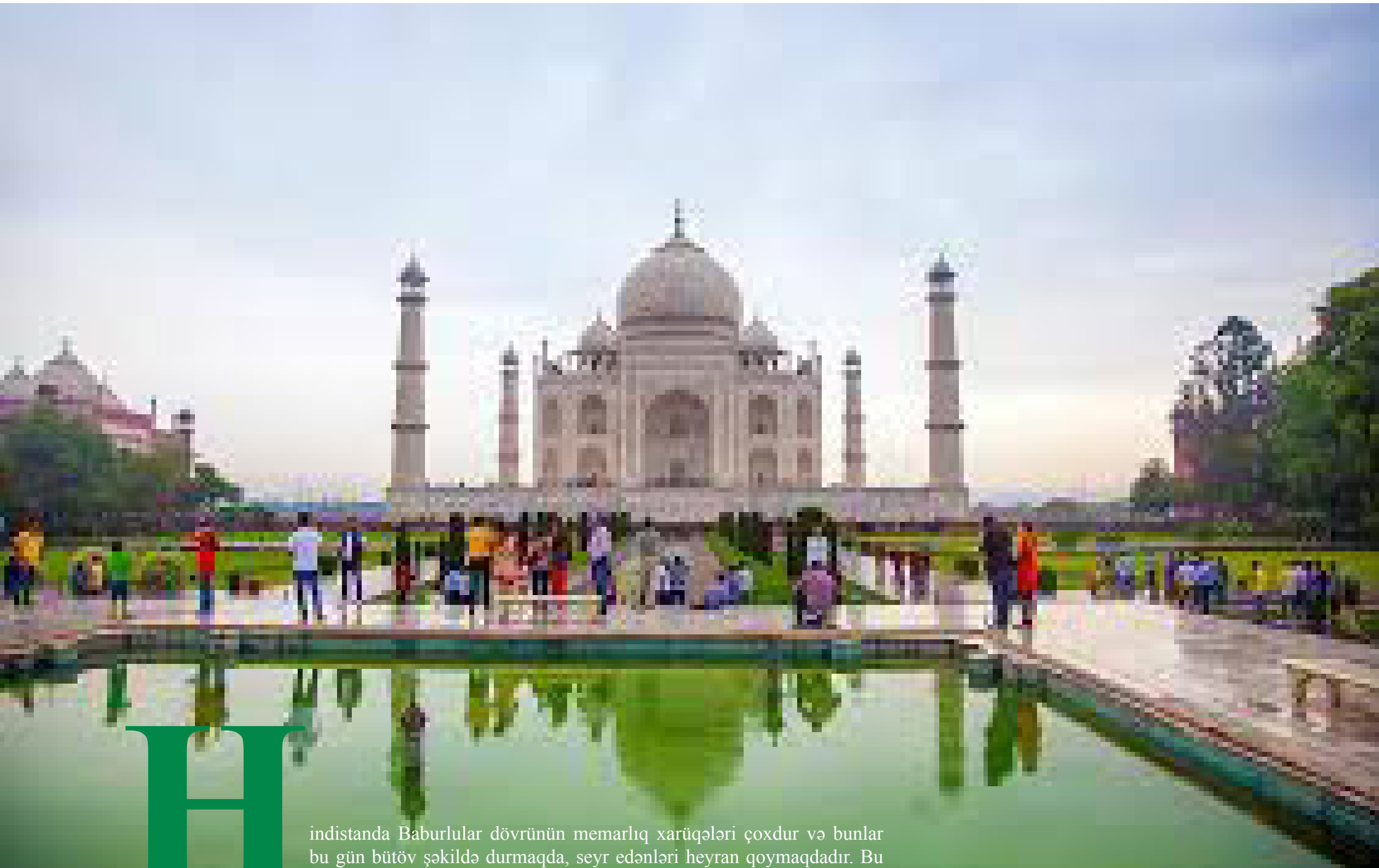
In addition, special packages with several types of entertainment have been prepared for those who want to relax with their families. While using various entertainments, tourists are provided with all means of security and are constantly under the control of guides.

The resort is easy of access from Baku: 200 kilometers - and you are already at the top of the "king-mountain".

Tac Mahal

Təbrizdən gətirilən Türk memarlarının yaratdığı bu tikili dünyanın ən gözəl, ən möhtəşəm türbəsidir.

Hindistanda Baburlular dövrünün memarlıq xarüqələri çoxdur və bunlar bu gün bütöv şəkildə durmaqda, seyr edənləri heyran qoymaqladadır. Bu gün Pakistanın ən çox turist cəlb edən yerlərindən biri olan Lahur sarayı, həmin şəhərdə dünyanın ən geniş və yaraşlıq Padşah məscidi, Aqra, Dehli, Heydərabad və digər şəhərlərdəki saray və camelərin hər biri ayrılıqda bütöv memarlıq şah əsərləridir. Ancaq yer üzündə heç bir türbə, heç bir memarlıq əsəri Tac Mahal qədər gözəl, möhtəşəm və məşhur deyildir. Tac mahalın möcüzəvi xüsusiyyəti onun ən gözəl otağında gizlidir. Memarlar buranı elə inşa etmişlər ki, otağda çıxan səs 7 dəfə yəngi verir. Həmçinin mavzoleyin çölündəki hovuzda Tac mahalın şəkli düşür.

Cahan şah 12 il ərzində qəddar babası Cahangir şahdan nəsihət alardı. Babası ona həmişə arvadının sözünə baxmamağı tapşırırdı. Bundan ilham alan Şahzadə Cahan həmişə qəddar olar, digər qardaşlarından seçilərdi. Ona görə babası Cahangir şahın gözünə girərdi. Ancaq 16 yaşında ölkəni gəzmək istəyən Şahzadə, Mümtazı görəndə kimi ona aşiq olur və babasının sözündən çıxaraq, Cahangir şahı nifrət bəsləyir. 21 yaşında babasını öldürüb, onun mirasına sahib olur və Mümtazla evlənir. Cahan şahın arvadı Ərcümənd banu gözəlliyi, zəkası, yaxşı əməlləri ilə bütün imperatorluğun könlünü fəth etmiş, ən çox seçilən sultan idi. Bu sifətlərindən başqa həm də Mümtaz Mahal kimi tanınırdı. Cahan şah ona hələ 16 yaşında ikən aşiq olmuş, evlənmək üçün 5 il gözləmişdi. Cahan şah çox sevdiyi arvadını getdiyi hər yerə aparır, onun fikirlərini, zövqünü əsas götürürdü.

Bu həssas, ağıllı və gözəl qadın 1631-ci ildə 14-cü uşağını dünyaya gətirərkən vəfat etdi. Hətta Cahan şah öz yuxusunda arvadı ilə arasında olan 14 pilləkəndən arvadının yığıldığını görür. Həmin yuxudan 1 gün sonra Mümtaz mahal vəfat edir. Bu səbəbdən Cahan şah 14-cü övladına nifrət edir, həmişə onun üzünə baxmırdı. Cahan şah arvadının ölümünə yas saxladığı səkkiz gün ərzində yeməkdən, içməkdən qalmış, evdən eşiyə çıxmamışdı. Doqquzuncu gün mənzilinin qapısını açıb bayıra çıxdığı zaman saçlarının ağappaq olduğu, xeyli qocaldığı göründü.

Həssas, həqiqi aşiq, vəfalı hökmdar öluncəyə qədər qəlbində yaşadacağı sevgili arvadı üçün bir türbə tikdirməyi qərara aldı. Bu türbə saf eşqi simvollaşdıracaq şəkildə gözəl, qəlb açan, eyni zamanda möhtəşəm olmalı idi. Bunun üçün dünyanın ən böyük ustalarını tapacaq, xəzinəsini bu əsərə xərcləməyi onların ixtiyarına verəcəkdı. Bu məqsədlə İstanbuldan memarlar gətirdi. Gələnlər Memar Sinanın tələbələrindən olan memar Məhməd İsa Əfəndi və onun dəstəsi idi.

Məhməd İsa Əfəndinin aylarca çalışaraq planını cızdığı Tac Mahalın tikintisində son dərəcədə parlaq, ağ mərmər işlədildi. Parlaq, ağ mərmərin incə mavi damarları da vardı. Bu mərmərdən tikilən möhtəşəm qübbənin yerdən yüksəkliyi 82 metrdir. Qübbənin üzərindəki qızıl aypara bu yüksəkliyi daha da artırır. Türbənin ağ mərmərdən dörd minarəsi də var.

Şah Cahan

Tac Mahalın tikintisinə 1631-ci ildə başlanılmış və 1650-ci ildə başa çatdırılmışdır. Mümtaz Mahalın və öldükdən sonra onun yanında dəfn edilən Cahan şahın tabutları üst qatdadır. Qübbənin altında olan bu tabutlarda mərmər oymaçılığının ən gözəl nümunələri görünür. Tabutların olduğu yerdə insan ağzından çıxan hər səs möhtəşəm qübbədə yeddi dəfə əks-səda verir.

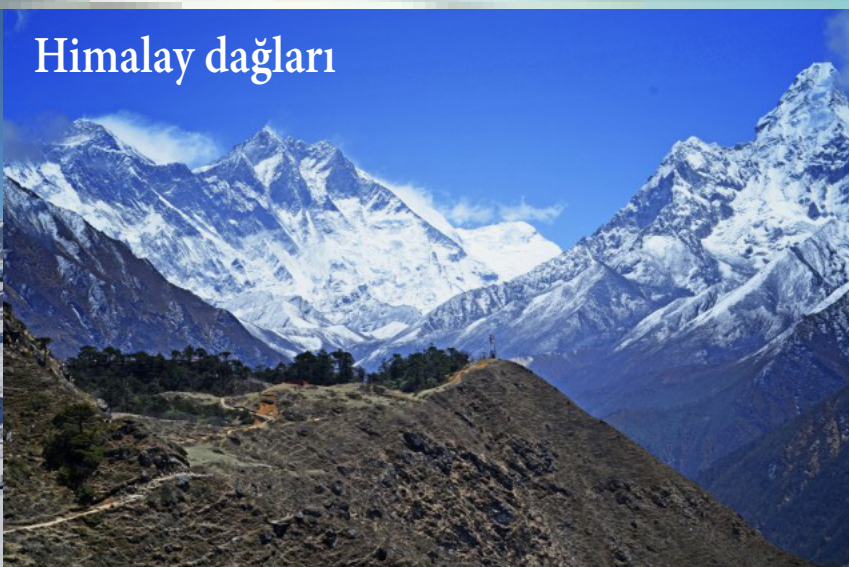
Sənət əsəri kimi ayrıca bir xəzinə olan Tac Mahalın divarları həqiqi xəzinə daş-qaşlarıyla örtülüdür. Yüz minlərcə əqiq, sədəf, firuzə qoyulmuş divarlarında 42 zümrüd, 142 yaqut, 625 brilyant, 50 çox böyük inci vardır. Türbənin tikintisi üçün 47 milyon qızıl lirə xərclənmişdir və divarlardakı cəvahiratlar buna daxil deyildir. Hündürlüyü 75 metrə çatan, ağ və çəhrayı mərmərlərdən tikilmiş 4 minarəli bu abidə, tərəflərinin mütənasibliyi, ideal simmetriyası və hədsiz gözəlliyi ilə insanları vahel edirdi. Hətta İstanbuldakı möhtəşəm Süleymaniyyə Camisi üçün 19 milyon qızıl lirə xərcləndiyini söyləsək, Tac Mahal üçün necə böyük bir fədakarlıq göstərildiyi daha yaxşı anlaşılır.

Bu abidə Cahan şahın İstanbuldan dəvət edib.. Uzun və Olancık bu TAC MAHALI öz-ləritikmişlər.

Quba - Şahdağ

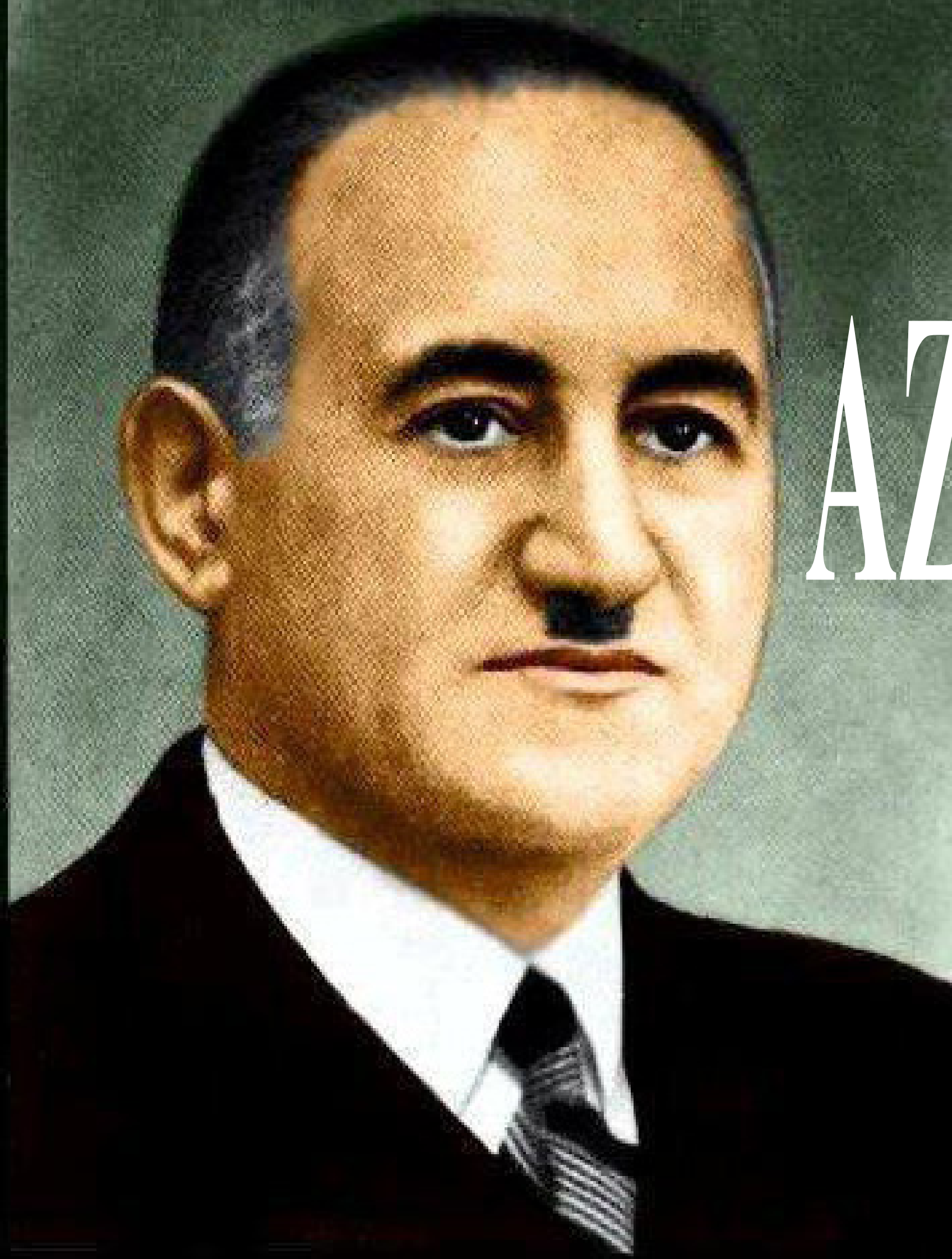

Himalay dağları

Azərbaycan-Hindistan R. Bahar SONAM

AZƏRBAYCAN

Məhəmməd
Əmin
Rəsulzadə

M

əhəmməd Əmin Rəsulzadə

əhəmməd Əmin Rəsulzadə (tam adı: Məhəmməd Əmin Axund Hacı Molla Ələkbər oğlu Rəsulzadə; 31 yanvar 1884, Novxanı, Bakı quberniyası – 6 mart 1955, Ankara) — Azərbaycanlı dövlət və ictimai xadimi, siyasətçi və publisist, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin (1918-1920) banilərindən və Azərbaycan siyasi mühacirətinin liderlərindən biri. Azərbaycan tarixinin ən görkəmli və böyük şəxsiyyətlərindən olub, Azərbaycan milli istiqlal hərəkatına başçılıq etmişdir. Onun "Bir kərə yüksələn bayraq, bir daha enməz!" ifadəsi XX əsrdə Azərbaycanda müstəqillik hərəkatının şüarı olmuşdur.

Həyatı

Babası – Məhəmmədrəsul Rəsulzadə. Üç övladı olub: Ələkbər, Əbdüləziz, Dostuxanım. Məhəmmədrəsulun böyük oğlu Ələkbər Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin atasıdır. Digər oğlu Əbdüləzizin üç övladı olub – Məhəmmədəli, Ümbülbanu, Ümgülsüm. Məhəmməd Əmin Rəsulzadə Əbdüləzizin – öz əmisinin böyük qızı – Ümbülbanu ilə evlənib. Ümbülbanu xanımın bacısı isə tanınmış şairə Ümgülsümdür ki, onun da həyat yoldaşı yazıçı Seyid Hüseyn olub. Məhəmmədrəsulun qız övladı olan Dostuxanım isə (M.Ə.Rəsulzadənin bibisi) 1930-cu ildə vəfat edib, onun övladı olmayıb. Məhəmmədrəsulun Novxanıdan başqa, həm də Bakıda – indiki Nizami metrostansiyasının yerində böyük mülkü olub.

Atası – Axund Hacı Molla Ələkbər Rəsulzadə. Novxanı kəndinin çox tanınmış axundu olub. 1926-cı ildə dünyasını dəyişib. Məzarı Novxanı kənd qəbiristanlığındadır. M.Ə.Rəsulzadənin İstanbulda nəşr etdiyi “Yeni Qafqasiya” jurnalının 1927-ci ildəki sayında onun ölümü haqqında məlumat verilib.

Anası – Zal qızı Ziyəət rəhmətə gedib. Analığı Maral xanım Məhəmməd Əminə və bacısı Şəhrəbanı xanıma doğma övladları kimi baxıb. Çox alicənab olan Maral xanım 1929-cu ildə Kərbəla ziyarətinə gedib. 1937-ci ildə Qazaxıstana sürgünə göndərilib və orada vəfat edib.

Bacısı – Şəhrəbanu xanım. M.Ə.Rəsulzadənin yeganə bacısı olub. Təqiblər, sıxıntılar onun həyatına 1934-cü ildə son qoyub. Qızı Kübra xanım M.Ə.Rəsulzadənin oğlu Rəsula nişanlanıb. Sonradan Rəsul güllələndiyindən onlar ailə həyatı qura bilməyib.

Həyat yoldaşı – Ümbülbanu Rəsulzadə. M.Ə.Rəsulzadənin həyat yoldaşı olan bu xanım onun əmisi qızı idi. 1888-ci ildə anadan olub. M.Ə.Rəsulzadə onunla 1908-1909-cü illərdə ailə qurub. Ümbülbanu xanım 1920-ci ildən sonra təqiblərlə dolu həyat yaşamasına baxmayaraq M.Ə.Rəsulzadənin fəaliyyətinə haqq qazandırır, onu müdafiə edib. Oğlu Rəsul güllələndikdən sonra ailəsi ilə birlikdə əvvəl Qazaxıstanın Çolak-Kurqan yaşayış məntəqəsində, sonradan isə Taldı-Kurqanda – sovxozda məskunlaşıblar. Oğlu Rəsulun ölümünü unuda bilməyən Ümbülbanu xanımın ağır sürgün həyatında ürəyi partlayıb, 1939-cu ildə dünyasını dəyişib, elə orada da dəfn edilib.

Qızı Lətifə – M.Ə.Rəsulzadənin ilk övladı və böyük qızı olub. 1910-cu ildə anadan olub. 1929-cu ildə əslən Lahıcdan olan Damad Müslümsadə ilə ailə qurub. 1939-cu ildə həyat yoldaşını Müsavat Partiyası ilə əlaqəyə görə həbs ediblər. 1941-ci ildə isə onu övladları Firuzə və İşvə ilə Qazaxıstana Semipalatinsk vilayətinə sürgünə göndərirlər. Üçüncü övladı Sona isə xəstə olduğundan sanatoriyada saxlanılıb. Lətifə xanımla qızı İşvə Qazaxıstanda 1943-cü ildə soyuqdan və aclıqdan donub ölür. Firuzə isə təsadüfən sağ qalır. Lətifənin Bakıda qalan qızı Sonadan isə heç bir xəbər alınmır. Ehtimala görə, o da xəstəlikdən sağalmayıb və dünyasını dəyişib.

Qızı Xalidə – M.Ə.Rəsulzadənin kiçik qızı Xalidə (1916-cı ildə anadan olub) anasının ölümündən sonra Qazaxıstanda – Taldı-Kurqanda qala bilmir. Həyatını riskə ataraq 1943-cü ildə sürgündən qaçıb Bakıya gəlir. Bir müddət Seyid Hüseynin evində qalır, sonra buranın nəzarətdə olduğunu hiss edib, Şamaxı istiqamətinə gedir və sonradan ondan heç bir məlumat alınmır.

Oğlu Azər

Oğlu Rəsul

Qızı Lətifə

Qızı Xəlidə

Məhəmməd Əmin Rəsulzadə ailəsi

Oğlu Rəsul – M.Ə.Rəsulzadənin iki oğlu övladı olub. Rəsul və Azər. Oğlu Rəsul 1918-ci ildə anadan olmuşdu. Texnikumda təhsil alıb. Rəsulun şeir yazmaq istedadı da olub. 1934-cü ildən təqib edilib. 1937-ci ilin iyulun 15-də Novxanıdakı bağlarında həbs olunaraq 19 yaşında güllələnib.

Oğlu Azər – kiçik oğlu Azər M.Ə.Rəsulzadə həbsdə olarkən 1920-ci ildə doğulub. M.Ə.Rəsulzadə Stalin onu Moskvaya apararkən evə gedib, ailəsi ilə görüşə bilib. İki aylıq uşağın adını dəyişib (əvvəl adı Əliheydər olub) Azər qoyub. 1937-ci ildə sürgünə göndərilən Azər 1993-cü ildə Qazaxıstanda – Karaqandada dünyasını dəyişib və Novxanı məzaristanlığında dəfn edilib.

Nəvəsi Rəis Rəsulzadə – Azər bəyin oğludur. 1946-cı ildə sürgündə - Qazaxıstanın Taldı-Kurqan bölgəsində anadan olub, orta təhsilini də orada – Karaqandada alıb. Azərbaycan Respublikasının Əməkdar rəssamıdır. Hazırda Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində dosent olaraq çalışır.

Ümbülbanu xanım

1937-ci il hadisələrində M.Ə.Rəsulzadənin nəinki ailəsi, eyni zamanda əksər qohumları da həbs edildi, sürgünə göndərildi. Bacanağı, tanınmış yazıçı Seyid Hüseyin 1937-ci ildə 10 il həbs cəzası verildi, sonradan isə güllələndi. Seyid Hüseyin həyat yoldaşı şairə Ümgülsüm xanım həbs olunaraq 8 il azadlıqdan məhrum edildi, uzaq Mordovaya göndərildi. Övladları Seyid Hüseyin bacısı qızı Səyyarə xanımın himayəsində yaşadı. M.Ə.Rəsulzadənin digər qohumunun - Məhəmməd Əli Rəsuloğlunun da ailəsinin aqibəti acınacaqlı olub. M.Ə.Rəsulzadənin yaxın əqidə dostu olan M.Ə.Rəsuloğlu onun əmisi oğlu və Müsavat Partiyasının qurucusu idi. Özü mühacirətə getdikdən sonra həyat yoldaşı Raziyə xanımı üç övladı ilə birgə Qazaxıstana sürgünə göndərdilər.

M.Ə.Rəsulzadə böyük cəhdlə ailəsini xilas etməyə – Türkiyəyə gətirməyə çalışıb. Oğlu Azərin dediyinə görə, hətta bir dəfə (bu təxminən 1925-1926-cı illərdə olub) qatara minib getməyə də hazırlaşıblar. Lakin M.Ə.Rəsulzadənin atası

Axund Hacı Ələkbər məsləhət bilməyib və onlar Bakıda qalıblar. 1932-ci ilə qədər isə M.Ə.Rəsulzadə müxtəlif adamlarla ailəsinə maddi yardımlar göstərüb, hətta geyim, paltar da alıb göndərüb. Sonradan sərhədlər bağlandığından bu mümkün olmayıb. Bakıda gizli fəaliyyət göstərən müsavətçilər isə imkan daxilində M.Ə.Rəsulzadənin ailəsinə müəyyən köməklik edib.

M.Ə.Rəsulzadə ailəsinin sürgünə göndərildiyini və həyat yoldaşının da vəfat etdiyini öyrəndikdən sonra polyak əsilli Vanda xanım ilə ailə qurub, birgə yaşayıb. Hər ikisi Ankaradakı milli kitabxanada çalışıb. Onların bu evlilikdən övladları olmayıb. Vanda xanım 1885-ci ildə Varşavada anadan olub, Varşava Universitetini bitirib. Onun Marşal Pilsudski ilə, eyni zamanda 1930-cu illərdə Polşanın Xarici İşlər Naziri olmuş Beklə qohumluq əlaqəsinin olduğu bildirilir. O, 1974-cü ildə dünyasını dəyişib və Ankara şəhərindəki “Cəbəçi” (Əsri) qəbiristanlığında dəfn edilib.

Siyasi fəaliyyəti

“Müsəlman demokratik “Müsavat” cəmiyyəti” adı ilə gizli fəaliyyət göstərən təşkilatın bir qolu da az sonra İranda qurulmuş və burada başlamış məşrutə inqilabına istiqamət verici rəhbər qüvvəyə çevrilmişdir. 1904-cü ilin axırlarında “Müsəlman demokratik “Müsavat” cəmiyyəti”nin əsasında Rusiya Sosial Demokrat Fəhlə Partiyasının Bakı komitəsinin nəzdində “Müsəlman sosial-demokrat “Hümmət” təşkilatı” yaradılmışdır. Bu təşkilatın baniləri Mir Həsən Mövsümov, Məmməd Həsən Hacinski və Məhəmməd Əmin Rəsulzadə olmuşlar. Məşədi Əzizbəyov, Nəriman Nərimanov, S.M.Əfəndiyev və başqa inqilabçılar da 1905-ci ildən bu təşkilatın üzvü idilər. Təşkilatın “Hümmət”

adlı qəzeti də nəşr edilmiş, 1904-1905-ci illər arası cəmi 6 nömrə buraxmış qəzetin əsas nəşirlərindən biri də M.Ə.Rəsulzadə olmuşdur.

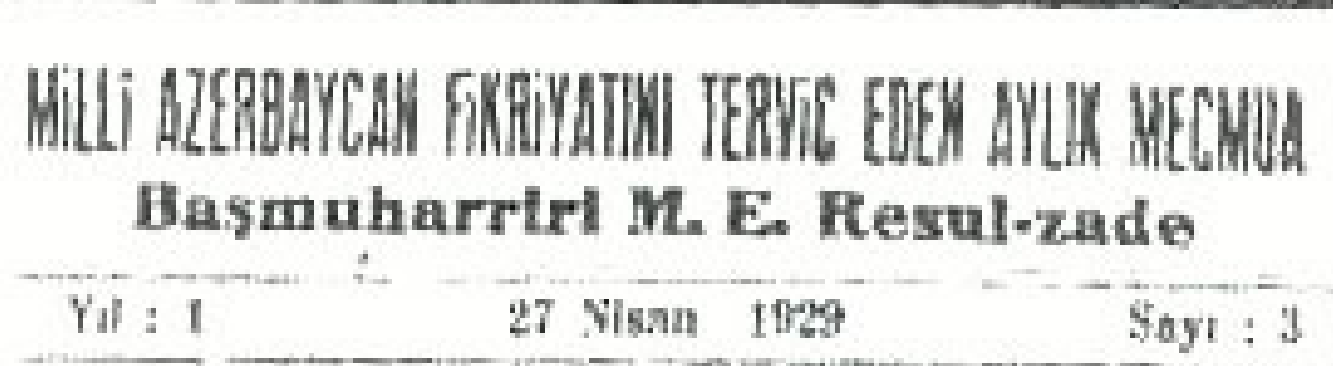
Qəzet öz nəşrini dayandırdıqdan sonra 1906-cı ilin dekabrından “Təkamül” adı ilə çıxır. Həmin illərdə Bakı neft mədənlərində və Azərbaycanın qəzalarına ana dilində inqilabi qəzet və intibahnamələrin göndərilməsi bilavasitə M.Ə.Rəsulzadənin adı ilə bağlıdır. 1907-ci il sentyabrın 29-da inqilabçı fəhlə Xanlar Səfərliyevin Bibi-Heybətdə dəfn günü, onun qəbri üstündə keçirilən böyük yığıncaqda P.Caparidze, S.M.Əfəndiyev, İ.V.Stalin ilə birlikdə M.Ə.Rəsulzadə də alovlu nitq söyləmişdir.

İranda

1908-ci ilin axırında M.Ə.Rəsulzadə çar üsul-idarəsi tərəfindən onun həbs olunması təhlükəsi ilə əlaqədar olaraq Bakını tərk edərək İrana yola düşür. M.Ə.Rəsulzadə Təbrizdə xalqımızın milli qəhrəmanı Səttarxanla və onun silahdaşları ilə görüşür. Cənubi Azərbaycanın şəhər və kəndlərini gəzir, öz doğma xalqının acınacaqlı vəziyyətini yaxından müşahidə edir. Bu müşahidələr sonralar M.Ə.Rəsulzadənin ədəbi yaradıcılığında təsirsiz qalmır. Məhəmməd Əmin Rəsulzadə Avropa təhsili görmüş bir qrup İran ziyalı (Seyid Həsən Tağızadə, Hüseynqulu xan Nəvvab, Süleyman Mirzə, Seyid Məhəmməd Rza və b.) ilə birlikdə 1910-cu ilin sentyabr ayında İran Demokrat Partiyasının əsasını qoyur. O, “İran-nou” və “İrane Ahat” qəzetlərinin baş redaktoru olur. 1909-cu il avqustun 24-də fəaliyyətə başlayan gündəlik və

müstəqil “İran-nou” 2-3 min nüsxə ilə İranın ən böyük qəzeti oldu. 1910-cu ilin yayında bağlandı, payızda, oktyabrın 26-da artıq Demokrat partiyasının orqanı kimi fəaliyyətini bərpa etdi. Həmin qəzetlərdə M.Ə.Rəsulzadənin çoxlu məqalələri, şeir və publisistik yazıları çap olunmuşdur. O, öz qələmi ilə İranda Avropa tipli jurnalist sənətinin əsasını qoymuşdur. Sonralar Seyid Həsən Tağızadə, M.Ə.Rəsulzadənin xatirəsinə həsr etdiyi nekroloqda yazacaq: “Modern Avropa qəzet formasını ilk dəfə İrana gətirən M.Ə.Rəsulzadə olmuşdur”. [9] İranda həmin il mürtəcə “Etidalıyyun” (“Mötədillər”) partiyası təşkil edildi. Bununla əlaqədar M.Ə.Rəsulzadə Tehrandə 1910-cu ildə fars dilində “Tənqidi-fırqeyi-etidalıyyun” adlı kitabını çap etdirmişdir. 1911-ci ildə isə Ərdəbildə müəllifin farsca “Səadəti-bəşər” adlı kitabı nəşr olunmuşdur.

17. mayın: Azərbaycan Cümhuriyyəti adlı ədəbi tə-
kara günde "Odlu Yurt" azərbaycanlı əsərlərini bəy-
kən təşəbbüslə təqdim edir. Bir türk cümhuriyyəti adlı ədəbi
təqdimatı bu günde "Odlu Yurt" bütün türk cümhuriyyətlərini
təqdim edir. O, demokratiyanın təqdimatı adlı günde cüm-
huriyyətlərə dəyişmə təşəbbüsünü qərar verir.

Şu candan tahiyyət və qessulərini beyan edərkən: "Ulla-Vurt, yaşayan azərbaycan neslinin tahiyyət kabul edəcək ne zabitlər nahasına, ne kahramanlar anasına, ne yığt yavuklusunu kəhbətmiş gəlirlərə, ne kara gözleri yollarla kəlmış həmpirə ve kərdəhlərə, ne dudmanı söpmüş ağıllərə ve ne yurdundan ol... muhacirlərə malik olduğunu pekala bilir"

Kırdı risikula yapıları bu mücahidelenin yarınki zıferi "Ölüm-Yurtta mühakkaktır" çünkü ögöriyor ki Hazretin kahlı ka rından tıtarak, sairin "buahı cehennem" dediği Siberya tundralarına kıldar yayılan kahramanlar, mefküresinin yolunda yürürken, kahlı pekiyetlenilen korkunçarak, büyük maksata doğru ölüm ceberinden geçmenin yolunu biliyorlar

Bunun bilen bir milleti bu gunkü matemile tashyet ettiğimda
tashye carunki bayramile de tebrik edilebilirdi!

Çar hökuməti İrandakı inqilabi hərəkətdən qorxuya düşərək onun əsas rəhbərlərindən biri olan M.Ə.Rəsulzadənin ölkədən çıxarılmasını İranın şah hökumətindən tələb eləyir. M.Ə.Rəsulzadə təqiblərdən yaxa qurtarmaq üçün 1911-ci ilin may ayında İstanbulla gedir. O, Türkiyə paytaxtında həmyerliləri Əlibəy Hüseynzadə və Əhmədbəy Ağayevlə görüşmüş, Yusif bəy Akçuralı, Ziya Göybalp və başqa görkəmli alimlərlə yaxınlıq etmişdir. M.Ə.Rəsulzadə "Gənc türklər" təşkilatına rəğbət bəsləmiş, "Türk ocağı" cəmiyyətində

**çalışmış və onun əsas orqanı olan, 1911-ci ilin
noyabr ayından nəşrə başlayan "Türk yurdu"
jurnalının fəal yazarlarından biri olmuşdur.**

Türkiyədə Rəsulzadə hələ İstanbulda onun göstərişi ilə 1911-ci ilin oktyabrında keçmiş hümmətçilər Tağı Nağıyev və Abbasqulu Kazımlı tərəfindən əsas qoyulan "Müsəlman demokratik Müsavat partiyasına" daxil olmuş və tezliklə onun rəhbərinə çevrilmişdir. Bu illərdə M.Ə.Rəsulzadə ədəbi-publisistik fəaliyyətini də davam etdirir.

1913-cü ildə Romanovlar sülaləsinin 300 illiyi ilə əlaqədar ümumi əfv elan olunur və M.Ə.Rəsulzadə vətənə qayıda bilir.

1917-ci ildə fevral burjuva inqilabı baş verdi. Həmin ilin martında açıq fəaliyyətə başlamış "Müsavat" partiyasının orqanı "Açıq söz" qəzeti yazırdı:

"Şimdiyə qədər qayəmiz, amalımız məlum olmayan, hüriyyət nədir, təşkilat nədir bilməyən və ümumi millətimizə dəstur olacaq milli və siyasi proqramımız bulunmayan, bulunsa da mindən birimizin belə xəbəri olmayan biz türklər müdhiş inqilab tufanları içərisində kompassız ortada qaldığımızdan hara gedib çırpınmağa, hansı tərəfə vurnuxmağı bilməyib, cəmiyyətlərimiz də divanələr dəstəsi kimi boğaz-boğaza gəlmişik".

1917-ci ilin aprelində Bakıda Qafqaz müsəlmanlarının qurultayı çağırıldı. Qurultay M.Ə.Rəsulzadənin təklifi ilə Rusiyanı federativ şəkildə təşkil etmək haqqında qərar çıxardı. Bu qurultayda "Azərbaycan qayəsi" məsələsi yenidən ortalığa atıldı. Həmin ilin mayında maarifpərvər Azərbaycan varlılarından Şəmsi Əsədullayevin Moskva müsəlman xeyriyyə cəmiyyətinə bağışladığı əzəmətli binada Rusiya müsəlmanlarının qurultayı açıldı. M.Ə.Rəsulzadə Rusiyanı federativ şəkildə qurmaq haqqında məruzə ilə çıxış etdi. Qurultay səs çoxluğu ilə M.Ə.Rəsulzadənin "Türk-tatarlığı, Türküstan, Qazaxıstan, Başqırdistan və Azərbaycan-Dağıstan kimi bir neçə muxtariyyətlərdən ibarət olacaq gələcək Rusiyanı federativ şəkildə qurmaq" barəsində təklifini qəbul etdi.

Bu dövrdə M.Ə.Rəsulzadə özünün "Cəmaət idarəsi" və "Bizə hansı hökumət faydalıdır?" kitablarını çap etdirmiş, onun Moskva müsəlman qurultayında etdiyi məruzə Əhməd Salikovun çıxışı ilə birlikdə "Şəkli idarə haqqında iki baxış" adı altında çap olunmuşdur.

May ayda M.Ə.Rəsulzadənin redaktorluğu ilə "Qardaş köməyi" jurn

nalı çap olundu, ancaq jurnalın birçə nömrəsi çıxdı. 1917-ci il iyunun ikinci yarısında "Müsəlman demokratik Müsavat partiyası" ilə "Türk Ədəm Mərkəziyyət partiyası" birləşib, "Türk Ədəm Mərkəziyyət partiyası "Müsavat" adı altında çıxış etməyə başladı.[12] Onun şöbələri nəinki Azərbaycanın bütün qəzalarında və hətta Rusiyanın Həştərxan, Stavropol şəhərlərində, Ukraynanın, Gürcüstanın və Ermənistanın paytaxtlarında, Türküstanın mərkəzi Daşkənddə, Cənubi Azərbaycanın mərkəzi Təbrizdə, İranın Gilan vilayətinin mərkəzi Rəştə və Türkiyənin paytaxtı İstanbulda təşkil olundu.

1917-ci il oktyabrın 26-dan 31-ə qədər 500 nümayəndənin iştirakı ilə Bakıda təntənəli surətdə keçirilən Müsavatın birinci qurultayında Məhəmməd Əmin Rəsulzadə Mərkəzi Komitənin sədri seçilmişdir. Bu qurultaydan sonra Bakıda və Azərbaycanın bütün qəzalarında "Azərbaycana muxtariyyət" şüarı altında milli hərəkət başlandı. Həmin dövr tarixinə Milli Azərbaycan hərəkəti kimi daxil olmuşdur.

"Hümmət" partiyasının yaradıcılarıyla birgə. Soldan sağa: Məşədi Əzizbəyov, Əjdər Məlikov, Əsədulla Axundov və Məhəmməd Əmin Rəsulzadə

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti

1917-ci ilin payızında M.Ə.Rəsulzadə Rusiya parlamentinə Azərbaycan və Türküstandan millət vəkili seçilmişdir. 1918-ci il mayın 26-da Zaqafqaziya seymi daxili fraksiyaların çəkişmələri nəticəsində ləğv olundu. Həmin ayın 27-də seymın müsəlman fraksiyasına daxil olan müxtəlif partiyaların üzvlərindən ibarət olan Azərbaycan milli şurası yarandı. Səs çoxluğu ilə M.Ə.Rəsulzadə milli şuranın sədri seçildi. 1918-ci il mayın 28-də bütün ölkələrin radio stansiyaları və qəzetləri Azərbaycan istiqlaliyyətinin elan

olunmasını dünyaya yaydılar. Bu o demək idi ki, Azərbaycan xalqı öz varlığını, bir xalq kimi mövcudluğunu bütün bəşəriyyətə çatdırır və milli dövlətinin qurduğunu tam şəkildə bəyan edirdi. Fətəlixan İsgəndər oğlu Xoyskinin başçılığı ilə Azərbaycan Demokratik Respublikası hökuməti təşkil olundu. Beləliklə, Azərbaycan xalqı nəinki türk xalqları arasında, həmçinin, bütün islam şərqə aləmində ilk dəfə olaraq respublika qurdu. İyunun 17-də Azərbaycan milli şurasının iclasında M.Ə.Rəsulzadə öz alovlu nitqində deyirdi:

Məhəmməd Əmin Rəsulzadə yoldaşları ilə. Sağdan sola: Abbasqulu Kazımlı, Kərbəlayi Vəli Mikayılov, Nəsim bəy Yusifbəyli, Mirzə Məmməd Axundov, Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, Məmməd Əli Rəsulzadə, Tağı Nağıyev

M.Ə.Rəsulzadə özünün bu alovlu nitqində hələ Birinci dünya müharibəsi ərəfəsində "Dirilik" jurnalı səhifələrində qaldırdığı və sonralar 1917-ci ilin aprelində Bakıda keçirilən Qafqaz müsəlmanlarının qurultayında yenidən ortalığa atılan "Azərbaycan qayəsindən" söhbət açır. Təəssüf ki, bir sıra görkəmli inqilabçıların əsərlərində 1918-ci il mayın 28-nə kimi, yəni Azərbaycan istiqlaliyyəti elan olunana qədər, bu torpağın Azərbaycan adlandırılması barədə, bu xalqın Azərbaycan xalqı olduğu barədə bir kəlmə də yoxdur. Azərbaycan xalqı qarşısında ancaq müstəmləkədən azad olub, öz müstəqil milli dövlətini yaratmaq məsələsi dayanırdı ki, edilən bütün ədalətsizliklər sona bitsin. Bu çətin vəzifəni M.Ə.Rəsulzadənin rəhbərliyi altında qabaqcıl Azərbaycan ziyalıları o dövrdə öz üzərlərinə götürdülər. 1918-ci il dekabrın 7-də Azərbaycan parlamentinin təntənəli açılışında M.Ə.Rəsulzadə demişdir:

"Biz o zaman, bizim üçün ən yaxşı məsələni – Azərbaycan muxariyyətini müdafiə edirdik, biz onda sağ və sol tərəfdən amansız tənqiddə məruz qalmışdıq. Sağdan bizə deyirdilər ki, azərbaycanlılıq şüarı ilə siz müsəlmanları parçalayırsınız, türkçülük bayrağı qaldırmaqla – Allah yıxsın – siz İslamın əsasını sarsıdırırsınız. Soldan isə bizi məzəmmət edirdilər ki, Azərbaycan muxtariyyətini tələb edərək biz vahid demokratik cəbhəni yarıırıq. Buna baxmayaraq "Müsəvat" partiyası birinci olaraq Azərbaycanın müstəqilliyi bayrağını yüksəyə qaldırmışdır."

Beləliklə, müsəlman partiyaları arasında Azərbaycan ideyasında fikir ayrılığı yoxdur. Xalqın şüurunda Azərbaycan ideyası artıq möhkəmlənmişdir.

Bakı Dövlət Universitetinin yaranması da M.Ə.Rəsulzadənin adı ilə bağlıdır. Bu məsələ ətrafında o, bir neçə dəfə Azərbaycan Parlamentində çıxış etmiş və universitetin açılmasını qəti tələb etmişdir. Universitetin ilk rektoru

olmuş professor V.İ.Razumovski 1922-ci ildə çap etdirdiyi "Bakı şəhərində universitetin əsasının qoyulması" adlı xatirə oçerkində yazır:

"M.Ə.Rəsulzadənin sayəsində, onun gücü, maarifçilik köməyi ilə "Müsəvat" partiyasında universitetin açıq və gizli düşmənləri partiyanın qərarına tabe olmağa məcbur olmuşlar. Biz öz tərəfimizdə artıq iki partiya malik idik. "Müsəvat" və sosialistlər, bu da parlamentdə çoxluğu təmin edirdi". 1920-ci ilin mart ayında Bakıda rus dilində çapdan çıxmış, "1920-ci il üçün Azərbaycan respublikasının təqvim-ünvanında" qeyd edilib ki, M.Ə.Rəsulzadə BDU-nun Tarixi-filologiya fakültəsində "Osmanlı ədəbiyyatı tarixindən" dərslər demişdir.

O, burjuva xadimi kimi onu damlamağa çalışanlara cavab olaraq yazırdı ki, "Mən kasıbçılığın üzündən ali təhsil də ala bilməmişəm, öz pulu ilə Rusiyada və Qərbi avropada təhsil alıb və bu gün özünü bolşevik kimi qələmə verən sizləri nə adlandırmaq olar".

Azərbaycan istiqlalının ildönümü ilə əlaqədar olaraq 1919-cu ildə Bakıda bircə nömrəsi çap olunmuş, lakin geniş oxucu kütləsinə çatdırılmamış "İstiqlal" jurnalında M.Ə.Rəsulzadənin "Azərbaycan Respublikası" adlı əsəri işıq üzünə çıxmışdır.

"Dünya müharibəsi və Rusiya inqilabının təsiri ilə yeni doğulmuş və həyat siyasətinə ilk qədəm basmış olan Azərbaycan qayəsi əhatə olunmaz mühüm dəqiqələr keçirir. Bu yeni türk nüvad siyasəti rişə və buluğ bulub da millətlər zümərəsinə vəsait-həyat olaraq girə biləcək, yoxsa sısqa çocuq kimi südəmər halında tərki-həyat edəcəkdir? İştə bütün zehinləri işğal edən bir məsələ! İştə bir zaman ki, müqəddərat milliliyi əllərinə alanlar üçün Azərbaycan nüvadını tələf etdirməmək kimi müşkül, fəqət müşküllüyü ilə bərabər şəərəfli bir vəzifə və məsuliyyət tərtib ediyor".

İnsanlara Hürriyyət, Millətlərə İstiklâl!

KURTULUŞ

Azərbaycan Milli Kurtuluş Hərəkatının Oranı

AYLIK MECMUA

Sayı 1

**İl-ci Teprin — 1934 — November
Birinci Yıl**

„Die Befreiung“

Das Organ der nationalen Ver-
teidigung von Aserbaidshan

„La Délivrance“

Organ de défense nationale
d'Azerbaïdjan

Milli Azerb. Nəşr. mevkute serisindən: Nr. 324

Adress: Berlin-Charlottenburg 2, Postfach Nr. 16

Rəsulzadə və Stalin

Əsrimizin əvvəllərindən başlayaraq 1907-ci ilin axırlarına qədər Bakıda inqilabi fəaliyyət göstərən İ.Stalinlə ilə M.Ə.Rəsulzadənin tanışlığı olmuşdur. İstanbulda çıxan "Dünya" qəzetindəki M.Ə.Rəsulzadənin "Stalin ilə inqilab" adlı silsilə xatirə-məqaləsinə görə hələ 1905-ci ildə Balaxanı neft mədənlərində varlılar Stalini fəhlələri tətillə dəvət etdiyi üçün neft quyusuna atmaq istəmişlər, ancaq M.Ə.Rəsulzadə onu ölümdən xilas etmişdir və o, Müsavatçılar tərəfindən Stalinin Bayıl həbsxanasından qaçırılmasının da təşkilatçısı olmuşdur.

1920-ci ilin noyabr ayının əvvəllərində Oktyabr inqilabın ildönümü ilə əlaqədar Bakıda olan İ.V.Stalin Rəsulzadənin həbsdə olduğunu öyrənir. Stalin XII Ordunun xüsusi şöbəsinin rəisi V.Pankratova RSFSR-i Millətlər Komissarlığı adından göstəriş verir və özü şəxsən həbsxanaya gedib M.Ə.Rəsulzadəni azad edir. Bununla İ.V.Stalin 1905-ci ildə onu ölümdən qurtaran M.Ə.Rəsulzadə qarşısında öz tarixi vicdan borcunu yerinə yetirdi. O, M.Ə.Rəsulzadəni özü ilə birlikdə Moskvaya apardı və RSFSR Millətlər Komissarlığında mətbuat müvəkkili vəzifəsinə təyin etdi. M.Ə.Rəsulzadə RSFSR Millətlər Komissarlığına tabe olan Moskva Şərqsünaslıq (keçmiş Lazarev) institutunda da fars dilində dərs demişdir. RSFSR-in Millətlər Komissarlığının orqanı olan "Noviy Vostok" jurnalının 1922-ci il 1-ci nömrəsində xəbər verilir ki, jurnalın 2-ci nömrədə M.Ə.Rəsulzadənin "Qədim İranın kommunistləri" adlı məqaləsi çap olunacaq. Ancaq saydakı xəbərə baxmayaraq, bu məqalə çap edilməmişdir. Məzdekizm hərə-

katından bəhs edən bu məqalə çox yaxın ki, M.Ə.Rəsulzadənin mühacirətə getməsi ilə izah etmək olar. M.Ə.Rəsulzadənin xaricə getməsinin düzgün təfəsilatı onun vəfatı münasibəti ilə məşhur Azərbaycan ədəbiyyatşünası, Türkiyədə vəfat etmiş Əbdülvəhab Yurdseverin xatirə yazısında öz əksini tapmışdır. O yazır:

"Müsavat" partiyasının gizli mərkəzi komitəsinin ən mühüm təşəbbüslərindən biri M. Ə. Rəsulzadəni Moskvadan qaçıрмаq olmuşdur. Əvvəlcə bir yoldaş vasitəsilə, sonra isə sabiq Parlament üzvü, mərhum Rəhim bəy Vəkilovu və Bakı əsgəri təşkilatının rəisi, şəhid yoldaşımız doktor Dadaş Həsənzadəni bir qədər pul ilə Moskvaya göndərmək surətilə M. Ə. Rəsulzadə ilə təmasda olmuşlar. Məhəmməd Əmin Rəsulzadəyə təklif olunmuşdur ki, elmi-tədqiqat adı ilə Leninqrada getsin. Onun oradan rəhmətlik tatar maarifçilərindən Musa Cəfurullah Bigiyevin (1875-1949) müyəssər yardımı ilə və qayıqla Fin körfəzi üzərindən üzərək Finlandiyaya qaçırılması təmin edilmişdir.

Adolf Hitlerə münasibəti

M.Ə.Rəsulzadənin Almaniyanın 1932-1945-ci illərdəki dövlət başçısı Adolf Hitlerlə birbaşa görüşü və münasibəti olmayıb. Onun Almaniya hökuməti ilə əlaqələri Şərq Nazirliyinin SSRİ Məsləhətçisi Baş İdarəsinə başçılıq edən professor Qerhard Von Mende və Almaniyanın sabiq Moskva Böyükəlcisi, Xarici İşlər Nazirliyinin təmsilçisi Şulenberg vasitəsi ilə olub. M.Ə.Rəsulzadənin Almaniya hökuməti ilə əlaqə qurmaqda başlıca

məqsədi sayı 70 minə qədər olan azərbaycanlı əsirləri xilas etmək və Azərbaycanın müstəqilliyinin Almaniya hökuməti tərəfindən qəbul edilməsi idi. Bununla əlaqədar o, Almaniyada olarkən "Milli Azərbaycan Komitəsi"ni yaratmış, Almaniyada hökuməti ilə danışıqlar aparmışdı. Lakin Hitler "komitələr" deyil, məhdud səlahiyyətli "milli komisiyalar" yaratmağa üstünlük vermişdi.

Hitlərə və onun faşist ideologiyasına olan münasibətini isə M.Ə.Rəsulzadə belə bildirdi :

"Hitlerçilik hər şeydən əvvəl kommunizm demagogiyasına qarşı çıxış etmək üçün yaranmış bir ideyadır. O, faşizm kimi öz müxaliflərindən diktatorluq fikrini götürmüş, lakin oradakı beynəlmiləliyi millətçiliklə əvəz etmişdir".

Almaniyada 1932-1934-cü illərdə nəşr edilən "Demokrasi və Sovetlər" məqaləsində isə M.Ə.Rəsulzadə faşizmə münasibətini belə açıqlayırdı:

"Daxildə xaricdəki düşmənlərinin qənaətinə, Hitlerizm demokrasi rejiminin müxalifi olaraq iş başına gəlmiş, təsisinə başladığı idarə İtaliyada olduğu kimi, faşist diktatorluğu imiş."

MƏĞLUB
OLAN

İŞGALÇI

ADOLF
HITLER

Ədəbi fəaliyyəti

M.Ə.Rəsulzadə ədəbi yaradıcılığa da bu illərdə başlamış, "Müxəmməs" adlı ilk əsəri "Şərqi Rus" qəzetində çap olunmuşdur. Ə.Rəsulzadənin Əli bəy Hüseynzadənin redaktor olduğu Fyuzat, həmçinin Əhməd bəy Ağayevin redaktorluğu ilə çıxan "İrşad" və "Tərəqqi" qəzetlərində müxtəlif mövzularda məqalələri və şeirləri çap olunmuşdur. Müəyyən müddət o "İrşad" qəzetinin müvəqqəti redaktoru da olmuşdur. 1907-ci ildə çapdan çıxmış gələcəyin böyük bəstəkarı Üzeyir Hacıbəyovun "Türk-rus və rus-türk lüğəti" kitabının nəşiri M.Ə.Rəsulzadə olmuşdur. Yenə də həmin ildə o, A.Blyumun "Fəhlə sinfinə hansı azadlıq lazımdır (Xalq nümayəndəliyi haqqında)" kitabını Azərbaycan dilinə təcümə edib və "Təkamül" qəzeti redaksiyası adından Orucov qardaşlarının mətbəəsində çap etdirmişdir.

1908-ci il dekabrın 5-də Məhəmməd Əminin "Qaranlıqda işıqlar" pyesi tamaşaya qoyuldu. Pyesin ana xəttini milli oyanış və istiqlal hərəkatının təbliği təşkil edirdi. O, özünün bu əsəri ilə "Azərbaycana muxtariyyət" şüarı fikrini yaymağa başlamışdır. Onun bu pyesi Azərbaycanda milli-istiqlal hərəkatı ilə tam bağlı olan ilk dram əsəridir. Bu əsərdən başqa M.Ə.Rəsulzadənin həmin ildə yazdığı "Nagəhan bəla" adlı pyesi də vardır.

M.Ə.Rəsulzadə Türkiyədə olarkən "Yeni li-sançılar və türkçülər" məqaləsini, Təbriz həyatından bəhs edən "Bir xan" adlı kiçik hekayəsini, "Dil – ictimai bir əməldir" yazısını "Şəlalə" jurnalında çap etdirir. Sonuncu məqalədə o, Azərbaycan türk-

cəsini göz bəbəyi kimi qorumağı xalqının qarşısında ən mühüm problem kimi qaldırır.

Bundan başqa, o proletar ədibi M.Qorkinin "Ana" əsərindən bir parçanı Azərbaycan dilinə çevirib çap etdirir. Bu tərcümənin o illərdə Azərbaycan ədəbiyyatına müəyyən təsirini də inkar etmək olmaz. 1914-cü il sentyabrın 16-da şair, yazıçı və jurnalist Əliabbas Müznibin redaktorluğu ilə ayda iki dəfə nəşr edilən ədəbi-ictimai, iqtisadi, tarixi və siyasi jurnal olan "Dirilik"-in birinci nömrəsi çapdan çıxdı. M.Ə.Rəsulzadənin "Dirilik nədir?" adlı baş məqaləsi jurnalın ideya istiqamətini müəyyənləşdirirdi və xalqımızı milli oyanışa çağırırdı. O, bu jurnalın səhifələrində çap etdirdiyi "Milli dirilik" başlığı altındakı baş məqalələrdə "Azərbaycan qayəsini" yayırdı. Mirzə Davud Hüseynov 1927-ci ildə Tiflisdə, rus dilində çap olunmuş "'Müsavat" partiyası keçmişdə və bu gün" adlı kitabında yazır ki, guya "1917-ci ilə qədər Rəsulzadə üçün Qafqazın tərkibində Azərbaycanın mövcud olması ideyası yox idi. Azərbaycan adı altında o vaxt ancaq İran Azərbaycanı başa düşülürdü". Bu fikir özü-özülüyündə yanlış idi. Çünki Rəsulzadə 1911-ci ildə İstanbulda "Türk yurdu" jurnalında çap etdirdiyi "İran türkləri" məqaləsində Azərbaycan anlayışının həmçinin Qafqaz hissəsinə də aid olmasını qeyd etmişdir.

Onun "MAR", "MAR-zadə", "M.R-zadə" "Haman", "Sosialist" və s. kimi gizli imzalarla xeyli məqalələri müxtəlif dövrü mətbuatın səhifələrində çap olunmuşdur.

Mühacirət dövrü

"Əvət, ey vətəndaşlar! Və dolayısıyla sizlər, ey gələcək nəsil, ey gənclik! Ey əsrimizin Siyavuşunun böyümüş oğlu! Sənin öhdəndə böyük bir vəzifə var. Səndən əvvəlki nəsil yoxdan bir bayraq, müqəddəs bir ideal rəmzi yaratdı. Onu min müşkülə ucaldaraq dedi ki: - Bir kərə yüksələn bayraq bir daha enməz!"

1923-27-ci illərdə onun redaktorluğu ilə İstanbulda "Yeni Qafqasya" jurnalı nəşrə başlayır, ancaq Moskvanın tələbi ilə kamalist hökumət jurnalı bağlayır və Rəsulzadə Avropaya getməyə məcbur olur, Varşava və Berlində yaşayır.

M.Ə.Rəsulzadə 1928-ci ildə İstanbulda "İnqilabçı Sosializmin iflası və demokratiyanın gələcəyi", "Millət və Bolşevizm" və "Qafqasya

türkləri" kimi əsərlərini çap etdirmişdir. Həmin ildə onun redaktorluğu ilə "Azəri türkü" (1928-1931), sonra isə "Odlu yurd" (1929-1930) jurnalları və həftəlik "Bildiriş" (1929-1931) qəzeti də nəşr edilməkdə idi. 1930-cu ildə M.Ə.Rəsulzadənin Parisdə fransız dilində "Azərbaycan və istiqlaliyyəti" və rus dilində "Qafqaz problemi ilə əlaqədar olaraq panturanizm" kitabları çap olundu. 1931-ci ildən M.Ə.Rəsulzadənin mühacirət dövrü Avropa ölkələrində davam edir. Onun redaktorluğu ilə Berlində ayda üç dəfə nəşr edilən "İstiqlal" (1932-1934) qəzeti və "Qurtuluş" (1934-1938) jurnalı çap edilirdi.

Məhəmməd Əmin Rəsulzadə (aşağıdan mərkəzdə) mühacir illərində 1922-ci ildə Petroqraddan Finlandiyaya qaçan Rəsulzadə, qərbi Avropaya, oradan da Türkiyəyə gəlir. M.Ə.Rəsulzadə həyat yoldaşı Vanda (Leyla) ilə 1923-ci ildə İstanbulda M.Ə.Rəsulzadənin "Azərbaycan respublikasının keçmişi, təşəkkülü və indiki vəziyyəti" kitabı çap edilir. "Əsrimizin Siyavuşu", "İstiqlal məfkurəsi və gənclik" kitabları çap edilir. 1923-cü ildə İstanbulda çap

edilən "Əsrimizin Siyavuşu" əsəri Rəsulzadənin dahi İran şairi Firdovsinin "Şahnamə"sindən təsirlənərək, hadisələri zaman və məkan etibarilə dəyişib İran-Turan müharibələri ilə əlaqələndirərək yazdığı bağımsızlıq ruhunda yazılmış əsərdir. "Əsrimizin Siyavuşu" əsəri Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin Azərbaycan gənclərinə xitabəti ilə sona çatır:

1933-cü ildə M.Ə.Rəsulzadənin Berlində çap olunan "Azərbaycan respublikası haqqında bəzi qeydlər" adlı kitabı da böyük maraq doğurur. M.Ə.Rəsulzadə həm də görkəmli ədəbiyyatşünas idi. Onun 1936-cı ildə Berlində "Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı" məqaləsi çap edilmişdir. 1938-ci ildə Berlində alman dilində "Azərbaycan problemi" və 1939-cu ildə Varşavada polyak dilində çıxmış "Azərbaycanın hürriyyət savaşı" kitablarının adlarını çəkməmək olmaz. O, 1938-ci ildən Polşa hökumətində məsləhətçi işləmiş, sonralar 1940-cı ildən Rumıniyada yaşamışdır. Onun 1943-cü ildə İstanbulda nəşr olunmuş

"İslam-türk ensiklopediyasının" 1-ci cildində "Azərbaycan ləhcəsi" adlı məqaləsi çap edilmişdir. 1947-ci ildən Ankaraya köçən M.Ə.Rəsulzadənin 1949-cu ildə "Azərbaycanın kültür kənləkləri" adlı kitabı işıq üzü görmüşdür. Onun "Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı" (1950-ci il) və "Çağdaş Azərbaycan tarixi" (1951-ci il) kitabları həmin illərdə M.Ə.Rəsulzadənin məhsuldar işlədiyini göstərir. O, 1951-ci ildə Ankarada "Azərbaycan şairi Nizami" adlı sanballı monoqrafiyasını çap etdirməklə dünya nizamişünaslığına bir çox yeniliklər gətirmişdir.

Həmin ildə M.Ə.Rəsulzadənin Nyu-Yorkda ingilis dilində nəşr olunan "Ukrayna" toplusunun 1951-ci il 3-cü nömrəsinin 7-ci cildində "Azərbaycan respublikası" məqaləsi çap edilmişdir. Londonda ingilis dilində nəşr olunan Britaniya ensiklopediyasında "Müsavət partiyasının yaranması tarixi və Azərbaycan Demokratik Respublikasının təşəkkülünə aid" məqalədə onun qələmindən çıxmışdır. İkinci dünya müharibəsindən sonra Türkiyədə nəşr edilməkdə olan Türk ensiklopediyasında Azərbaycana aid məqalələrin bir çoxu M.Ə.Rəsulzadə tərəfindən yazılmışdır. Ankarada yaşadığı dövrdə o, "Türk tarix qurumu" və "Türk dili qurumu" ilə

yaxından əməkdaşlıq etmişdir. 1952-ci ildən Ankarada nəşr olunan "Azərbaycan" jurnalında xalqımızın tarixi və ədəbiyyatı haqqında silsilə məqalələri yerləşdirilmişdir. Təkcə buradan M.Ə.Rəsulzadənin heyrətamiz yaradıcılığına bələd olmaq olar. O, İkinci dünya müharibəsinə qədər Parisdə rusca nəşr olunan "Qafqaz" (1932-1938) və fransızca buraxılan "Prometey" (1928-1939) jurnallarında öz məqalələri ilə çıxış etmişdir. Onun 1920-ci ildən sonra işlətdiyi açıq və gizli imzalardan "Məhəmməd Əmin Rəsulzadə", "Yalvac oğlu", "Məhəmməd Əmin", "M. Əlif Rəsulzadə" və s. qeyd etmək olar.

AZƏRBAYCAN XALQINA MÜRACİƏTLƏRİ

**Rəsulzadə ömrünün sonlarına
yaxın, 1951-ci il 26 avqust, 1952-ci il,
1953-cü il 28 may olmaqla Azərbaycan
xalqına 3 dəfə müraciət etmişdir.**

26 avqust 1951

"Mən Məhəmməd Əmin Rəsulzadə "Amerikanın Səsi" radiosundan danışram. Həsretini çəkdiyimiz əziz Vətəninə xitab edə bilmək üçün buna mütəşəkkirəm. Bu radio Birləşik Amerika Dövlətlərinin parlaq tarixini yaradan demokrasi fikirlərini yayır. Bu fikirlər başlıca 2 əsasa dayanır: İnsanlara azadlıq, millətlərə istiqlal!"

"Bundan 33 il əvvəl Birinci Dünya hərbinin sonunda çarlıq rejimi çöktü; Vətənimizi istila və istibdadı altında tutan Rusiya İmperatorluğu dağıldı. Azərbaycanlılar illərdən bəri gözlədikləri fürsəti ələ keçirdilər: milli və müstəqil bir Cümhuriyyət qurdular..."

Demokratiyanın bu yüksək əsaslarını həyata keçirmək üçü qurulan milli hökumət iki il yaşadı. Tariximizin ən şanlı dövrünü təşkil edən bu qısa müddətdə hərbdən və hərc-mərəcdən çıxan

yurdumuzda əmniyyət və asayiş bərpa edildi. Lazım olan zabıt və ədalət müəssisələri qurtuldu. Sosial reformlara girişildi. Milli maarifə əhəmiyyət verildi. Mədəniyyət dünyası ilə təmasa gəlini. Qonşularla yaxşı münasibətlər təsis olundu. Nəticədə Böyük Avropa dövlətləri və Birləşik Amerika tərəfindən Cümhuriyyətimizin istiqlalı tanındı; Lenin və Stalinin imzaları ilə müsəlman millətlərinə sözdə hüriyyət və istiqlal vəd edən bolşeviklər işdə türk və müsəlman dünyasında qurulan ilk cümhuriyyəti Qızıl Ordunun üstün qüvvələri ilə zorladılar. Xalqımız təcavüzə qarşı var qüvvəti ilə savaşı; fəqət, heyhat məğlub oldu. Nəticədə milli ordunu dağıtdılar, milli ziyalıları kəsdilər, milli sərvəti yağma edərək Moskvaya göturdülər. Bir sözlə məmləkəti sovetləşdirdilər.

Tarixin ən qəddar bir istibdadını quran bolşeviklər sovet rejiminə utanmadan demokratiya deyirlər. Sovetlərlə həqiqi demokratiya arasında yerdən göyə qədər fərq vardır, vətəndaşlar!

Əziz Azərbaycanlılar! Bütün dünyadan əlaqəniz kəsilmiş və təklənmişsiniz. Ətrafınızda sizi xarici aləmdən ayıran dəmir bir pərdə vardır. Başınız min bir bəla və fəlakətlər içindədir. Bu bəlalı və fəlakətli yaşayışı bolşevik propaqandacıları sizə ideal bir həyat kimi qələmə verirlər. Sovetlər xaricində qalan dünyadakı həyatı fəlakətdən və səfalətdən ibarət bir həyat kimi təsvir edirlər. İnanmayınız qardaşlar! Dünyada asudə yaşayan, qorxu bilməyən azad insanlar, azad mil-

lətlər və müstəqil dövlətlər vardır. Bu millətlərin yaşadıkları məmləkətlərdə insanın nə fikrinə, nə vicdanına, nə də imanına təsəllüd edən yoxdur. Azad insanların birliyindən ibarət olan müstəqil millətlər öz-özlərini idarə edirlər.

Azadlıq və milli istiqlal prinsiplərini bundan 175 il əvvəl Amerika, 33 il əvvəl də Azərbaycan bəyannaməsi elan etmişdilər. Bütün dünyanın səadəti kimi Azərbaycanın xilas da bu əsasların tamamilə gerçəkləşməsinə bağlıdır. Təkrar edirəm - İnsanlara azadlıq, Millətlərə istiqlal!"

Qeyd: Müraciət ixtisarla verilmişdir.

28 may 1952

"Əziz vətəndaşlar! Bu gün sizə Azərbaycan tarixinin ən böyük günü münasibəti ilə xitab edirəm. 34 il əvvəl bu gün Azərbaycan Milli Şurası Azərbaycan Cümhuriyyətini qurdu və istiqlalı bütün dünyaya bildirdi. Bu böyük hadisə ilə biz 100 il sürən çar əsirliyindən qurtulduq. Azərbaycan milləti bu gündən etibarən dünya dövlətləri arasında müstəqil bir mövqə tutmağa əzm etdi.

Azərbaycanın 19-cu əsrin başlarında Rusiya çarlığına qarşı göstərdiyi mübarizə həyəcanlı səhnələrlə doludur. Cavad xanın rus işğalçılarına qarşı "ölmək var, dönmək yoxdur" deyərək şəhid olması Azərbaycan mərdliyinin bir nümunəsidir.

Tarixin hər dövründə iləri fikirləri mənimşəyən Azərbaycan xalqı əsrimizin hakim ideologiyasına uyaraq qurduğu müstəqil dövlətə cümhuriyyət şəklini verdi. Türk və müsəlman

dünyasının birinci cümhuriyyəti Milli Şura tərəfindən nəşr olunan istiqlal bəyannaməsindəki əsas prinsiplər üzərində quruldu. Bu prinsiplərə görə:

1-Azərbaycan xalqı hakimiyyət haqqına malik, Azərbaycan da tam hüquqlu bir dövlətdir

2-Müstəqil Azərbaycan dövlətinin idarə şəkli xalq cümhuriyyətidir.

3-Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti bütün millətlər, xüsusəndə qonşulu millət və dövlətlərlə yaxşı münasibətlər qurmaqdadır.

4-Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti millət, məzhəb, sinfi və cinsi fərqi gözləmədən hədudları içində yaşayan bütün vətəndaşlarına siyasi və mədəni hüquqları təmin edir." Qeyd: Müraciət ixtisarla verilmişdir.

28 may 1953

"Əziz Vətəndaşlarım!

Amerikanın Səsi Radiosunun verdiyi imkanlardan istifadə edərək bu gün Azərbaycan tarixinin ən böyük günü olan 28 Mayda Sizlərə xitab edirəm. 100 il sürən Çar əsarətindən sonra bundan 35 il əvvəl Azərbaycan Şurayı Millisi, Azərbaycan Cümhuriyyətinin İstiqlalını bütün dünyaya elan etdi. O tarixdən əvvəl bir millət olaraq varlığını isbat edən Azərbaycan xalqı, bu tarixdən etibarən millət olaraq bir dövlət qurmuş və bu dövlətin istiqlalı bütün mövcudiyyətilə mədana atılmışdır. Mədəni bütün bir tərəkəyə (mیرasa) malik olan vətənimiz siyasət sahəsində çox böyük və dəyərli həmlələr göstərmişdir. İstiqlal uğrunda yapılan tarixi savaqların ən qanlısı 19-cu əsrin başlarında Rusiya Çarlığına qarşı yapılmışdır. 30 il qədər sürən bu savaş qəhrəmanlıqlarla doludur. Cavad Xanın 1804-də Gəncədəki şanlı qəzası dillərdə dastandır. "Ölmək var, dönmək yoxdur". Bu həqiqi vətənpərəstlərin tətbiq etdikləri ən müqəddəs bir şüardır.

28 Mayıs 1918-də, İstiqlalını elan etməklə Azərbaycan tarixinin təbii bir nəticəsini fikirdən işə keçirdi. Eyni zamanda, o zamanəyə hakim olan əsrin böyük şüarından istifadə edirdi. Hər millət öz müqəddəratını özü hall etməyə səlahiyyətə dardır, düsturunu xalqın ümumi rəyinə uyaraq istiqlalını elan edirdi. İstiqlal elanı üzərinə qurulan milli Azərbaycan Hökuməti, az zamanda məmləkətdə çox böyük işlər gördü.

100 ildən bəri əsgərlikdən məndilən (qadağan edilən) Azərbaycanda bir ordu yaratdı. Çarlıq zamanında Dövlət idarəsinə yaxın buraxılmayan Azərbaycanlılardan zabita və əmniyyət qüvvələri vücuda gətirdi. Sosial sahədə əsaslı islahata girişdi. Kəndlilərə torpaq vermək üçün qanunlar hazırladı. Fəhlələrin haqlarını qorumaq üçün tədbirlər aldı. Xalqı az zamanda oxutmaya başladı. Türkcəyi dövlətin dövlətin rəsmi dili elan etdi. Orta və Ali məktəblər açdı. Qərbi Avropa demokrasiyaları tipində, xalq nümayəndələri cavabdeh bir hökumət üsulu idarəsi yaratdı. Hakimiyyət, Millət Məclisinin əlində idi. Parlamentodan etimad almadıqca heç bir Hökumət iş başında qala bilməzdi. Məmləkətdə tam bir azadlıq vardı. O zaman indi Sovet zamanında olduğu kimi terror deyilən şeydən heç bir əsər yoxdu. Şahıslarda, məskənlərdə əmin və əmanda idi. Vətənin qapıları indi olduğu kimi bütün dünyaya qapalı deyildi. Hər azərbaycanlı, istədiyi zaman hara istərsə gedərdi. Qonşu və Avropa Dövlətləri ilə dostluq münasibətləri təsis edilmişdi. Bütün millətlərlə alış-veriş vardı. Bütün bunların nəticəsində idi ki, Cümhuriyyətimizin istiqlalı Avropa Dövlətləri ilə Birləşik Amerika tərəfindən tanındı. Onları təqibən böyük bir çox dövlətlər dahi istiqlalımızı tanıdılar. Türkiyə ilə İran, Azərbaycanla münasibətə gəldilər. Aralarında dostluq və qardaşlıq müahədələri (əhdnamə, bağlaşma) imzalandı.

12, Yanvar, 1920, Cümhuriyyətin dövlətlər tərəfindən tanınması günü idi. Bu günü, Azərbaycan xalqı, candan bayram etdi. Bu həqiqətən böyük bir bayramdı. Çünki bu gündən etibarən Azərbaycan Davası, Rusiyanın bir iç məsələsi olmaqdan çıxmış, millətlər arası bir məsələ olmuşdu. Mədəniyyət tariximizin şanlı fikir adamları tərəfindən alqışlanan azadlıq və istiqlal fikri məmləkətimizdə yerləşdi və bu illəri dünya demokrasiyası tərəfindən təqdir ilə qarşılandı. 100 ildən bəri üstümüzə çökən istibdad və istila həyulası (xəyal) artıq bizdən uzaqlaşdı.

Heyhat!, qədər (tale) imtahanları tamam deyildi. Qanlı Çar istibdadının yerini bu dəfə ondan daha qanlı bolşevik istibdadı tutdu. Bala azadlıq istiqlalımız, qızıl istilaçıların ayaqları altında əzildi. Müqavimət edən məmləkətdə qan gövdəyə çıxdı. Bundan bir ay əvvəl 28 Apreldə Sovet propaqandaçıları bu qanlı istila hərəkətini sizə azadlıq və istiqlal hadisəsi kimi göstərdilər. Sizdə, sizə dünyanın ən azad və demokrat rejimi kimi kəlama verilən Sovet quruluşu, işdə qəddar və ən yalançı bir istibdad rejimidir. Müqayisə etmək imkanında olsaydınız bunun nə qədər doğru olduğunu gözünüzlə görürdünüz. Azadlığımı-

zı əlimizdən alan millətdən qorxmurlarsa dəmir pərdəni qaldırsınlar, azadlıq elan etsinlər. Edə-bilməzlər. Çünki ağla-qara meydana çıxar. Onlar səptərə (yarasa) kimidilər, günəşdən qaçarlar.

Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin "Amerikanın Səsi" radiosu vaitəsiylə Azərbaycan xalqına müraciətinin lent yazısı

Bu faylın oxunmasında problem var? Bax media kömək.

Azərbaycan, onunla bərabər bütün Qafqasya Cümhuriyyətləri həqiqi azadlıq və istiqlalına 1918-in Mayısında qovuşdular. 1920-də isə bu azadlıq və istiqlal, qızıl Rus ordusu tərəfindən üstün qüvvətlərlə, qanla və atəşlə basdırıldı. Faciələr və qəhrəmanlıqlarla dolu olan bu mücadilədə on minlərcə vətəndaş şəhid oldu. 1920 istilasına qarşı, 1918 istiqlal haqqını müdafiə edən Kafqasya millətləri, indi 33 ildir ki, müxtəlif vasitələrlə mücadilə edirlər. Zaman-zaman dramatik şəkillər alan bu mücadilədə vaxtı ilə yalançı kommunist şüarlarına aldanan yol azmış bəzi vətəndaşlar belə, bu gün haqqı milliyyətçilər və vətənpərvərlər cəbhəsinə keçmişləridir.

Yabançı istilasını üzərinə əcnəbi məmləkətlərə çıxmış olan Qafqasya mühacirləri, milli istiqlal davasını, mədəni dünya əfkarı ümumiyyəsinə (ictimaiyyətin fikri) anlatmaqdadırlar. Bu vəzifəni ifadə, nə kimi müşküllərə uğradığımızdan bəhs etməyin burada yeri deyildir. Bu qədər demək lazımdır ki, Sovetlərdə kommunist rejiminə düşən millətlərin hər dürlü haqq və hüquqdan məhrum qullardan ibarət cəmiyyətlər halinə gəldiyini azad dünyaya anlatmaq çox çətin olmamış-

yer alan Qafqasya millətlərinin müqəddəratları, azad millətlərin müqəddəratları ilə bağlanmışdır. Rusiyadan ayrılmanın bir irtica, başqalarından ayrılmanın bir inqilab olduğunu söyləyən Sovet diktatoru Stalin ölmüşdür, amma, onun iki üzlü sistemi Stalinizm hələ ayaqdadır. Bu sistem gün keçdikcə dünya həqiqətləri daha qarşılaşmaqda, haq ilə batıl, yalan ilə doğru üz-üzə gəlməkdədir.

Şübhəsizdir ki, bir gün həqiqət parılayacaq, azadlıq əsasını, Birləşmiş Millətlər prinsipini və insan

dır. Şükür ki, hadisələr bizə kömək edir. Dünya Sovet həqiqətini görməyə başlayır. 8 ildən bəri hərbi bitirmişkən sülhə qovuşa bilməyən dünya, artıq məsələni anlayır. Bilir ki, azadlıq və insan haqlarını inkar edən kommunistlər, müəzzəm (böyük) bir dövlət halında ayaqda durduqca və dünya inqilabı atəşi ilə yandırmaq üçün könlü çəkdikcə yer üzündə heç bir zaman sülh və asayiş buluna bilməyəcəkdir. Azadlıq, cahanşumul bir fikirdir. Bir tək əsir insan, bir tek əsir millət qaldıqca, dünya həqiqi azadlıq və əmniyyət üzü görə bilməz. 1918 Mayısındakı tarixi qərarları ilə azadlıq denən (deyilən) millətlər cəbhəsində

haqlarını tutan tərəf qalib gələcəkdir. Bu qalibiyyət günəşi, qızıl istibdad zülmü altında inləyən əziz vətənimizdə 1918-in 28 Mayıs kimi yəndən doğacaqdır. Buna qətiyyətlə şübhə etməyiniz, Vətəndaşlar! Üç rəngli İstiqlal Bayrağını döşlərin-də gəzdirən buradakı vətən ayrısı bizlərdən, orada hər dürlü qorxu və təhdid altında qəlbləri istiqlal eşqiylə çırpınan azadlıq ayrısı sizlərə candan salamlar göndərir, 28 Mayıs istiqlal qurbanlarının əziz ruhları huzurunda hörmətlə əyilir və hər iki tərəfi birləşdirən milli böyük həsrəti, şairin deyişiyə dilə gətirirəm:

Sən bizimsən, bizimsən durduqca bədəndə Çar,
Yaşa - yaşa çox yaşa, ey şanlı Azərbaycan!"

MƏMMƏD ƏMİN RƏSULZADƏNİN VƏFATI

Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin cənazəsi Əsri məzarlığına aparılarkən

Ankara Universitetinin tibb fakültəsinin klinikasında şəkər xəstəliyindən yatan Məhəmməd Əmin 1955-ci il martın 6-da gecə saat on birə on dəqiqə qalmış üç dəfə "Azərbaycan, Azərbaycan, Azərbaycan!" deyərək əbədiyyətə qovuşdu. Ankara radiosu martın 7-sində saat 22:45-də sabiq Azərbaycan milli şürasının sədri M.Ə.Rəsulzadənin vəfat etdiyi xəbərini təəssüflə bütün dünyaya yaydı.

Martın 8-də Ankaranın Hacı Bayram məscidində M.Ə.Rəsulzadənin dostları onun tabutu başında fəxri qarovulda dayandılar. Ankara şəhər valisi Kamal Aygün də başsağlığı verməyə gəlmişdi. Bundan əlavə cənazənin önündə "Azərbaycan Kültür Dərnəyi", "Yardımlaşma Dərnəyi", "Milli Kitabxana", "Türk Kitabxanaçıları Dərnəyi", "Qarslı Yüksək Tələbələrə Yardım Dərnəyi", "Qəzetəçilər Cəmiyyəti" təmsilçiləri, İdil-Ural və Kırım türklərinin, polşalıların nümayəndələri vardı[25]. Cənazə zamanı Əbdülvahab Yurdsever, Əhməd Cəfəroğlunun, Mirzə Bala Məmmədzadə, Həmdulla Sübhü Tanrıövrin, Sədri Məqsudi, Cəfər Seyidəhməd Kırımər, Abdulla Battal Taymas, Zəki Vəlidü Toğan kimi görkəmli şəxslər də çıxış etdilər. M.Ə.Rəsulzadə Ankarada, Əsri qəbirstanlığında dəfn edilmişdir.

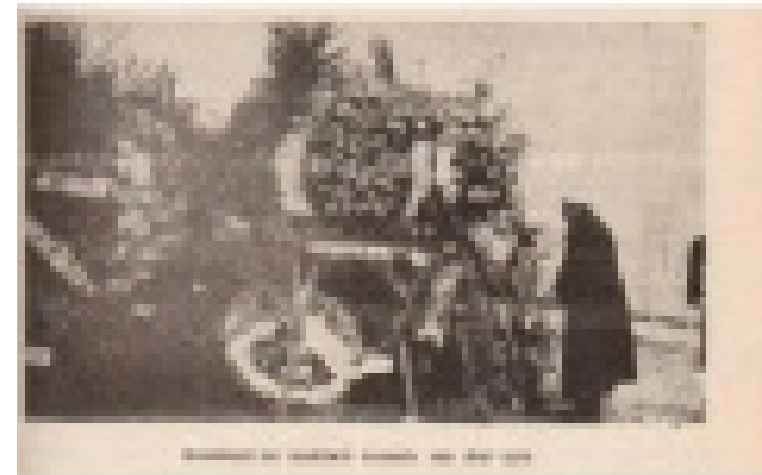
Vəfatı ilə bağlı Türkiyədə, İranda və Qərbi Avropa ölkələrində xeyli nekroloq çap olunub. Bunlara misal olaraq Türkiyədə nəşr edilən "Dünya", "Birlik", İranda çap olunan "Aram", "İrani-Nov" qəzetləri, Almaniya yayımlanan "Azadlıq" radiosunu göstərmək olar. Bunlardan ən maraqlısı S.H.Tağızadənin çap etdirdiyi nekroloqdur.

Əsli Ordubaddan olan, özü Təbrizdə dünyaya gəlmiş, M.Ə.Rəsulzadə ilə birlikdə İran məşrutə inqilabının əsas rəhbərlərindən biri hesab edilən, sonralar Pəhləvi üsul-idarəsinin tərəfdarına çevrilən və bununla da öz doğma xalqına yad bir adam olan, İranın ən görkəmli dövlət xadimi, diplomati və alimi sayılan Seyid Həsən Tağızadə "Sühən" jurnalında yazırdı:

"Rəsulzadə, bütün ömrüm boyunca, Şərq dünyasında tayına rastlaşmadığım, mübaligəsiz söyləyə biləcəyim fəvqəladə nadir insanlardan biri idi. Məhəmməd Əmin bəy tərbiyəli, qüvvətli və sağlam məntiq sahibi, təmiz qəlbi, doğru sözlü, mətanətli, tam mənasıyla dürüst, fikir və yoluna dərin bir iman bəsləyən fədakar, mücahid və örnək bir insandı. Belələrinə zamanəmizdə və hələ bizim tərəflərdə rast gəlmək mümkün deyildir".[26]

Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin cənazəsi

1978-ci ildə Ankarada M.Ə.Rəsulzadənin "Milli təsanüd" ("Milli həmrəylik") adlı kitabı nəşr olunmuşdur. 1985-ci ildə Oksfordda M.Ə.Rəsulzadənin "Qafqaz problemi ilə əlaqədar olaraq panturanizm" adlı kitabı ingilis dilində ön sözlə, rus dilində ikinci dəfə çap edilmişdir. M.Ə.Rəsulzadənin 1989-cu ildə "Əsrimizin Səyavuşu" və 1990-cı ildə isə "Azərbaycan respublikasının keçmişi, təşəkkülü və indiki vəziyyəti" adlı kitabları Ankarada yenidən işıq üzünə çıxmışdır. 1993-cü ildə Türkiyə Respublikasında tikilmiş məktəbə (Mehmet Emin Resulzade Anadolu Lisesi) adı verilmişdir.

Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin atasının və oğlunun məzarı (156 ada 12 parsel saylı məzar)

Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin anadan olması münasibətilə Azərbaycan Respublikasının 2-ci Prezidenti Əbülfəz Elçibəy "Görkəmli ictimai-siyasi xadim M.Ə.Rəsulzadənin totalitar sovet rejimi dövründə repressiyaya məruz qalmış ailə üzvlərinin Azərbaycana qaytarılması və onların sosial-məişət məsələlərinin həlli haqqında" 24 dekabr 1992-ci il tarixli, 254 nömrəli Sərəncamı imzalamışdır.[27]

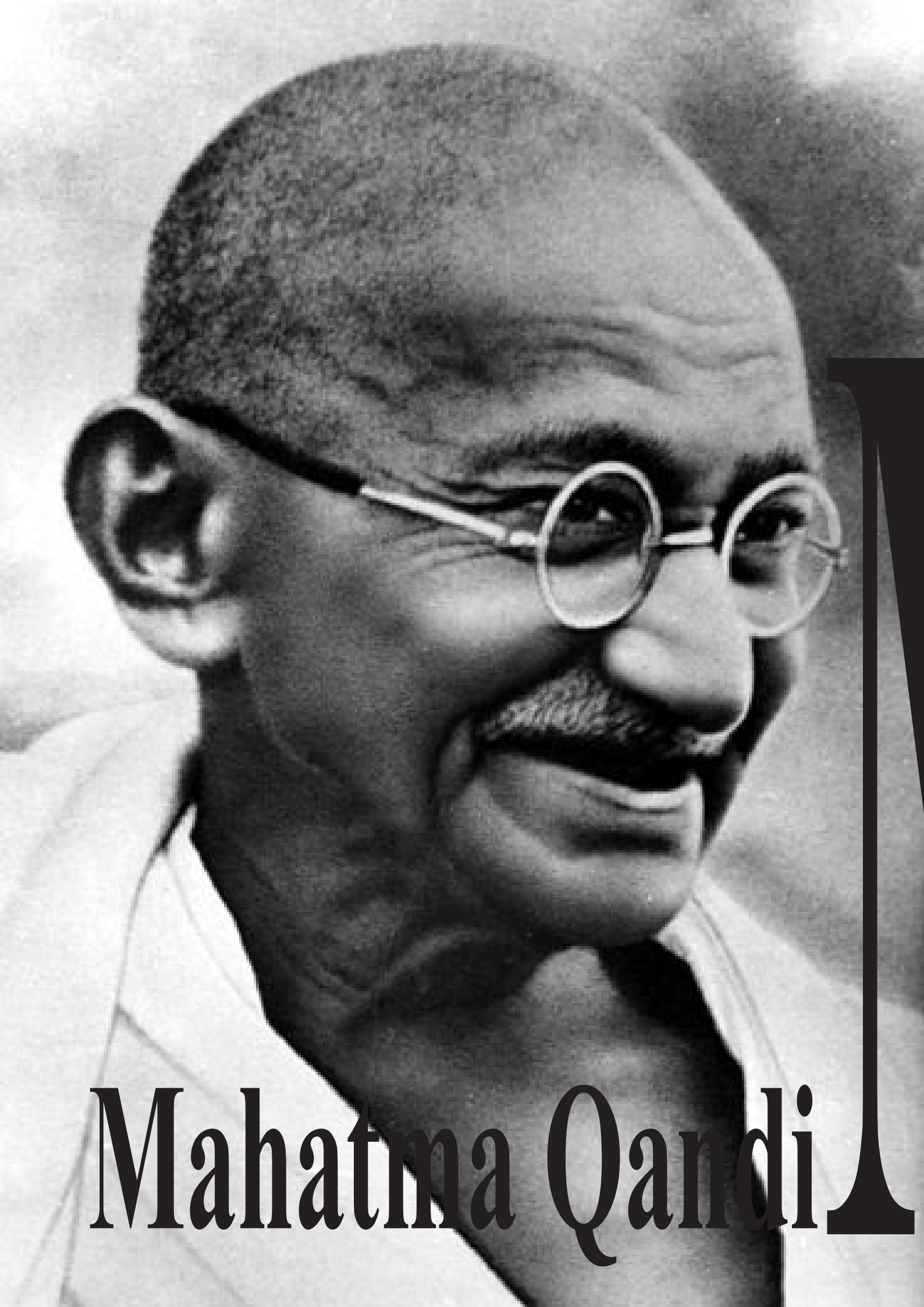
Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti "Bakı şəhərində M.Ə.Rəsulzadənin abidəsinin ucaldılması haqqında" 26 sayılı, 13 yanvar 1993 tarixli qərar qəbul etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının 3-cü Prezidenti Heydər Əliyev "Azərbaycanın görkəmli ictimai-siyasi xadimi M.Ə.Rəsulzadənin anadan olmasının 110 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında" 29 dekabr 1993-cü il tarixli, 79 nömrəli Fərmanı imzalamışdır.

Azərbaycan Respublikasının 4-cü Prezidenti İlham Əliyev "Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin 130 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında" 22 noyabr 2013-cü il tarixli sərəncam imzalamışdır.

Cəbəci Əsri qəbiristanlığında M.Ə.Rəsulzadənin qəbirin üstündə, Ankara bələdiyyəsi tərəfindən, memorial ucadılmışdır. Memorialın yanında Azərbaycan Respublikasının və Türkiyə Cümhuriyyətinin bayraqları dalğalanır. M.Ə.Rəsulzadənin qəbirin GPS koordinatları: N39.94443 E32.88616

Mahatma Qandi

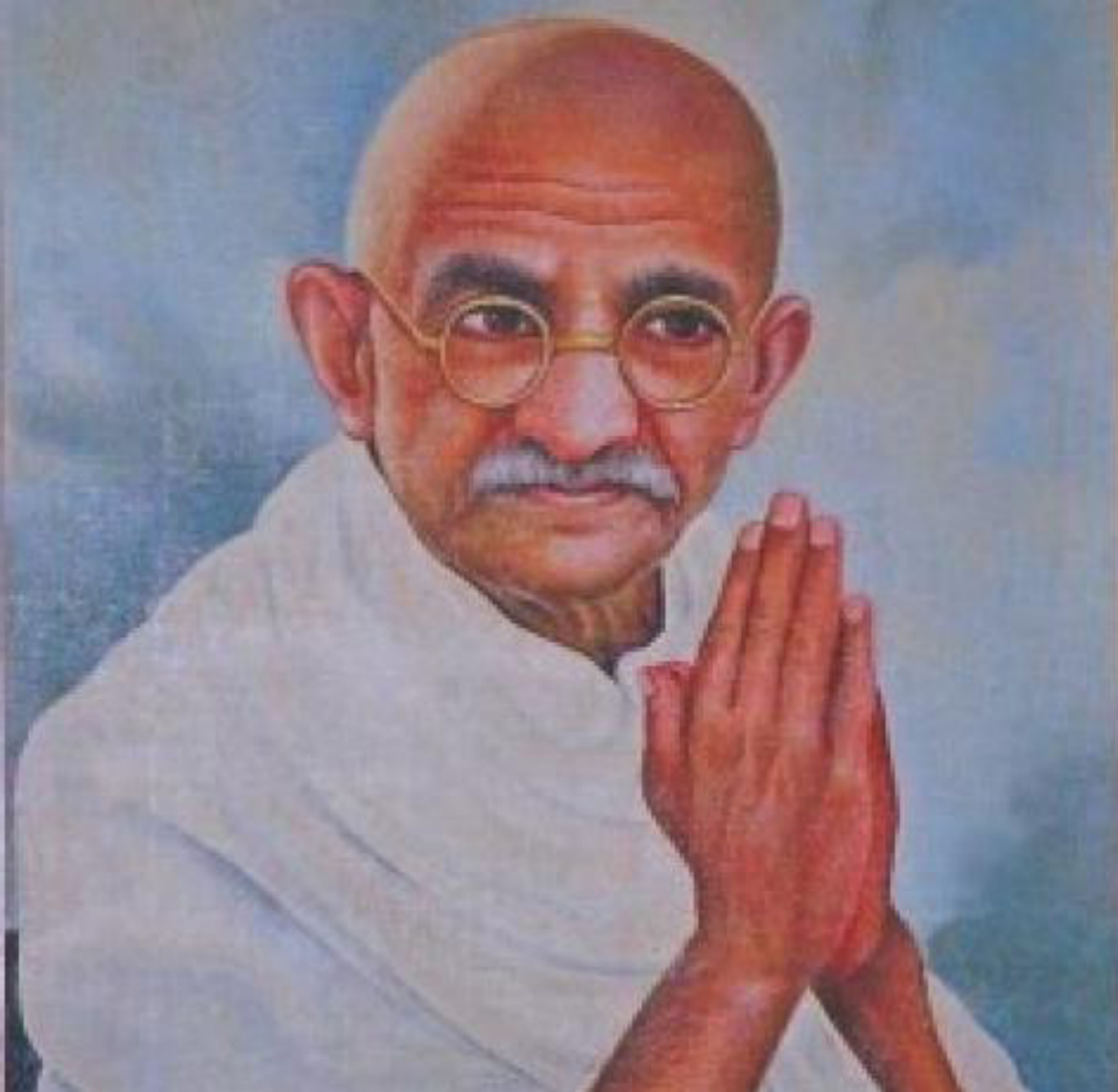
Mohandas Karamchand "Mahatma" Qandi (qüc., hind, d. 2 oktyabr 1869, Porbandar, Qucarat — 30 yanvar 1948, Yeni Dehli) — Hindistan Azadlıq Hərəkatının siyasi və ruhani lideri.

Gerçəklik və pisliyə qarşı, amma özündə şiddət ehtiva etməyən müqavimətlə bağlı olan Satyaqraxa fəlsəfəsinin qabaqcıl nümayəndələrindəndir. Bu fəlsəfə Hindistanı azadlığa çıxartmış, Dünya üzrə vətəndaş haqq və azadlıqları müdafiəçilərinə ilham qaynağı olmuşdur. Qandi Dünyada ona Rabindranat Taqor tərəfindən verilən və "Ulu ruh" mənasını daşıyan "Mahatma" (sanskrit) və ata mənasını daşıyan "Bapu" (qüc.) adları ilə də tanınır. Hindistanda rəsmi şəkildə "Xalqın atası" elan edilmişdir. Qandinin doğum günü olan 2 oktyabr Hindistanda "Qandi Cayanti" adı ilə milli tətil günü kimi qeyd olunur. 15 iyun 2007-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Məclisi yekdilliklə 2 oktyabrı "Ümumdünya şiddətə yox günü" olaraq elan etmişdir.

Qandi əvvəlcə Cənubi Afrikada Hind toplumunun vətəndaşlıq haqları uğrunda sülhsevər etiraz həyata keçirmişdi. Afrikadan Hindistana geri qayıtdıqdan sonra yoxsul əkinçi və işçiləri ağır vergi siyasəti və ayrıseçkiliyə qarşı təşkilatlandırdı. Hindistan Milli Konqresinin liderliyini öz üzərinə götürərək yoxsulluğun azaldılması, qadın azadlıqları, müxtəlif din və etnik qruplar arasında qardaşlıq, kasta və toxunulmazlıq ayrıseçkiliyinə son qoymaq, ölkənin özünü iqtisadi baxımdan təmin etməsi və ən önəmlisi olan Svarac, yəni Hindistanın müstəmləkə vəziyyətindən qurtulması istiqamətində ölkə miqyasında təbliğat həyata keçirdi. Qandi Böyük Britaniyanın Hindistandan aldığı duz vergisinə qarşı 1930-cu ildə həyata keçirdiyi 400 kilometrlik "Duz yürüşü" ilə ölkəsinin Böyük Britaniyaya qarşı çıxmasına rəhbərlik etmişdir. 1942-ci ildə açıq şəkildə Böyük Britaniyanın ölkəni tərk etməsini istədi. Həm Cənubi Afrika, həm də Hindistanda bir neçə dəfə həbs edildi.

Qandi hər vəziyyətdə pasifizm və realizmi müdafiə edərək bu düşüncələrini həyata keçirdi. Özünə yetərli olacaq bir aşram quraraq sadə bir həyat keçirdi. Yunəyirənlə toxunan ənənəvi dhoti və örtük kimi paltarlarını özü hazırlamışdı. Əvvəlcə vegetarian olsa da, sonradan ancaq meyvə ilə qidalanmağa başladı. Həm mənəvi təmizlik, həm də etiraz etmək məqsədi ilə bəzən bir aydan da çox davam edən oruclar tutdu.

Mohandas Karamchand Qandi tarixdə 100 ən çox öyrənilmiş şəxsiyyətlər siyahısına daxil edilib.

Qədim hindlilərin dünyagörüşləri Veda dini adlanan dini əqidəni təmsil edirdi. Veda—hərfi mənada sanskritcə «bilik» deməkdir. Bu din ibtidai icma quruluşunun dağılması və sinifli cəmiyyətin təşəkkülü dövründə yaranmışdır.

Veda dinində təbiət qüvvələri ilahiləşdirilirdi, bir sıra baş allahlar vardı. Ilahə Aditi allahların anası hesab olunurdu. Əmlak və ictimai bərabərsizliyin meydana çıxması ilə əlaqədar Veda dini yalnız təbiəti deyil, həm də ictimai qüvvələri təcəssüm etdirir, ictimai bərabərsizliyə haqq qazandırırdı...

Veda dininin bəzi müddəaları müasir hinduizmdə də qalmışdır.

Vedalar, yaxud Veda ədəbiyyatı qədim hind ədəbi abidələrini əks etdirən bir külliyyatdır. O, yeni eradan öncəki ikinci minilliyin sonu, yeni erada birinci minilliyin birinci yarısında yaranmaqla Veda dininə əsaslanır. Vedalar dörd topludan — «Riqveda», «Samaveda», «Yacurveda» və «Atharvaveda»dan ibarətdir; ən qədimi «Riqveda»dır. Burada allahlar tərənnüm edilir. «Samaveda»nın nəğmələri bayram təntənələri və qurbanvermə mərasimlərində oxunurdu. «Yacurveda» dua və qurban mərasimi qaydaları kitabıdır. «Atharvaveda» şəx qüvvələrə qarşı kahin əfsunlarından ibarətdir...

Müxtəlif dövrlərdə ayrı-ayrı fəlsəfi cərəyanların meydana çıxmasına baxmayaraq, Veda dini və buna istinad edən Vedalar öz təsir gücünü uzun əsrlər boyu saxlamışdır. Lakin Hindistanın öz daxili vəziyyəti zamanın tələbinə uyğun olaraq, Vedaların təsir dairəsinin getdikcə zəifləməsini tələb edirdi.

Artıq ayrı-ayrı cəmiyyətlər Veda müddəalarına qarşı çıxış edirdilər. D.Sarasvatinin 1975-ci ildə yaratdığı «Arya Samac» cəmiyyəti «Vedalara doğru geriye» deyə kinayəli şüarını irəli sürürdü.

QANDİZM

Идеология гандизма

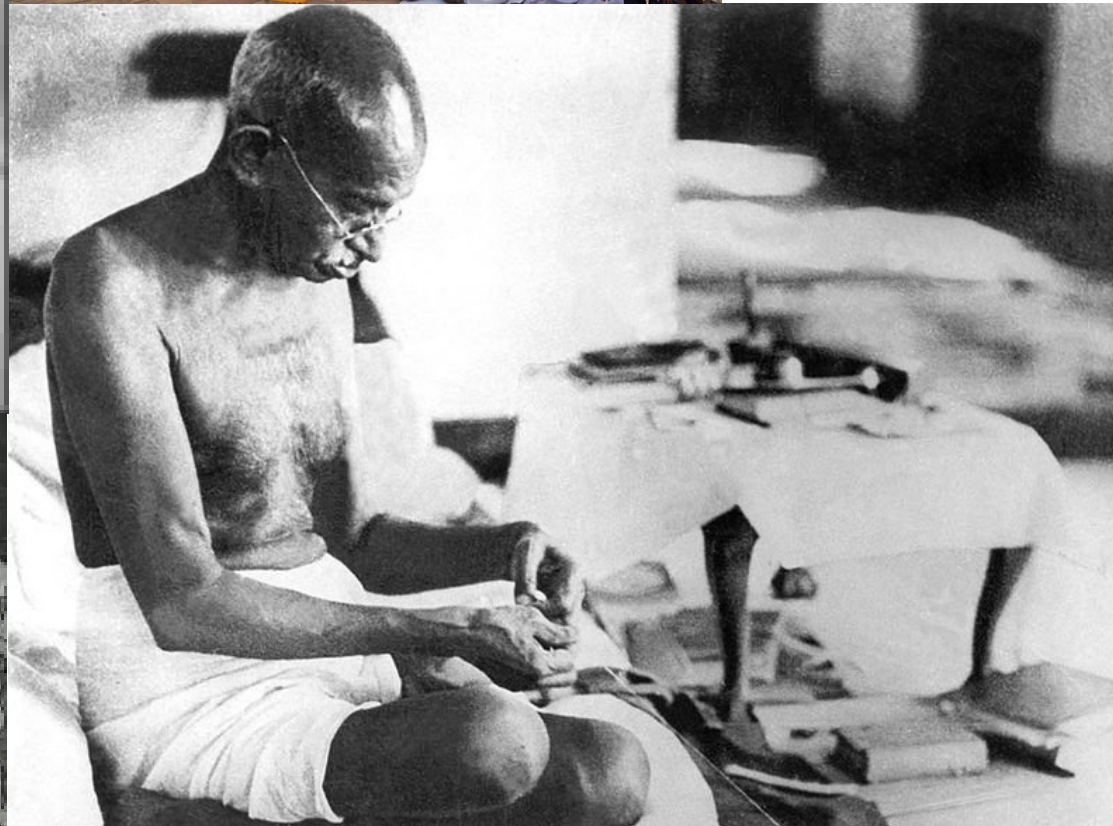

Флаг Индии, разработанный М.К.Ганди

М.К.Ганди с традиционным колесом

В своей общественно-политической деятельности Ганди придавал большое значение личному примеру. Отказавшись от западной одежды, он одевался в простое белое сари, которое носили крестьяне. Он ратовал за всеобщее развитие и прощение традиционной предвзятой и тупой промышленности, сдвигая предвзятое колесо символом национального движения.

XX əsrin əvvəllərində Hindistanda fəlsəfi fikir görkəmli maarifçi S. Vivekandanın təsiri ilə inkişaf edirdi. Onun fəlsəfəsinin əsasında «universal din» nəzəriyyəsinin təbliği dururdu. Həmin dövrdə Mahatma Qandinin dini-fəlsəfi və ictimai-siyasi təlimi yayılırdı. Yaradıcısının adıyla Qandizm adlanan bu təlim milli-azadlıq hərəkatında Hindistanın əsas ideologiyası idi.

Mahatma

QANDİ

Qandizmin ən başlıca prinsipi olan «satyaqrahanın» — dinc müqavimətin — təzahür formaları dövlət idarələri ilə əməkdaşlıq etməmək və mülki itaətsizlikdir. İngiltərə hakimiyyət orqanları ilə tək-tək münaqişələri, həmçinin ictimai ziddiyyətləri danışıqlar və qarşılıqlı güzəştlər yolu ilə həll etmək cəhdi Qandizmin xarakterik taktikası idi.

Qandizm sinfi mübarizə nəzəriyyəsinə varlıların yoxsullar üzərində «qəyyumluğu» ideyası ilə əvəz edirdi.

Fəlsəfədə Qandizm ilahi reallığı həqiqətlə eyniləşdirmək ideyasını əsas götürür. Qandizmə görə, həqiqətə insanların əxlaqi təkmilləşməsi ilə nail olmaq mümkündür.

Qandizmin əxlaq təliminin əsasında təkcə fiziki deyil, həm də mənəvi zərər vurmamaq kimi anlaşılan «aximsa» durur. Aximsa «düzlük və cəsarət» tələb edir ki, bunun da mənbəyi «məhəbbətdir».

«Məhəbbət qanunu» izzirab qanunu ilə tamamlanır. İzzirab qanununa görə, aximsa tərəfdarı şüurlu surətdə izzirab çəkməyə və özünü fəda etməyə hazır olmalıdır.

Qandizmin dini-əxlaqi konsepsiyasına görə ictimai həyat şəraiti insanların əxlaqi inkişaf səviyyəsi ilə müəyyən olunur. Beləliklə, Qandizm siyasəti əxlaqdan asılı etməyə çalışırdı. Qandizm tərəfdarlarının bir çoxu, həmçinin C. Nehru onun siyasi və fəlsəfi müddəalarını bütünlüklə qəbul etmirdilər.

Hindistanın istiqlaliyyətindən sonra ölkənin ictimai, iqtisadi və siyasi inkişaf problemlərinə Qandizmin tətbiqi məsələsində ciddi ixtilaflar ortaya çıxdı. Lakin Qandizmin Hindistanın istiqlaliyyəti uğrunda mübarizədə geniş xalq kütlələrini birləşdirməkdə mühüm rolu olmuşdur..

...Hindistan alimləri D. Cattopadhya, M. Roy, B Sen, R. B. Şarma və başqalarının əsərlərində hind materializminin, buddizm fəlsəfəsinin, qədim hind fəlsəfəsi sistemlərinin mahiyyəti öyrənilirdi. A. Sen, N. Kabirac, X. Mukercinin əsərlərində isə yeni və ən yeni dövrdə hind fəlsəfəsinin inkişafı izlənilir, Qandizm təhlil olunurdu.

Həmin alimlərin qarşısında duran ən əsas məqsəd isə xalqı əsarətdən — ingilis ağalığından xilas etmək, onun müstəqilliyinə nail olmaq idi.

Cevahirlal Nehru

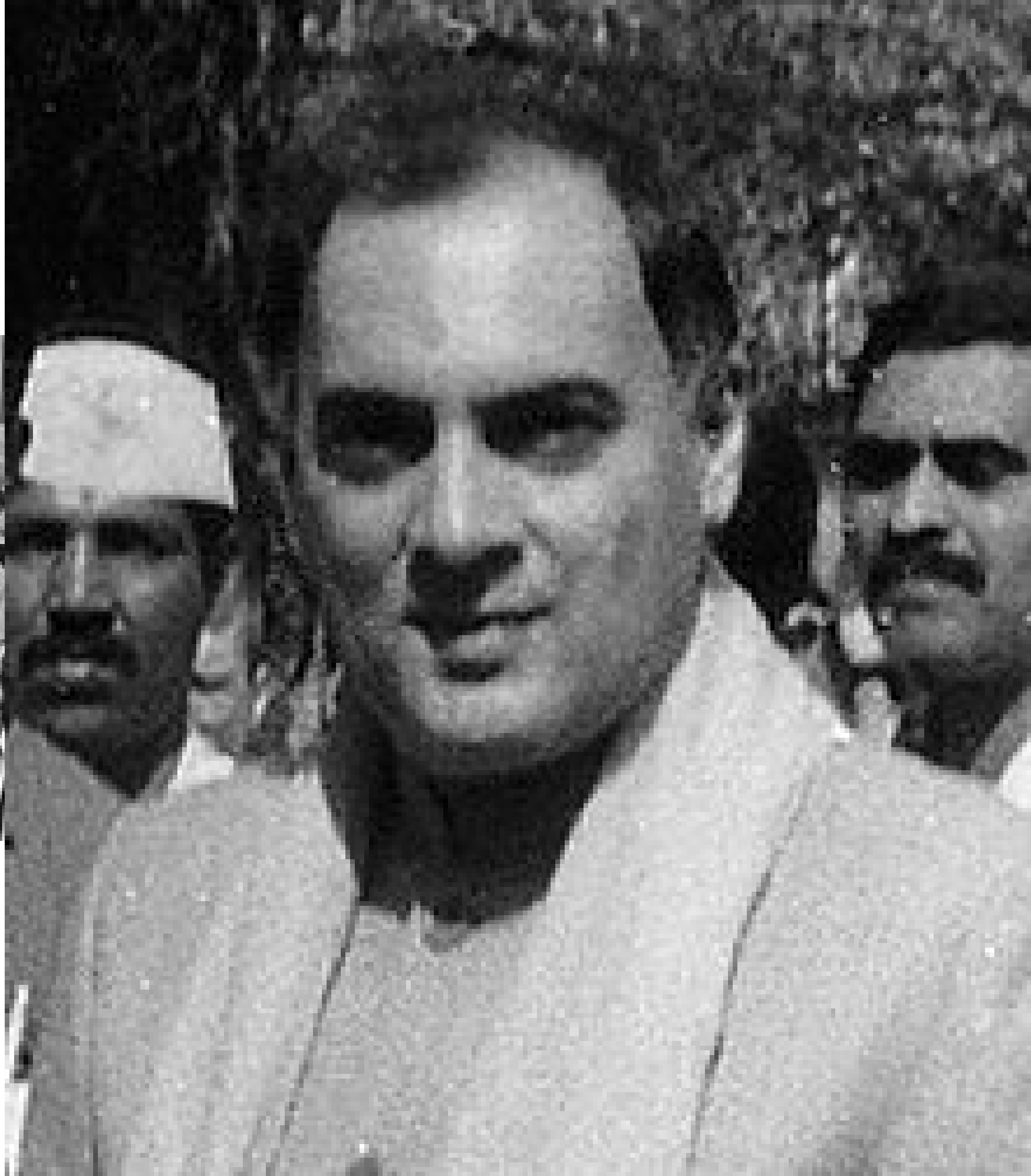
Pandit Cevahirlal (ya da Jawaharlal) Nehru (Hintçe: İngilizce: Pandit Jawaharlal Nehru) (14 Kasım 1889 - 27 Mayıs 1964), Hindistan Ulusal Kongresi'nin önemli siyasi üyelerinden biridir. Hindistan'ın Bağımsızlık hareketi sırasında önemli bir figür olmuştur. Hindistan'ın ilk başbakanıdır.

Savaş sonrası dönemde uluslararası politikada kilit figürlerden biridir. Genelde popüler bir bilgin olan Panditji'e başvururdu. Nehru yazar, bilgin, amatör tarihçi ve aynı zamanda Gandhi-Nehru ailesinin reisiydi.

Nehru ailesi

Varlıklı Hint avukat ve politikacı Motilal Nehru'nun oğlu olarak, Hindistan Ulusal Kongresi'nin en genç liderlerinin biri olmuştur. Mahatma Gandhi'nin rehber kılavuzluğunda yükselerek karizmatik ve radikal bir lider oldu. Britanyalılara karşı bağımsızlık mücadelesinde Hindistan gençliği için bir ikon aynı zamanda sosyalizmin temsilcisiydi. Kongre başkanı olarak hizmet ettiği sırada 31 Aralık 1929'da Lahor'da bağımsız Hindistan'ın bayrağını kaldırdı. İyi hatipliği sayesinde milliyetçi isyanları düzenlemekte büyük etkisi vardı aynı zamanda azınlıkların haklarını gözetici tavırlar gösterdi. Ölümüne kadar Hindistan'ın başbakanı olarak görev yaptı.

Qandi

İndira Priyadarşini Qandi (Hind dili:, d. 19 noyabr 1917 – ö. 31 oktyabr 1984) — Hindistanın məşhur siyasi xadimi. Hindistanda 2 dəfə (1966-77, 1980-84) baş nazir olmuş siyasətçi. Hindistan tarixindəki tək qadın baş nazir olan Qandi, həmçinin ən uzun müddət fəaliyyət göstərən ikinci baş nazir olmuşdur.

Uşaqlıq və gənclik illəri

İndira Qandi Hindistanın ilk baş naziridir. Dünyada isə ikinci xanım baş nazir hesab olunur. İndira Qandi ölkənin müstəqilliyi yolunda mübarizə aparan qəhrəmanı Cəvahirıl Nehrunun ailəsində anadan olmuşdu.

İndira Qandi 1917-ci il 19 noyabrda Hindistanın şimalındakı Uttar Pradeş əyalətinin Allahabad şəhərində görkəmli siyasətçi, azadlıq mübarizi Cəvahir və Kamalanın ailəsində dünyaya gəlmişdi. Bu ailənin siyasi yaşamının əsası baba, tanınmış vəkil Motilal Nehru tərəfindən qoyulmuşdu. Baba Nehru ingilis müstəmləkəçiliyinə qarşı çıxan millətçi Ümumhindistan Milli Konqresinin aparıcı liderlərindən biri idi. İndiranın atası Cəvahirıl Nehru da öz atasının yolu ilə gedərək, Hindistan müstəqillik hərəkatının liderinə çevrilmişdi. İndira anadan olanda atası Cəvahirıl Nehru Mahatma Qandinin rəhbərliyi ilə başlanan müstəqillik hərəkatına qoşulmuş və tezliklə əfsanəvi liderin ən yaxın silahdaşlarından birinə çevrilmişdi. Uşaq ikən evlərində keçirilən siyasi toplantıların şahidi olan İndira o zamanın ən məşhur simalarından olan Mahatma Qandi ilə yaxından tanış olmuş və onun təsiri altına düşərək siyasətə qatılmışdı.

Bir az yaşa dolandan sonra o da nəfəs aldığı siyasi həyatın təsiri ilə gənclər arasında "Vanara Sena" hərəkatını qurdu və ona liderlik etdi. Hərəkat üzvləri ölkədə müstəqillik çağırışı ilə siyasi aksiyalar keçirir və bununla

da ictimaiyyətin diqqətini özlərinə cəlb edirdilər. Eyni zamanda hərəkat üzvləri Ümumhindistan Milli Konqresi fəallarının polis təqiblərindən xilas olmalarına yardım edirdilər. Bir dəfə İndira atasının izləndiyini hiss edərək, mühüm bir sənədi çantasında gizlədərək onun ələ keçməsinə imkan verməmişdi. O, 18 yaşında olanda anası və həm xəstəliyindən dünyasını dəyişdi. Həmin dövrdə o, təhsilini davam etdirmək üçün İngiltərəyə getdi. Elə orada da Ümumhindistan Milli Konqresinin üzvlərindən olan Feroz Qandi ilə tanış oldu. Bir çoxlarının hesab etdikləri kimi, İndira Qandi Mahatma Qandi ilə qohum deyildi. Bu soyad ona əslən fars (oda sitayiş edənlər) icmasından olan həyat yoldaşı Feroz Qandidən miras qalmışdı. Yeri gəlmişkən, fərqli dini təriqətlərə məxsus olduqlarına görə onların arasında rəsmi nikah qeyri-mümkün idi. Ancaq bütün bunlara baxmayaraq, burada da İndira Qandi özünün sərt və dönməz xarakterini göstərərək, 1942-ci ilin martında onunla evlənməmişdi. Bir il sonra gənc ailə Mahatma Qandinin rəhbərlik etdiyi "Quit India" hərəkatında fəal iştirak etdi. Lakin az sonra həbs edildilər və 243 gün zindan həyatı yaşadılar. 1944-də ilk oğlu Raciv, bir il sonra da Sancay dünyaya gəldi.

O, siyasi aləmin içində böyüdüüyü üçün gənc yaşlarında təcrübəli siyasətçi kimi formalaşmışdı. Bu da Hindistanın müstəqilliyi tarixində ona dördüncü baş nazir olmaq imkanı vermişdi. Hindistanın Pakistanla münasibətlərinin normallaşdırılmasında önəmli rol oynamış və bununla da qarşıdurmanın bölgə xalqlarına xeyir gətirmədiyini sübut etmişdi. Bir neçə dəfə siyasətdən uzaqlaşdırılsa da, o, siyasi aləmə öz möhürünü vura bilmişdi. O, siyasətlə, siyasi aləmlə o qədər qaynayıb-qarışmışdı ki, bu yolda oğlunu qurban versə də, yenə mübarizəsindən əl çəkməmişdi.

Yeniyetmə ikən Hindistanın əfsanəvi qəhrəmanı, ölüm əhli keçirən Mahatma Qandinin yatağının başında oturaraq, onun üçün həyəcan keçirən qız uşağı kimi beynəlxalq aləmin diqqətini özünə cəlb etdi. Amma o, Mahatma Qandinin məhrumiyyətlərini öz üzərində hiss edə-edə, onun üçün göz yaşları tökə-tökə daha da mətin-

ləşdi və gələcəkdə ölkəsinin ilk qadın baş naziri oldu. Əvvəlcə demokratiya qəhrəmanı, sonra diktator və bunun ardınca yenidən sivil inkişaf tərəfdarı kimi siyasi səhnədə at oynatdı. Həyata keçirdiyi islahatlarla Hindistanın inkişafına nail olaraq ölkəni aclıq və yoxsulluqdan qurtardı. Super güclərlə mübarizələrdə ortaya qoyduğu çevik siyasət ölkəsinə müxtəlif təhlükələrdən xilas etdi. Hiss edəndə ki, başqa dövlətlərə arxayın olmaqla ölkənin təhlükəsizliyini qoruyub saxlamaq mümkün deyil, onda Hindistanı nüvə silahı olan ölkəyə çevirmək üçün cəhdlərə baş vurdu və istəyinə nail oldu. Sui-qəsdin qurbanı kimi ölənədək Hindistan siyasəti onunla nəfəs aldı. O, həqiqətən də, bir siyasət cəngavəri idi. Bu, bütün dünyanın rəğbətini qazanan və müxtəlif dillərdə danışan, milyonlarla insanın sevimlisinə çevrilən azadlıq mübarizi və ünlü siyasətçi İndira Qandi idi.

Gərgin illər

Xalqla qucaqlaşdı Pakistanla Hindistanın yollarının ayrıldığı və bölgədə iki müstəqil dövlətin meydana çıxdığı 1947-ci ildə İndira ölkəsinə gələn qaçqın və köçkünlərə yardım etdi. Bu, onun siyasi aləmdə nüfuzunu xeyli artırdı. Həmin dövrdə İndira və əri Feroz Allahabadda yaşayırdılar. Hindistan müstəqilliyini əldə etdikdən sonra baş nazir olan atasına yardım etmək üçün İndira Dehliyə getdi. Feroz isə Allahabadda qaldı. Dehliyə İndira atasının həm katibi, həm də məsləhətçisi olaraq çalışmağa başladı. O, atası ilə birgə xarici ölkələrə səfərlərdə iştirak etdi. Bu səfərlər onun siyasi lider kimi püxtələşməsində önəmli rol oynadı. 1951-ci ildə müstəqil Hindistanda ilk azad seçkilər keçirildi. O, bu seçkilərdə həm atasına, həm də ayrı yaşamalarına baxmayaraq, əri Feroza yardım etdi. Feroz hökumətdəki korrupsiyaya qarşı mübarizəyə başladı və sığorta şirkətlərindən birində bununla bağlı ciddi nöqsanları üzə çıxardı. Onun bu mübarizəsi İndiranın atasının qurduğu hökumətdə maliyyə naziri vəzifəsini tutan şəxsi vəzifəsindən istefa verməyə məcbur etdi.

Bu, İndira ilə Feroz arasında münasibətləri gərginləşdirdi və sonda onlar boşanmalı oldular. Az sonra Feroz infarkt keçirərək yatağa düşdü. Boşanmalarına baxmayaraq, İndira Kəşmirdə yaşayan keçmiş ərinin yanına gedərək bir müddət onun qayğısını çəkdi. Ərinin ölümündən sonra isə bütün həyatını siyasətə həsr etdi. 1959 və 1960-cı illərdə o, Milli Konqresin rəhbəri seçildi. Ancaq bunun atasının nüfuzuna xələl gətirdiyini və onun haqqında pis fikir formalaşdığını nəzərə alaraq, 1962-ci ildə keçirilən seçkilərdə iştirak etmədi.

1964-cü ildə atası vəfat etdi və bu vaxt o, baş nazir Şastrinin təklifini qəbul edərək informasiya və mətbuat naziri oldu. Bu zaman ölkənin cənubunda hind dilində danışmayan əyalətlərdə hind dilinin rəsmi dövlət dili kimi işlədilməsinə qarşı üsyanlar baş verdi. Qandi bu səbəbdən də üsyan edən əyalətlərin ən iri şəhərlərindən olan Mədrəsə getdi və hökumət əleyhinə çıxışların yatırılmasına başçılıq etdi. Bu onu daha da şöhrətləndirdi. Artıq onun hakimiyyət zirvəsinə gedən yolu açılmışdı.

Nerular ailəsi (1927-ci il)

Pakistan ordusu qapıda, İndira istirahətdə 1965-ci idə Hindistanla Pakistan arasında savaş baş verdi. Həmin vaxt İndira Şrinaqar bölgəsində istirahətdə idi. Pakistan ordusunun bölgəyə hücumu başladığı bir vaxtda o, yaxınlarının Şrinaqarı tərk etmək təklifini rədd etdi və bölgənin müdafiəsinin təşkilinə başladı. Bununla da hücumun

qarşısı alındı və Pakistan əsgərləri geri çəkilməyə məcbur oldular. Bu hadisə Qandinin əhali arasında hörmətinin daha da artmasına səbəb oldu.

İki ölkə arasında baş verən münaqişənin aradan qaldırılması üçün Daşkənddə aparılan danışıqlar zamanı Baş nazir Şastrinin ürəyi qəfil dayandı. Bundan sonra ölkə yenidən seçkilərə getmək məcburiyyətində qaldı. 1966-cı ildə keçirilən parlament seçkilərində Qandi rəqibi Morarji Desaini qabaqlayaraq qələbə çaldı. Bununla da o, ölkənin müstəqilliyi tarixində 4-cü və ilk qadın baş nazir oldu. Amma partiya daxilində Qandinin baş nazir seçilməsinə qısqançlıqla yanaşanlar da var idi.

Ona görə də 1967-ci ildə o, dəstəyi kənarda axtarmağa başladı və yalnız sosialistlərin yardımı nəticəsində baş nazir kürsüsünü qoruyub saxlaya bildi. Qandi sosialistlərin verdiyi bu dəstəyə cavab olaraq, ölkədəki bir sıra bankları milliləşdirdi. Əslində bu milliləşdirmə, həm də o dövrdə SSRİ-nin dəstəyini və yardımını almağa yönəlmişdi. Çünki İndira Qandi hiss edirdi ki, onu istəməyən daxili qüvvələr Hindistanın yenidən Qərbin nəzarəti altına düşməsi üçün ona qarşı sui-qəsd də həyata keçirə bilərlər. Qandi isə ingilis müstəmləkəçiliyinin ağır nəticələrini çox görmüşdü, ona görə də özünün və ölkəsinin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün Moskva ilə isti münasibətlər qurdu. Onu da deyək ki, hə-

min dövrdə SSRİ də Hindistanla yaxınlaşmaq üçün bəhanə axtarırdı. Belə ki, ötən əsrin 60-cı illərindən başlayaraq, SSRİ ilə Çin arasında münasibətlər kəskinləşmişdi. Moskva ilə Pekin arasında ziddiyyətlərin get-gedə kəskinləşməsi isə az qala iki ölkə arasında müharibəyə aparıb çıxaracaqdı. SSRİ-Çin sərhədində tez-tez baş verən toqquşmaların qabağı yalnız Moskvanın hərbi qüdrətini nümayiş etdirməsindən sonra alındı. Həmin dövrdə Çinlə Hindistan arasında da münasibətlər kəskinləşmişdi. Hindistan ərazilərinə iddia edən Çin hətta qəfil hücumla Hindistanın bəzi məntəqələrini işğal etmişdi. Belə bir vəziyyət isə Moskva ilə Dehlinin yaxınlaşmasında önəmli rol oynadı.

Riçard Nikson və İndira Qandi 1971-ci il...

İndira Hindistanı nüvə dövlətinə çevirdi Hindistanın sosializm blokuna doğru meyl etməsi və SSRİ-nin yardımı ilə ölkədə onlarla yeni müasir müəssisənin inşası Qərbin narazılığına səbəb olmuşdu. Ona görə də onlar Hindistanı tutduğu yoldan döndərmək qərarına gəldilər. Moskva isə Qərbin bölgədə sipərinə çevrilən Pakistana Hindistanın əli ilə dərs vermək istəyirdi.

Beləliklə, SSRİ-nin Hindistanı, Qərbin isə Pakistanı bölgədə yeni qanlı müharibəyə təhrik etmələri öz "bəhrəsini" verdi. 1971-ci ildə Pakistanla Hindistan arasında müharibə başladı. ABŞ Pakistana yardım etmək və Hindistanı qorxutmaq üçün özünün 7-ci hərbi dəniz donanmasını Qərbi Pakistanın sahil sularına, (indiki Banqladeşə) Benqal körfəzinə göndərdi. Buna cavab olaraq, Hindistanın simasında gələcək socialist dövlətini görən Moskva Dehliyə külli miqdarda hərbi yardım etdi. SSRİ-dən alınan hərbi texnikanın yardımı ilə Hindistan bu müharibədə Pakistana ağır zərbələr endirərək onun bəzi ərazilərini ələ keçirdi. Bəzi qeyri-rəsmi məlumatlara görə, həmin dövrdə Hindistan ordusunun tərkibində SSRİ-dən göndərilən canlı hərbi qüvvələr də iştirak edirdilər. Çünki həmin dövrdə SSRİ-nin Hindistana verdiyi hərbi texnikanı idarə etməyə qadir

texniki heyət yox idi. SSRİ ilə yaxınlaşma Qandinin həyatında və Hindistanın gələcəyi baxımından xüsusi rol oynadı. Belə ki, Qandi diplomatik məharətini işə salaraq Hindistanın nüvə silahı əldə etməsinin Moskva üçün də önəmli ola biləcəyi barədə SSRİ rəhbərliyini inandıra bildi. O dövrdə İndira ətrafındakılara: "Biz özümüz öz ayaqlarımız üzərində durmağı və təhlükəsizliyimizi təmin etməyi bacarmalıyıq" - demişdi.

Məhz SSRİ-dən aldığı hərbi texniki yardım 1974-cü ildə Hindistana yer altında "Gülümşəyən Budda" adlı nüvə bombasını sınaqdan çıxarmağa imkan verdi.

Bu hadisə beynəlxalq aləmdə böyük şok əmələ gətirdi. Nüvə silahını əldə etməklə Hindistan Pakistandan və başda ABŞ olmaqla Qərb dövlətlərindən, həmçinin Çindən gələn təhlükəni birdəfəlik aradan qaldırmış oldu.

Siyasi cəhdlər

Nüvə silahını əldə etmək Hindistana həm də Pakistana təzyiq göstərərək onu Kəşmirdən əl çəkməyə və bu məqsədlə adicəkilən ölkəni danışıqlar stolu arxasında oturmağa məcbur etməyə imkan verdi. Nüvə silahından dərhal şantaj məqsədi ilə istifadə etməyə başlayan İndira Qandi təhdidedici bir şəkildə Pakistanın Baş naziri Zülfüqar Əli Bhuttonu danışıqlar aparılması və iki ölkə arasında davam edən mübahisəli ərazi məsələlərini aradan qaldırmaq üçün Simla şəhərinə dəvət etdi. Bhutto İndiranın bu təklifini rədd edə bilmədi. Çünki Pakistanın Hindistan tərəfindən nüvə hücumuna məruz qalacağından ehtiyat edirdi. Simalda iki ölkə arasında bir həftədən artıq davam edən danışıqlardan sonra Qandi və Bhutto Kəşmir probleminin yalnız dinc danışıqlar yolu ilə həll etmək barədə anlaşma imzaladılar. Bu, Qandiye Pakistandan gələn təhlükəni aradan qaldırmağa imkan verdi. Anlaşma həm də iki ölkə arasında yeni bir səhifə açdı və bölgədə bir müddət sabitlik və sülh bərpa edildi.

Qandi həm də Hindistanın aclıqdan qurtarması üçün bütün cəhdlərini işə salaraq, SSRİ-dən aldığı yardımlarla kənd təsərrüfatını inkişaf etdirdi. Ərzaq təhlükəsizliyi proqramının uğurla həyata keçirilməsi Hindistanı idxalatçı ölkədən ixracatçı dövlətə çevirdi. Xalq arasında sevilməsi və qısa müddətdə Hindistanı nüvə ölkəsinə çevirməsi bu qadının beynəlxalq aləmdə də nüfuzunu xeyli artırdı. Artıq onunla beynəlxalq səviyyədə geridə qalmış, aclıq və yoxsulluq içərisində boğulan bir ölkənin dövlət başçısı kimi deyil, nüvə silahına malik qüdrətli bir ölkənin siyasi xadimi kimi davranırdılar.

İslahatlar

Parlamentdə böyük səs çoxluğuna malik olan İndira ölkənin Konstitusiyasına dəyişikliklər etdi və daxili siyasətdə inqilabi təsir bağışlayan islahatlar həyata keçirdi. O, ölkənin federal subyektlərinə verilən müstəqillikləri məhdudlaşdırdı və onları mərkəzi hakimiyyətdən tam asılı vəziyyətə saldı. Qandi ölkə Konstitusiyasına milli azlıqların mübarizəsinin qarşısının sərt şəkildə alınmasını və bu zaman hərbi gücdən istifadə edilməsini nəzərdə

tutan müddəalar əlavə etdirdi. Bununla da gələcəkdə ölkənin parçalanmasına imkan verə biləcək amillərin qarşısı alındı. Amma bu, ölkə daxilindəki müxalifət qüvvələrini hərəkətə gətirdi. Onlar Qandini avtoritar rejim qurmaqda, demokratiyadan geri çəkilməkdə günahlandırdılar. Bu qüvvələrə qarşı mübarizə isə İndiranı ölkədə həyata keçirilən iqtisadi və siyasi islahatları yarımqıq qoymağa məcbur etdi.

Bu da öz növbəsində daxilə inflyasiyanın sürətlə artmasına, korrupsiyanın çiçəklənməsinə və xalqın maddi vəziyyətinin ağırlaşmasına gətirib çıxardı. Bundan istifadə edən müxalifət xalq kütlələrini küçələrə çıxardı. 1973-cü ildən başlayaraq, Qandiye qarşı xalq etirazları dayanmırdı. Belə bir vəziyyət Qandi üçün xoşagəlməz hadisələrə səbəb oldu. 1975-ci ilin iyun ayında Allahabadda Ali Məhkəmə son seçkilərdə korrupsiya hallarına yol verildiyini iddia edərək, Qandini deputat mandatından məhrum etdi. İndira məhkəmənin bu qərarına yenidən baxılmasını tələb etdi. Ancaq müxalifət onun istefa verməsini israrla tələb edirdi. Eyni zamanda Qandidən narazı kütlələr onun Dehliyə evini və parlamenti mühasirəyə alaraq hakimiyyətdən getməsini istəyirdi. Necə deyirlər, bir anın içində hər şey İndira Qandinin əleyhinə çevrilmişdi.

Bu vəziyyətlə barışa bilməyən və istefaya getmək istəməyən Qandi Prezident Fəxrəddin Əli Əhməd təzyiq göstərərək onu ölkədə fəvqəladə vəziyyət elan edilməsi barədə sərəncam imzalamağa məcbur etdi. Bunun ardınca müxalifətin öndə gələn bütün nümayəndələri, o cümlədən müstəqilliyin əldə edilməsində xüsusi rolları olan liderlər həbs edilərək həbsxanalara atıldılar. Eyni zamanda Qandi polisə etiraz aksiyalarını amansız şəkildə yatırmaq üçün geniş səlahiyyətlər verdi. Beləliklə, ölkədə diktatura rejimi quruldu. Bu diktaturaya rəhbərlik edən isə dünənə kimi demokratiya donuna bürünən və buna görə də yüz minlərlə hindistanlının rəğbəti-

ni qazanan İndira Qandi idi. Yalnız bundan sonra Qandi yeni seçkilərin keçirilməsinə razılıq verdi. Çünki artıq müxalifət aradan qaldırılmışdı və Qandinin bu seçkilərdə qələbə çalmasına mane ola biləcək qüvvələr yox idi. Seçkilər 1977-ci ildə keçirildi. Lakin seçkilərdə iştirak edən xalq "Artıq yetər, söz milləttindir!" şüarını irəli sürərək müxalifətdə olan Canata Partiyasına səs verdi. Beləliklə, hakimiyyətə Desainin rəhbərlik etdiyi Canata Partiyası gəldi.

İndira seçkilərdə məğlub olsa da ruhdan düşmədi. Hakimiyyətə gələn qüvvələrin xalqın etimadını doğrulda bilməmələri Qandinin xeyrinə işləyən amilə çevrildi. 1979-cı ildə keçirilən seçkilərdə Qandi yenidən qələbə çaldı. Hakimiyyətə qayıdan Qandi bu dəfə Pəncab əyalətində yaşayan əhalinin əksəriyyətini təşkil edən siqhlərin mərkəzdən ayrılma cəhdlərinin qarşısını almalı oldu. Siqhlər 1981-ci ildə bölgədəki Qızıl məbədinə ələ keçirərək əyalətə nəzarəti ələ aldılar. Bunu gören Qandi ordunu Pəncab üzərinə yeridərək bölgədəki xalq hərəkətini qan içində boğdurdu. Siqh lideri Jarnail Sinqh ordu tərəfindən öldürüldü. "Mavi Ulduz" əməliyyatı adı verilən xüsusi planın yerinə yetirilməsi zamanı 492 nəfər pəncablı öldürüldü. Bu döyüşlərdə eyni zamanda 72 əsgər də həlak oldu. Pəncabda həyata keçirilən qanlı əməliyyatlar dünyada Qandini nüfuzdan saldı. Bu əməliyyatlar zamanı Qandiye nifrət edənlər arasında onun iki mühafizəçisi - əslən Pəncabdan olan Satvant Sinqh və Beant Sinqh də vardı.

1984-cü ilin oktyabr ayının 31-i idi. İndira Dehlidəki Safdarjunq küçəsindəki baş nazirliyin binasında İngiltərədən onunla müsahibə götürməyə gələn dramaturq, aktyor və telejurnalist Peter Ustinovu qarşılamağa hazırlaşdı. Ustinov Satvant və Beant Sinqlər tərəfindən mühafizə edilən qapıdan keçərək içəri daxil oldu. Qandi qonağı qarşılamaq üçün ayağa qalxdı. Bu zaman hər iki mühafizəçi silahlarını Qandiyə çevirərək ona atəş açdılar. Nəticədə, Qandi 33 güllə yarası

alaraq yerində can verdi. Qandinin cənazəsi noyabrın 3-də Mahatma Qandinin xatirəsinə ucaldılan Raj Qal abidəsi önündə yandırıldı. Bunun ardınca Pəncab əyalətinə hücum edən hindlilər 20 mindən artıq yerli sakini qətlə yetirdilər, onların məbədlərini isə yandırdılar. Baş verən hadisələrlə əlaqədar hökumətin hər hansı bir iş görməməsi ilə bağlı suala cavabında Qandinin oğlu belə cavab vermişdi: "Böyük ağac yıxılanda yer titrəməyə məcburdur..."

INDIRA QANDI

RACİV QANDİ

Raciv (solda) anası İndira Qandi, babası Cəvahirıl Nehru və kiçik qardaşı Sancay ilə. 1940-cı illərin sonu

Avqust 1944-cü ildə İndira Qandi və Feroz Qandi ailəsində anadan olmuşdur. Raciv babası Cəvahirıl Nehrunun evində böyüyüb. Hindistanda seçilmiş bir məktəbdə, daha sonra London Universiteti və Kembriç Universitetinin Trinitı Kollecinə təhsil almışdır. 1965-ci ilin yayında Raciv İtaliyadan Sonya Qandi ilə görüşdü. Sonya ilə ingilis dilini öyrəndi və Raciv mühəndis-mexanik ixtisasında təhsil aldı. 1968-ci ilin yanvarında Raciv və Sonya Dehliyə evləndilər. 1970-ci ilin iyun ayında onların oğlu Rahul, 1972-ci ilin yanvarında qızları Priyanka anadan oldu.

1968-1980-ci illərdə Hindistana qayıtdıqdan sonra Hindistan Havayollarında pilot, sonra iş ekipaj komandiri olaraq çalışdı. Bu dövrdə heç vaxt siyasi karyera haqqında düşünməyən Racivi yalnız qardaşının ölümündən sonra parlamentə üzv olmağa razı sala bilirlər.

Xarici siyasəti

Ölkənin tarixində ən gənc baş nazir xarici siyasətə Hindistanın qonşu ölkələrlə dostluğunu prioritet seçməklə başladı. Raciv 1985-ci ildə Moskva və Vaşinqtona ilk səfərləri zamanı bildirdi ki, Hindistan bölgədə ümumi sülh mühiti və əməkdaşlığı yaxşılaşdırmaq üçün qonşularla danışıqlara başlayıb. Həmçinin ABŞ Konqresidəki çıxışında yaradılmış Cənubi Asiya ölkələrinin regional əməkdaşlıq Assosiasiyasının ümumi konturlarını təsvir etdi və bildirdi ki, CARİOA (o zaman Cənubi Asiya regional iqtisadi əməkdaşlıq Assosiasiyası) 1985-ci ildə yaradılacaq.

Raciv dünya miqyasında nüvə tərk-silahının ən qızgın tərəfdarı kimi çıxış edirdi. O, 1988-ci ilin iyununda məşhur nüvə tərk-silahı üzrə Fəaliyyət Planını Birləşmiş Millətlər Təşkilatına təqdim etdi. Bundan qabaq (nüvə silahından azad və qeyri-zorakı dünyanın prinsipləri haqqında) sovet lideri Mixail Qorbaçovla Dehli bəyannaməsini imzalamaqla və “altı ölkə, altı qitə” təşəbbüsü ilə çıxış edib bu ideyaları fəal şəkildə irəli sürürdü.

Hakimiyyətinin ilk ilində baş çəkdiyi ən önəmli dünya paytaxtları Moskva və Vaşinqton

oldu, lakin Pakistana və vəzifədə olduğu son ildə Çinə səfəri dünya ictimaiyyətinin diqqətini daha çox çəkdi.

Cəvahirıl Nehrudan sonra Raciv otuzillik fasilədən sonra Pakistan və Çinə səfər edən ilk baş nazir idi. Vəzifə müddətinin sonuna doğru 60-dan çox xarici səfərə çıxdı. O, BMT Təhlükəsizlik Şurasının beş daimi üzvü daxil olmaqla bütün başlıca dövlətlərdən əlavə, Maldiv, Mavriki və Myanma daxil olmaqla bütün qonşu ölkələrə səfər etdi. Qandinin bioqraflarından biri Nikolas Nugenti deyir: “Raciv bölgə polisi rolunu öz üzərinə götürmək və ən önəmlisi, başqalarına bu rola iddialı olmaq imkanı verməmək üçün Hindistanı yetərinə güclü görmək istəyən ilk baş nazir deyildi. Bununla belə, onun üç balaca qonşuya qarşı siyasi kursu xaric siyasi məqsədlərə yetmək üçün Hindistanın hərbi gücündən istifadə etməyə daha çox meyilli olmasından xəbər verirdi. O, bir tərəfdən regional əməkdaşlığın eksponenti idi ki, bu da CARİOA-da öz əksini tapırdı.

Baş nazir Raciv Qandi Ram Kişor Şukla ilə 1988-ci ildə

Digər tərəfdən, Hindistanın özünü bölgənin sahibi və idarəçisi saymasında qonşu ölkələrdən heç birinin şübhəsi olmasın deyərək, əlindən gələni edirdi. Hindistanda “Raciv Qandi doktrinası” haqqında söhbət dolaşır. O, eyni zamanda xarici səfərlərdə sülh və tərk-silah ideyalarını rəhbər tutur, ölkəsində isə Hindistanın silahlı qüvvələrinin tarixdəki ən irimiqyaslı silahlanmasına başçılıq edirdi.

Hindistanda silahlanmanın inkişafı, əslində, 1963-cü ildən başlasa da, Raciv hakimiyyət sükanını ələ alan kimi, bu prosesə yeni təkan verdi. Müdafiə xərcləri beş il ərzində ikiqat artdı və onun baş nazirliyinin son iki ilində artıq bütün dövlət məsrəflərinin, demək olar, 20%-ini təşkil etdi. Silahlı qüvvələrin modernləşdirilməsi İsveçdən haubitsaların (bunlar Karqildə əməliyyatın gedişində özünü yaxşı göstərdi), Böyük Britaniyadan təyyarədaşıyan “Virat” gəmisi, Avropanın “Bəbir” və Rusiyanın “MiQ-27”-lərindən savayı, Fransadan “İlgim-2000” qırıcılarının alınmasını ehtiva edirdi. Rusiyadan lizinqə götürülmüş “çakra” sualtı qayıqı atom sualtı qayıqı olan Hindistanı ilk qeyri-nüvə dövlətinə çevirdi. Beləliklə, Hindistanın HDQ ölkə sahillərindən yüz millərlə uzaqda dünya okeanının dərinliklərində hərəkət etmək imkanı əldə etdi.

Raciv Qandinin baş nazirliyi dövründə Hindistanın ümumi sayı 99 vahid olan HDQ iki təyyarədaşıyan, 12 sualtı qayıq, 21 keşikçi gəmi və 5 esminesdən ibarət idi. Bu, dənizdən istənilən hücumu dəf etməyə kifayət idi. Raciv Qandi deyirdi: “Hindistanın müdafiəsini təmin etmək üçün Hin-

distana gələn dəniz yollarına tam şəkildə nəzarət etmək lazımdır”.

Hindistan ən böyük silah idxalatçısı olaraq qalsa da, Qandi hökuməti müdafiə istehsalı proqramları və istehsalatın lokallaşmasına güclü təkan verdi. 1988-1989-cu illərdə yer-hava sinifli “Trişul” və yer-yer sinifli “Prithvi” raketləri uğurla sınaqdan keçirildi və silahlanmaya qəbul edildi. Bir neçə aydan sonra 1500 mil mənzillik ballistik “Aqni” raketi uğurla sınaqdan keçirildi və Hindistan Rusiya, ABŞ, Fransa, Çin və İsrailə bərabər “raket istehsalçısı ölkələrin klubu”na daxil oldu.

Racivin dövlətçilik yanaşmasının təməlində, əslində, görkəmli anası və sələfi, əzmkar iradəsi və siyasi liderliyi 1971-ci ildə Hindistan silahının ölkəyə ən böyük qələbəsini təmin etmiş İndira Qandinin sarsılmaz cəhdi dururdu.

Racivin ölkənin müdafiə qabiliyyətinə verdiyi təkan həm Vacpainenin, həm də Manhon Sinqhin hökuməti davam etdirdi. Bədxahların ədalətsiz cəsinə zəif müdafiə naziri kimi qiymətləndirdiyi Entoni də son onillik ərzində Qandinin başladığı hərbi qüdrətin artırılması və silahların modernləşdirilməsi prosesinin fəal şəkildə inkişaf etməsi üçün əlindən gələni etdi.

“Aqni-5” raketi, əsas döyüş tankı “Arjun”, “Herkules” C-130J hərbi nəqliyyat təyyarəsi, qayığa qarşı P-81 təyyarəsi, “Vikramaditya” və “Arihant” təyyarədaşıyanları – bunlar Hindistanın “Raciv doktrinası”na necə əməl etdiyi yəni yalnız cüzi nümunələridir.

Raciv Qandinin ölümü

Zəhmli anasına baxanda Raciv daha sabitqə-dəm və barış ruhlu siyasətçi olub. Baş nazir seçildəndən sonra bürokratik aparatı ixtisar edir və hind biznesini canlandırmaqdan ötrü yeni iqtisadi islahatlar keçirir. Maraqlıdır ki, anası Sovet İttifaqı ilə sıx dostluğa üstünlük verirdi, Raciv isə, əksinə, Birləşmiş Ştatlarla münasibətləri möhkəmləndirməyə çalışır.

Hindistanı Hind okeanının superdövlətinə çevirmək üçün onun iddialı planları var idi.

O, ölkənin silahlı qüvvələrini gücləndirməyə başlayır.

Bununla belə, Raciv də anası kimi qəflətən Hindistanın bütövlüyünü təhdid edən problemlə üzləşir. Lakin bu dəfə problemin kökü ölkə hüduqlarından kənardadır. 1983-cü ildə Hindistanın cənub sahilindən 150 km məsafədəki Şri Lanka adasında iğtişaş alovlanır. Əvvəllər etnik azlığın sıxışdırıldığı tamillər müstəqillik uğrunda coşqun mübarizəyə başlayırlar. Adanın şimalında və qərbində yaşayan 3 milyon induist tamil Şri Lanka

əhalisinin 20%-ni təşkil edir, qalanı isə buddaçı sinqallardır.

Şri-Lanka Britaniyanın əsarətindən 1948-ci ildə azad oldu və sinqal çoxluq tamil azlığı sürətlə qısnamağa başladı.

1983-cü ildə Velopilay Brəphakaranın komandanlığı ilə “tamil pələngləri”nin başçılıq etdiyi qəzəbdən yoğrulmuş silahlı üsyan qızışır. Sinqal çoxluqlu Şri Lanka hökumətinin və ordusunun reaksiyası son dərəcə amansız olur. Tezliklə tammiq-yaslı vətəndaş müharibəsi başlanır.

Şri-Lanka vətəndaş müharibəsinin Hindistan üçün problemi bundan ibarət idi ki, 50 milyondan çox tamil ölkənin Şri-Lankaya yaxın olan sahil-yanı Tamilnad ştatında yaşayır. Orada da ayrıca tamil dövləti haqda tələb irəli sürülür. Hindistan hökuməti nəinki qiyamçıları bağışlayır, hətta onların hazırlığı və mütəşəkilliyinə yardım edir. Raciv eyni zamanda qiyamçılara müxtariyyət verməyə çağırmaqla sülh razılaşmasının əldə edilməsində Şri-Lanka hökumətinə köməyini təklif edir.

Hindistanın böyük və regional dövlət olduğunu nəzərə alan Şri-Lankanın prezidenti Cay Vardin kö-nülsüz olsa da, danışıqlara gedir. Lakin növbəti iki ildə getdikcə aydın olur ki, hökumət problemin hər-bi həllinə üstünlük verir. O, tamillərin dayağı olan Cafna yarımadasının dənizdən mühasirəsini təşkil edir ki, bu da kəskin şəkildə ərzaq çatışmazlığına səbəb olur. Sonra isə hərbi əməliyyat başlanır.

Nəhayət, 1987-ci il iyununda Racivin səbri tükənir. Hindistanın HHQ-nin AN-24 nəqliyyat təyyarələri sahiləni bazadan havaya qalxır. Qırı-cıların müşayiət etdiyi təyyarələr Cafna yarımada-sına azuqə atır. Çoxları bunu qanunauyğun humani-tar aksiya kimi alqışlayır. Şri-Lankanın üzərindən sərbəst şəkildə uçan hind təyyarələri sanki vurğulayır ki, Hindistan istədiyi yerdə öz iradəsini diqtə etməyə qabildir.

Cay Vardin hökuməti dərhal ciddi danışıqlara başlayır və 1987-ci il 29 iyulda müqavilə imzala-

nır. Müqaviləyə görə, Hindistan sülhməramlı qü-vvələr göndərməklə tamil pələngləri ilə Şri Lanka hökuməti arasında vasitəçi olacaq.

Sinqallar 1987-ci il 30 iyulda Kolomboda müqaviləyə kəskin şəkildə etiraz edirlər. Raciv Şri-Lankanın paytaxtında fəxri gözətçilərin qarşı-sından keçərkən dənizçilərdən biri ona hücum edir.

Yeni sülh müqaviləsi müharibənin qarşısını ala bilmir və Hindistanın sülhməramlı qüvvələri tezliklə tamil pələngləri ilə münəqişəyə cəlb edil-miş duruma düşür. Tamilnadədə narazılıq yetiş-məyə başlayır ki, Hindistan açıq şəkildə sinqalla-rın tərəfində durub və nəticədə Racivin xeyirxahlıq imicinə böyük zərbə dəyir.

1989-cu ilin dekabrında keçmiş maliyyə na-ziri, hazırda Canata Partiyasına başçılıq edən Vipi Sinq ümumi seçkilərdə Racivin Konqres partiyası-nı məğlub edir.

Hindistanın Şri-Lankadakı sülhməramlı qüv-vələri 1500-dən çox əsgər itirib və yeni hökumət onları adadan çıxartmağa başlayır. 4 aydan sonra hər şey başa çatır, lakin müharibə davam edir. Şri Lanka ordusunun tamillərə hücumu təzələnilir.

Tamillərin bəzi qrupları sülhün əldə edilmə-si xatirinə məhdud muxtariyyətə razıdır, lakin “pələnglər” tam müstəqillik əldə etmək niyyə-tindədirlər. Onlar yeni qorxunc silahdan – “canlı bomba”lardan istifadə etməyə başlayırlar. 1987-ci ildə ilk terakt baş verir: Şri Lanka ordusunun ba-zasına girən yük maşını partlayır və 50 nəfər hə-lak olur. Raciv müxalifətin lideri kimi bildirir ki,

əvvəvlki kimi vahid Şri-Lankanın lehinədir və he-sab edir ki, Hindistanın qüvvələri durumu sabitləş-diməyə kömək etməlidir.

1991-ci ilin mayında Canatanın koalisiyası da-ğılır və ümumi seçkilər keçirilir.

Brəphakaran narahat olur ki, Raciv hakimiyy-ətə qayıtsa, çox güman ki, Şri-Lanka hökumə-tindən gizlicə məhdud müxtariyyəti qəbul etməyə hazır olan tamil qruplarına yenidən yardım etməyə başlayacaq. “Pələnglər”ə təzyiq son dərəcə artır və o, “tamil pələngləri”ni Racivi öldürməyə çağırır. Əməliyyat “pələnglər”in kəşfiyyat rəisi Sviraşana tapşırılır.

Svirasan 1991-ci il mayın əvvəlində Cənubi Hindistanda Suxa və Danu adlı iki tamahgir qızı tamillərə hüsn-rəğbət göstərən Nalini adlı hind qadını ilə tanış edir. Suxa və Danu möhkəm əqidəli “tamil pələngi”dirlər. Onlardan biri Raciv Qandini məhv edəsi bomba olacaq.

Raciv mayın II yarısında Cinaya gəlməlidir ki, 21 mayda axşam Şriprumbudurda mitinqdə çıxış etsin.

Svirasanın planı belədir: paltarının altında partladıcı olan qızlardan biri Racivə yaxınlaşacaq ki, onun boynuna girlyand keçirtsin. Hər şeyin lap inandırıcı görünməsi üçün qızın yanında yerli fotoqraf da olacaq.

20 may 1991-ci il, Nyu-Dehli.

Raciv Qandi gündüz saat 3-də seçki kampaniyasının son mərhələsinə gəlir. O, Cənubi Hindistana turneyə çıxmaq niyyətindədir.

Bu arada Cinayda Svirasan Raciv Qandi əməliyyatına hazırlığı başa çatdırır. İnsan-bomba qismində Danu seçilib. Onun əynində yaşıl-narıncı rəngdə şalvar və on kiloqrama yaxın partladıcı olacaq.

21 may 1991-ci il, Cinay

Svirasan və onun insan-bombası 3.30-da yerli fotoqrafla görüşürlər. Onlar birlikdə Şriprumbudura gedən avtobusa əyləşirlər.

21 may, 1991-ci il, Cənubi Hindistan, Vişakapatam

Axşam saat 6.30. Raciv öz təyyarəsində Cinaya uçar. Yerli fotoqraf mitinqdə Danu ilə əllərində girlyandlar olan bir qrup qadının fotosəklini çəkir. Svirasan sanki jurnalist kimi əlində bloknot yaxınlıqda durub.

Axşam saat 10-da həyəcanlanmış kütlə meydana girən Raciv Qandini salamlayır. Raciv camaatın arasından keçərkən hədiyyələri qəbul etmək üçün bir neçə dəfə dayanır.

Girlyandlı qadınlar ona yaxınlaşır, biri sanki onun ayağını öpmək üçün aşağı əyilir... Qəflətən partlayış baş verir. Raciv və daha 14 nəfər həlak olur...

Əvvəlcə hesab edilirdi ki, bomba məsafədən idarə olunub. Amma sonra qadının gövdəsində naqillər və qurşağın qalıqları tapılır. Bir qadının başı tapılır. Bu dəhşətli fotosəkillər mətbuatda çıxır və televiziya da göstərilir. Sonra kameranı tapırlar. Həlak olanlardan biri fotoqraf idi. Onda üç qadının və sanki, onlara daxil olmayan bir kişinin fotosəkli var.

Fotosəkil dərc ediləndə qaçqın tamillər kişinin Svirasan, qadının isə Cinayda Nalini ilə birlikdə yaşamış qız olduğunu bildirirlər.

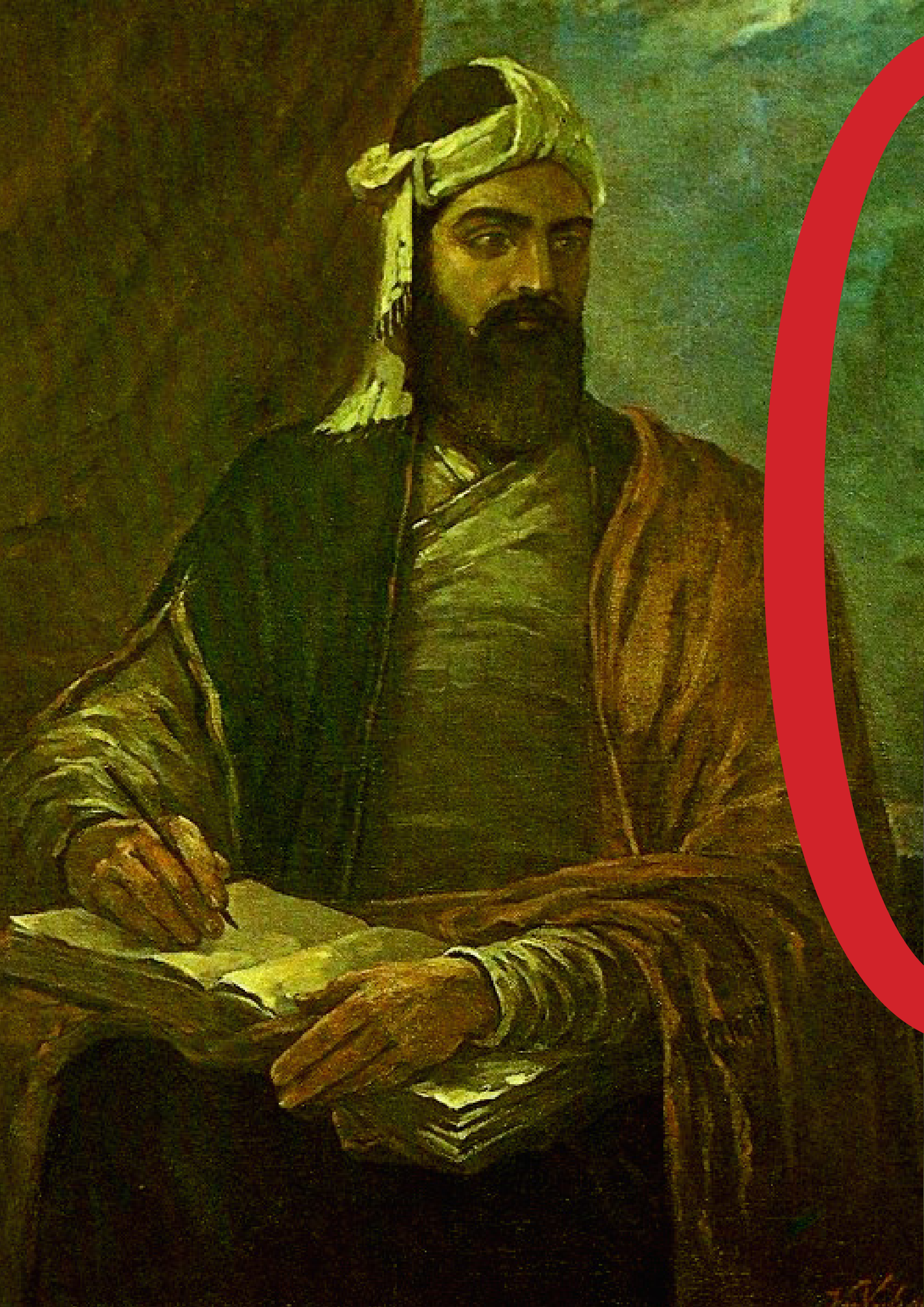
Svirasana görə, 1 milyon rupi mükafat elan edilir. Nəhayət, məlum olur ki, o, Banqalordakı evlərdən birində gizlənir.

Avqustun 18-də səhər polis binanı hücumla götürür. Aydın olur ki, Svirasan özünü güllələyib, digər altı tamil isə sianid içib. Cinayətkarlar tənindən sonra Hindistan Braphakaranın təhvil verilməsini tələb edir. Lakin o, 2007-ci ildən Şri Lankan şimal-qərbində azadlıqdadır.

24 may 1991-ci ildə Nyu-Dehliyə Timmurdimada Nehrunun evindəki mətəm mərasimindən sonra Raciv Qandinin meyidini Cuna çayının sahilində yadırlar.

Raciv Qandi anasının siyasi varisinə çevrildi və düz yeddi ildən sonra – 1991-ci ildə Hindistanın baş naziri kimi onu da qətlə yetirdilər...

NİZAMİ. GƏNCƏVİ

Nizami Gəncəvi, 1141-ci ildə Azərbaycanın qədim şəhərlərindən biri olan Gəncə şəhərində sənətkar ailəsində anadan olmuş, bütün ömrü boyu orada yaşayıb yaratmışdır.

Əbu Məhəmməd Cəmaləddin İlyas ibn Yusif; d. təxm. 1141, Gəncə, Eldənizlər (hazırkı Azərbaycan Respublikasının ərazisi) – təxm. 1209, Gəncə) — Dünya şöhrətli Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri; Orta əsr şərqinin ən böyük şairlərindən biri; farsdilli ədəbiyyatın ən görkəmli nümayəndələrindən biri kimi də o, farsdilli poeziyanın klassiki, farsdilli epik ədəbiyyatın ən böyük romantik şairi, farsdilli epik poeziyaya danışq dili və realistik stili gətirmiş sənətkar hesab olunur.

XƏMSƏ

NİZAMİ GƏNCƏVİ
XOSROV DƏHLƏVİ

ŞAH CAHAN

Nizami təhsilini Gəncə mədrəsələrində almış, daha sonra şəxsi müəllimə yolu ilə orta əsrin elmlərini mükəmməl öyrənmiş, xüsusən də Yaxın Şərq xalqlarının şifahi və yazılı ədəbiyyatına yaxından bələd olmuşdur. Türk dilindən başqa ərəb və fars dillərini də mükəmməl bilən şairin Yunan dili ilə də tanış olduğu, həmçinin qədim yunan tarix və fəlsəfəsini, astronomiya, tibb və həndəsə elmlərini yaxşı mənimsədiyi əsərlərindən aydın görünür. Ömrü boyu Gəncədə yaşamış, saray şairi olmaqdan qətiyyətlə imtina etmiş, halal zəhməti ilə dolanmışdır. Təqribən 1169/1170-ci ildə Dərbənd hökmdarı Seyfəddin Müzəffərin kənz kimi hədiyyə göndərdiyi qıpçaq qızı Afaq (Appaq) ilə evlənmiş, 1174-cü ildə oğlu Məhəmməd anadan olmuşdur.

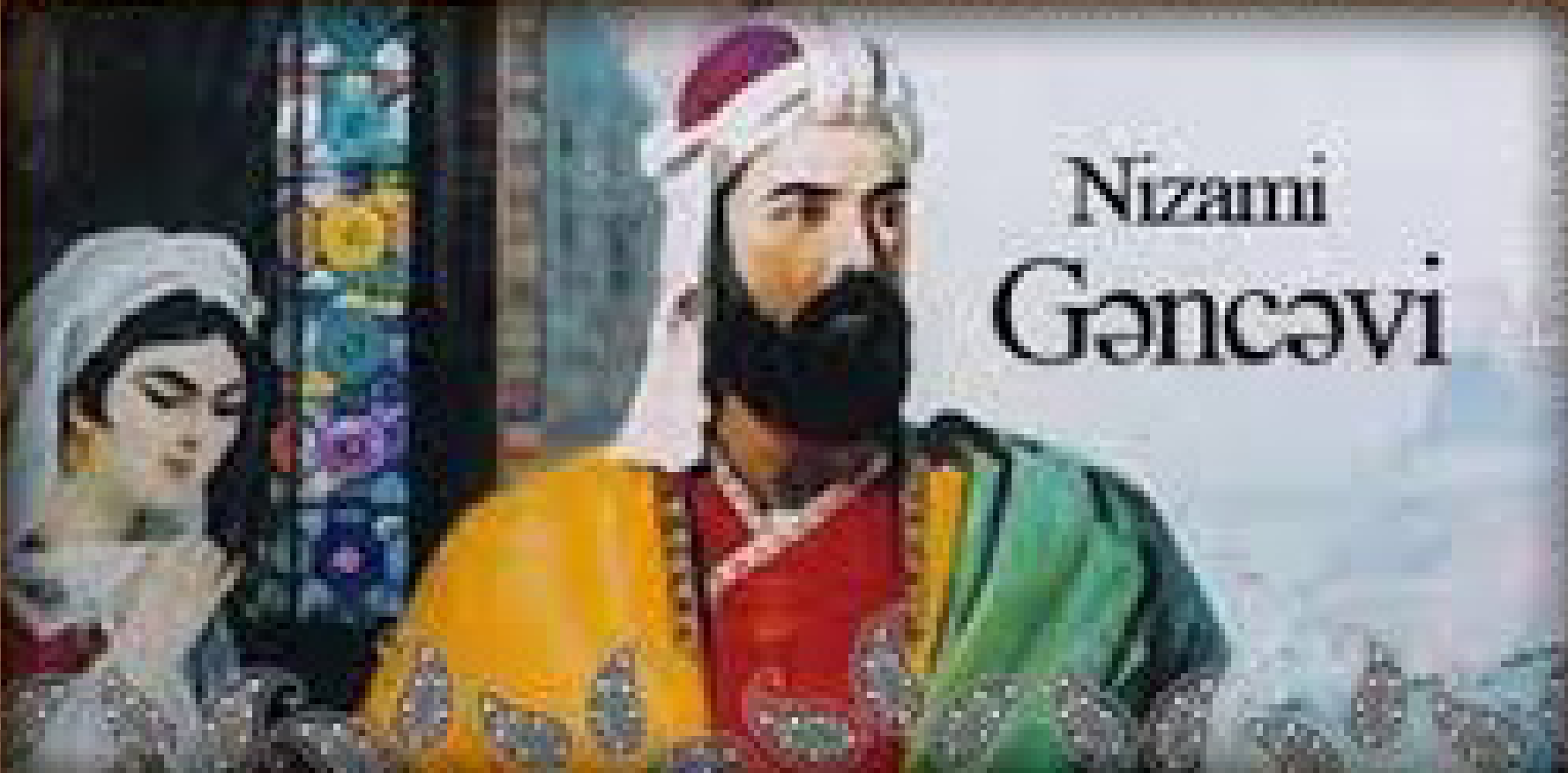
Nizami Gəncəvi yaradıcılığa lirik şeirlərlə başlamışdır. Əsərlərindən məlum olur ki, şair böyük divan yaratmış, qəzəl və qəsidələr müəllifi kimi şöhrətlənmişdir. Lakin Şərq təzkirəçilərinin 20 min beyt həcmində olduğunu qeyd etdikləri bu divandakı şeirlərin çox az hissəsi dövrümüzədək gəlib çatmışdır. Nizami Gəncəvi bütün yaradıcılığı boyu lirik şeirlər yazmış, sonralar poemalarında irəli sürdüyü mütərəqqi ictimai-fəlsəfi fikirlərini ilk dəfə həmin şeirlərində ifadə etmişdir.

Nizami Gəncəvi lirikası yüksək sənətkarlığı, məhəbbətə dünyəvi münasibəti, insan taleyi haqqında humanist düşüncələri ilə seçilir.

Lakin Nizami Gəncəvi dünya ədəbiyyatı tarixinə məsnəvi formasında yazdığı 5 poemadan ibarət "Xəmsə" ("Beşlik") müəllifi kimi daxil olmuşdur. 1177-ci ildə bitirdiyi "Məxzənül-əsrar" ("Sirlər xəzinəsi") adlı ilk poeması şairə böyük şöhrət qazandırmışdır. III Toğrulun sifarişi ilə qələmə aldığı B«Xosrov və ŞirrinB» poemasını 1180-cı ildə bitirmiş və Məhəmməd Cahan Pəhləvana göndərmişdir. Cahan Pəhləvanın ölümündən sonra taxta çıxan Qızıl Arslan Gəncənin yaxınlığında öz çadırında şairlə görüşmüş və onun nəsihətlərini dinləmiş, şairə Həmdünyan adlı bir kənd bağışlamışdır. 1188-ci ildə Şirvan hökmdarı I Axsitan şairə B«Leyli və MəcnunB» mövzusunda bir əsər yazmağı sifariş etmişdir. Nizami Gəncəvi bundan boyun qaçıрмаq istəsə də oğlunun təkidi ilə təklifi qəbul edib az müddətdə B«Leyli və MəcnunB» poemasını (Şərqdə ilk dəfə) yaratmışdır. 1196-cı ildə Əlaəddin Körpə Arslanın adına B«Yeddi gözəlB» əsərini, nəhayət, ömrünün sonlarına yaxın bütün ədəbi-estetik, ictimai-fəlsəfi görüşlərini yekunlaşdırdığı B«İsgəndərnaməB» (təqr. 1203) poemasını qələmə almışdır.

Nizami Gəncəvinin ilkin Şərq İntibahının zirvəsi olan yaradıcılığında dövrünün ən humanist, ümumbəşəri ictimai-siyasi, sosial və mənəvi-əxlaqi idealları parlaq bədii əksini tapmışdır.

Nizami Gəncəvi üçün şəxsiyyətin ən yüksək meyarı insanlıq idi. İrqi, milli və dini ayrı-seçkiliyi qətiyyətlə rədd edən bu şairin qəhrəmanları içərisində türk, fars, ərəb, çinli, hindli, zənci, yunan, gürcü və s. xalqların nümayəndələrinə rast gəlirik. Humanist şair müxtəlif dinlərə mənsub bu qəhrəmanların heç birinin milliyətinə, dini görüşlərinə qarşı çıxmır. Onun qəhrəmanları ədalət, xalq xöşbəxtliyi, yüksək məqsədlər uğrunda mübarizə aparırlar. İnsan şəxsiyyətinə, insan əməyinə ehtiram şairin yaradıcılığının aparıcı mövzularındandır.

Nizami Gəncəvi

Nizami Gəncəvi həm də vətənpərvər idi. O, təsvir etdiyi bütün hadisələri Azərbaycanla əlaqələndirməyə, vətənin keçmiş günlərini tərənnüm etməyə çalışmışdır. Nizami Gəncəvi yaradıcılığında vətən məhəbbəti doğma xalq yolunda qəhrəmanlıq ideyası ilə birləşir.

Nizami Gəncəvinin yaradıcılığı hümanizm, yüksək sənətkarlığı ilə Zaqafqaziya, Yaxın Şərq xalqları (fars, tacik, hind, əfqan, kürd, türkmən, özbək, qazax, qırğız və s.) ədəbiyyatlarının inkişafına güclü təsir göstərmiş, dünya mədəniyyəti xəzinəsinə daxil olmuşdur.

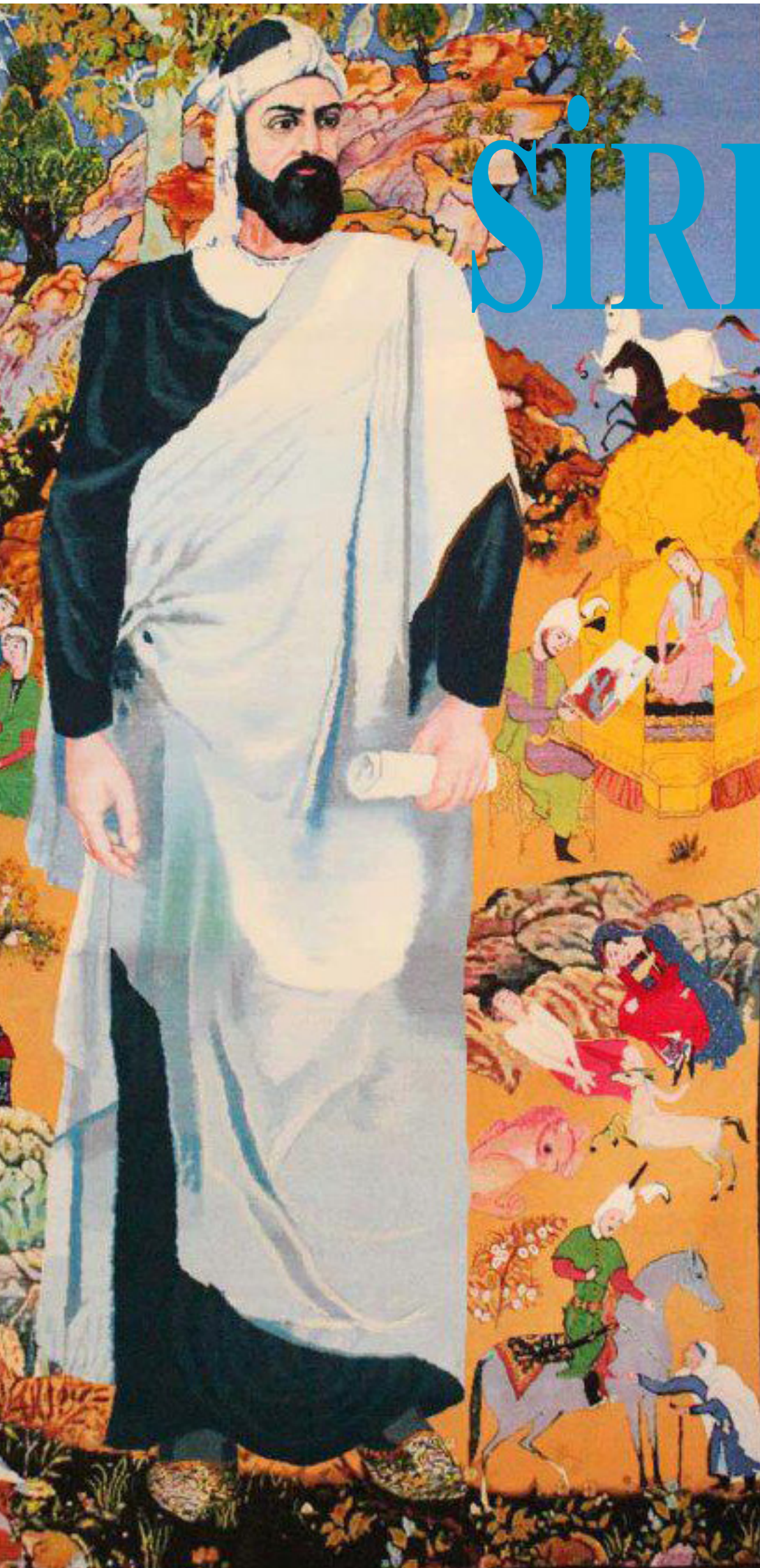
Nizami Gəncəvinin əsərləri dünyanın bir çox xalqlarının dilinə tərcümə olunmuşdur. Əsərlərinin nadir əlyazma nüsxələri bir çox şəhərlərin (Moskva, Sankt-Peterburq, Bakı, Daşkənd, Təbriz, Tehran, Qahirə, İstanbul, Dehli, London, Paris və s.) məşhur kitabxana, muzey və əlyazmaları fondlarında qiymətli incilər kimi qorunub saxlanılır.

Nizami Gəncəvinin Gəncə şəhərində 1946-cı ildə (heykəltəraş: Fuad Əbdürrəhmanov) ucaldılmış heykəli.

Nizami Gəncəvinin Gəncə şəhərində 1946-cı ildə (heykəltəraş: Fuad Əbdürrəhmanov) ucaldılmış heykəli.

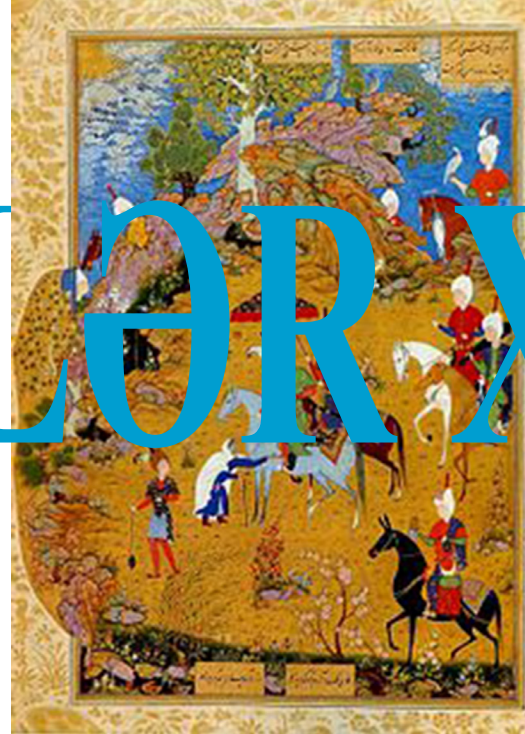
O, 1209-cu ildə Gəncədə də vəfat etmişdir. Gəncədə dəfn olunduğu yerdə Nizami Gəncəvinin möhtəşəm məqbərəsi ucaldılmışdır.

SİRLƏR XƏZİNƏSİ

"Sultan Səncər və qoca qarı" hekayətinə
Sultan Məhəmməd tərəfindən çəkilmiş
miniatur, Təbriz miniatur məktəbi,
1539–1543, Britaniya kitabxanası.

Sirlər xəzinəsi Nizami Gəncəvinin ilk iri həcmli əsəridir . Yaxın və Orta Şərq ədəbiyyatında didaktik poema janrının ən qiymətli nümunələrindən biri olan bu əsər şairin yaradıcılığında epik şeir sahəsində ilk qələm təcrübəsi idi. Əsər hicri tarixilə 570-ci ildə yazılmışdır ki, miladi təqvimilə 1174-1175-ci illərə uyğun gəlir. "Sirlər Xəzinəsi" zahirən Nizamiyə qədər Yaxın və Orta Şərq ədəbiyyatında geniş yayılan didaktik əsərlər silsiləsinə daxildir. Mövzuca, məqsədcə müəyyən dərəcədə "Kəlilə və Dimnə", "Qutadqu bilik", "Hədiqətül-həqiqə", "Siyasətnamə", "Qabusnamə", "Cəhar məqalə" və sair kimi əsərlərə yaxın olan "Sirlər Xəzinəsi" həm də onlardan fərqlənir. Nizami sanki özünəqədərki didaktik ədəbiyyatı yekunlaşdırıb ona daha yüksək humanist və demokratik istiqamət vermişdir.

Nizami Gəncəvi "Sirlər Xəzinəsi"ni yazarkən özünə qədər şərq ədəbiyyatında sabitləşmiş bir sıra ənənələri təkmilləşdirərək orijinal mövqedən çıxış etmişdir. Həmin cəhət birinci dəfə hind alimi Ə. A. Əhmədin diqqətini cəlb etmişdir. O, qeyd edir: "Xacə Nizami Gəncəvi qədim üslubu dəyişərək məsnəvi deməkdə yeni bir tərz ixtira edib, sözü bəzəmiş və birinci olaraq o, bu nazik, çətin yolla getməklə nəmünasib sözün sir-zibilini, xoşagəlməz, daş-kəsəkli və bəyənilməz qafiyələri bu yoldan təmizləyərək, şər mülkünü nizama salmışdır." Nizami "Sirlər Xəzinəsi"ndə əsas mətləbə başlamazdan əvvəl tövhid, nət, merac, əsərin ithaf edildiyi şəxsə xitab, kitabın yazılması səbəbi və sonda xətmə-kitab, habelə hər bir nəzəri məqalətə aid yalnız bir didaktik hekayə vermək kimi formaları ədəbiyyata gətirməklə didaktik poema janrını forma cəhətdən təkmilləşdirmişdir. Fars dəri dilində Nizaminin "Sirlər Xəzinəsi"nə kimi əruz vəzninin səri bəhrində ayrı-ayrı beytlər olsa da, böyük həcmli didaktik poemalarda bu bəhrədən istifadə edilməsi haqqında heç bir məlumat yoxdur. "Sirlər Xəzinəsi"ndən əvvəl yazılmış didaktik poemalar isə Əruzun Həzəc bəhrində yazılmışdır.

Nizaminin xəmsəsində külli miqdarda atalar sözlərindən, zərbi-məsəllərdən, aforizm və idiomatik ifadələrdən istifadə etmiş və öz əsərinin bədii dəyərini artırmışdır. Həm də onun xalq yaradıcılığından, folklordan aldığı ifadələr, əsasən Azərbaycan xalqı ilə bağlı olmuşdur. Elə buna görə də, Azərbaycan xalqının adət və ənənələrini, dil və ifadə xüsusiyyətlərini bilmədən “Sirlər xəzinəsi”ndə aforizm və zərbi-məsəllərlə ifadə edilmiş dərin mənanı tamamilə qavramaq qeyri-mümkündür. Y. E. Bertels “Sirlər Xəzinəsi”nin bədii dilindən danışarkən göstərir ki, şair bu əsərində bədii sözün bütün həqiqi və məcazi mənalardan istifadə edir. Buna görə də, “Sirlər Xəzinəsi”ni dərinləndirən başa düşmək üçün hərtərəfli, universal biliyə malik olmaq lazımdır. Y. E. Bertels “Sirlər Xəzinəsi”nin bir sıra beytlərinin Qərb və Şərq tədqiqatçıları tərəfindən doğru şərh edilmədiyini göstərmiş, dərin mənalı aforizmlərlə ifadə edilmiş beytləri açıb təhlil etmişdi. Bununla birlikdə Y. E. Bertels “Sirlər Xəzinəsi”ndə çətin anlaşılan təşbih və tərkiblərin işlədildiyini, şairin əsərin dilini bilərəkdən çətinləşdirdiyini

qeyd edir. “Sirlər Xəzinəsi” xalq yaradıcılığından gələn çoxmənalı ifadələrlə, idiomlarla, frazeoloji birləşmələrlə zəngin olduğu üçün onun dərin mənasını başa düşmək doğrudan da bəzi çətinliklər törədir. Y. E. Bertelsin poemanın dili haqqındakı mülahizələri onu bu nəticəyə gətirir ki, “Sirlər Xəzinəsi” sadəcə xalq kütlələri üçün deyil, yüksək savadlı zadəgan təbəqə üçün yazılmışdır.

H. Araslı “Sirlər Xəzinəsi”nin əsas ideya və mövzusunun ədalət və əmək mövzusu olduğunu, ümumiyyətlə bu mövzuda dövrün mühüm ictimai-siyasi və əxlaqi məsələlərinin öz əksini tapdığını qeyd edir. Y. E. Bertels “Sirlər Xəzinəsi”nin mövzusunun danışıqda əsərin əsasında şairin ədalət və əmək haqqında fikirləri, verilən sözün üstündə durmaq, rəhmli olmaq, qızıla nifrət, həqiqi dostluq kimi əxlaqi məsələlərin durduğunu göstərmişdir. F. Qasımzadə “Sirlər Xəzinəsi”nin ayrı-ayrı məqalələrində qoyulmuş mövzu və ideyaları əsasən ədalət, əmək və əxlaq kimi üç istiqamətdə qruplaşdırıb təhlil etməyini mümkün olduğunu qeyd edir.

Əmir Xosrov Dəhləvi

Əmir Xosrov Dəhləvi - Hindistanın türk əsilli böyük şair və musiqiçisi. Dəhləvi özündən sonra çox zəngin bir irs qoyub getmişdir. XV əsr təzkirəçisi Dövlətşah Səmərqəndi təzkirələrinin birində Əmir Xosrov haqqında bilgi verərkən Xosrov Dəhləvi divanının 4 - 5 yüz min beyt arasında olduğunu qeyd edir. Əmir Xosrov dühasına dəlalət edən faktlardan biri də onun, nəzm və nəsr nümunələrini eyni ustalıqla yaratmasıyla bərabər, elmi əsərlər də qələmə almasıdır. Üstəlik, böyük musiqiçi və musiqişünas da olmuşdur. O, musiqinin həm nəzəri, həm də təcrübə aspektləri ilə bilavasitə məşğul olmuşdur.

Əmir Xosrov Dəhləvi - Hindistanın türk əsilli böyük şair və musiqiçisi. Dəhləvi özündən sonra çox zəngin bir irs qoyub getmişdir. XV əsr təzkirəçisi Dövlətşah Səmərqəndi təzkirələrinin birində Əmir Xosrov haqqında bilgi verərkən Xosrov Dəhləvi divanının 4 - 5 yüz min beyt arasında olduğunu qeyd edir. Əmir Xosrov dühasına dəlalət edən faktlardan biri də onun, nəzm və nəsr nümunələrini eyni ustalıqla yaratmasıyla bərabər, elmi əsərlər də qələmə almasıdır. Üstəlik, böyük musiqiçi və musiqişünas da olmuşdur. O, musiqinin həm nəzəri, həm də təcrübə aspektləri ilə bilavasitə məşğul olmuşdur.

NİZAMI MƏKTƏBİNİN DAVAMÇISI

Əmir Xosrov Dəhləvi (1253-1325) zəngin və rəngarəng yaradıcılıq irsi ilə yalnız hind mədəniyyətini deyil, həmçinin Yaxın və Orta Şərq xalqlarının mənəvi xəzinəsini zənginləşdirən ən parlaq simalardan biridir. Hindistanda yaranmış farsdilli ədəbiyyatın inkişaf tarixi onun adı ilə qırılmaz surətdə bağlıdır.

Şairin dövründə və sonra yazılmış bir sıra mənbələrdə onun türk, fars, hind, ərəb, sanskrit, urdu və pəncab dillərini mükəmməl bildiyi qeyd olunmuşdur. O, “Dürrət-ül-kamal” adlı əsərində şeirlərinin həcmnin dörd yüz min beytdən çox, beş yüz min beytdən az olduğunu söyləyir. XV əsrdə Sultan Baysunqur onun yüz iyirmi iki min beytlik şeirlərini toplamış, axırda bu işin öhdəsindən gəlməyin qeyri-mümkün olduğunu söyləmişdir.

Dövründə elə bir ədəbi-bədii forma qalmamışdır ki, Əmir Xosrov Dəhləvi o formada əsər yazmamış olsun. O, yeganə şairdir ki, fars dilində 5 lirik şeir divam yaratmışdır.

Əmir Xosrov Dəhləvinin həyat və fəaliyyəti öz dövrünün ictimai-siyasi, ədəbi hadisələri ilə bağlıdır. Biz onun şəxsinə zəmanəsinin bütün elmləri sahəsində ətraflı biliyə yiyələnmiş açıq fikirli ziyalı, humanist bir sənətkar görürük. Biri-birini əvəz edən yeddi nəfər Dehli sultanının hamiliyindən yazıb-yaratmaq üçün istifadə edən Əmir Xosrov Hindistan tarixinə həm ictimai dövlət xadimi, həm də özünəməxsus yeni əbədi məktəbin banisi kimi daxil olmuşdur. Onun dünya görüşünün və yaradıcılığının formalaşmasına yalnız Hindistan mühiti deyil, eyni zamanda klassik fars-tacik ədəbiyyatı, xüsusilə dünya ədəbiyyatını yüksək sənətkarlıq nümunələri ilə zənginləşdirən Azərbaycan dahiləri – Xaqani Şirvani və Nizami Gəncəvi böyük təsir göstərmişlər. Əmir Xosrovun müasiri, görkəmli tarixçi Ziyaəddin Berəni 1359-cu ildə yazmış olduğu “Tarixi-Firuzşahi” əsərində yazır: “Məhəmməd sultanın sarayında ən hörmətli müdrik simalar və istedadlı alimlər toplaşardı. Sultanın yaxın adamları ona Firdovsinin “Şahnamə”sini, Senayinin Xəqaninin divanlarını və Şeyx Nizaminin “Xəmsə”sini oxuyardılar.

Alimlər sultanın hüsurunda adları çəkilən böyük şairlərin şeirlərini müzakirə edərdilər. Əmir Xosrov və Əmir Həsən onun xidmətində idilər”.

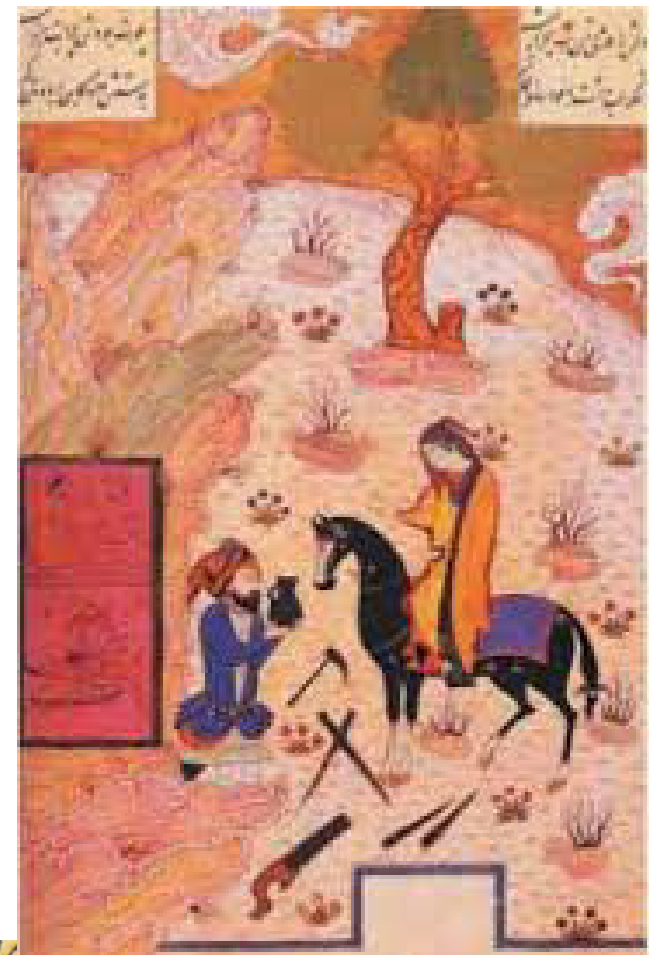
Xaqani və Nizami ilə Əmir Xosrovu yarım əsrdən artıq müddət tanıyırdı. Tarixi baxımdan çox da böyük olmayan bu müddət ərzində hər iki şairin əsərləri Şərqin böyük klassiklərinin əsərləri ilə yanaşı hər bir ziyalının diqqətini özünə cəlb edib, bədii söz ustaları tərəfindən məhəbbətlə oxunurdu.

Xosrov Dəhləvi hələ körpə ikən atası ona əba geydirib, bir övliyanın yanına aparmış, həmin şəxs körpə uşağın üzünə baxaraq demişdir: “Yanıma gətirdiyin elə bir adamdır ki, gələcəkdə Xaqanidən iki addım qabağa gedəcəkdir”. Bu sözlər Xaqaninin o dövrdə Hindistan torpağında nə qədər məşhur və böyük nüfuza malik olduğunu göstərir.

Əmir Xosrov Xaqaninin gənc yaşlarında saray mühitinə düşərək “Xaqani” təxəllüsü daşdığına görə, “Xosrov” sözünü özünə şairlik ləqəbi götürmüşdür. Xaqani saray mühitindən narazı qalıb, belə bir təxəllüs daşmasından peşimanladığı kimi, Əmir Xosrov Dəhləvi də ömrünün sonlarında “Xosrov” (hökmdar) ləqəbi götürməsinə təəssüf edərək demişdir: “Xosrov əmirlərə mənsub addır, nə yaxşı olardı ki, yoxsullara mənsub ad daşıyırdım. Məni həm in adla çağırırdılar.

Əmir Xosrovun bir şair kimi ən çox təsirləndiyi, yaradıcılığın ilham alıb bəhrələndiyi sənətkar dahi Nizamidir. Nizaminin təkraredilməz sənət yolunu izləyən böyük hind şairi Yaxın və Orta Şərqdə Nizami ədəbi məktəbinin ən ləyaqətli davamçısı və ölməz müəllimindən sonra ilk “Xəmsə” yaradıcısı kimi şöhrətlənmişdir. Şərqin böyük mütəfəkkir şairi Əbdürrəhman Cami haqlı olaraq demişdir: “Nizami “Xəmsə”sinə heç

ss

O, “Xəmsə”sinə daxil olan əsərlərində Nizaminin söz sənətində nadir və əvəzsiz sənətkar olduğunu dönə-dönə etiraz etməyi özünə borc bilmişdir.

Əmir Xosrov Dəhləvi özünəməxsus yaradıcılıq üslubu olan, ənənəvi mövzulara müraciət etdikdə belə, həqiqi sənətkar kimi yeni axtarışlar aparan, bədii söz xəzinəsinin bütün incəliklərindən istifadə etməyi bacaran qüdrətli şairdir. Onun şairlik qüdrəti, ənənəvi mövzunu özünəməxsus yaradıcılıqla işləməsi ilə tanış olmaq üçün Nizami Gəncəvinin gözəllik və qəhrəmanlıq abidəsi “Xosrov və Şirin”inə poetik cavab olaraq 1298-ci ildə qələmə aldığı “Xosrov və Şirin” poeması çox maraqlıdır.

Nizami kimi mahir söz ustasının poetik dil ilə, yüksək sənətkarlıqla qələmə almış olduğu belə bir əsərə cavab yazmaq həqiqi istedad tələb edirdi. Bu əsəri yazarkən Əmir Xosrov Dəhləvi böyük yaradıcılıq imtahanı qarşısında qalmışdı. Şair özü bunu açıq şəkildə etiraf edir:

*Dirilik suyudur Nizami sözü,
Sözdə həyat tapdı Nizami özü.
Ölməz “Xəmsə”sini bəzədi zövqü,
Yeddi səyyarəyə nur verdi şövqü.*

Əmir Xosrov “Xəmsə”sinin ikinci poeması olan “Şirin və Xosrov”la Nizaminin “Xos-

rov və Şirin” əsəri arasında uyğun və fərqli cəhətlər çoxdur. Şair orijinallığa nə qədər can atsa da, əsərini Nizamidən fərqli epizodlarla zənginləşdirsə də Nizami ona qədər bu mövzunu elə sənətkarlıqla işləmiş, elə monumental sənət abidəsi yaratmışdır ki, Əmir Xosrov “söz sehrkarı” ola-ola öz ustadının sehrkarlığı onu istər-istəməz “tilsim”ə salmışdır. O, bu “tilsimdən” qurtarmağa çalışsa da, tamamilə azad olmağa imkan tapmamışdır. Müəllifin öz sözləri, öz etirafı bunu bir daha sübut edə bilər:

*Nizami hər sözü demiş birinci,
Qoymamış ciiasız qalsın bir inci...*

Şair “öz xəzinəmi bəzəyirəm” deməyə haqlıdır. Çünki onun özünəməxsus söz-sənət xəzinəsi vardır və onu “Gəncədə yaranmış xəzinənin” parlaq və qiymətli cəvahiratı ilə daha da zənginləşdirmişir.

“Şirin və Xosrov” poemasının baş qəhrəmanları əsərə ünvan olan Xosrov və Şirindir. Poemanın sujet xəttini hər iki qəhrəmanın həyatı, taleyi, arzu və əməlləri ilə əlaqədar epizodlar təşkil edir.

Şair öz qəhəmanın ölkədə ədalətli qanunlar tətbiq edən, müdrik alimlərdən dərs alan ağıllı hökmdar, cəsur sərkərdə kimi qələmə verir.

Lakin sonrakı hadisələr elə cərəyan edir ki, Xosrov oxucunun nəzərində adil hökmdardan daha çox, çılğın ehtiraslar əsiri, qadın, eyş-işrət düşgünü kimi canlanır. O, hakimiyyəti əldə saxlamaq niyyəti ilə Rum qeysərinə – Bizans imperatoruna arxalanaraq, onun qızı Məryom ilə evlənməyə söz verir. Şirinin gözəlliyinə məftun olduğu üçün onun vüsalına can atır. Şirində qısqanclıq yaratmaq üçün İsfahan gözəli Şəkərlə evlənir. Fərhadın Şirinlə olan məhəbbət macarasını eşidib, Fərhadın intiharına səbəb olur. Nəhayət, Şirinin vüsalına yetərək onunla evlənir. Xosrovun əyyaşlığı və eşqbazlığı onu şahlığı və ölkəni idarə etməkdən uzaqlaşdırır. O, eyş-işrəti səltənətdən və məmləkəti idarə etməkdən üstün tutur. Odur ki, sarayda və ölkədə böyük narazılıq

yarənir. Bu narazılığın səbəbi aydın idi, çünki Xosrov;

*Eşqə düşüb, uydı gözəl qadına,
Nə ölkə, nə şahıq düşdü yadına.*

Əsərin ikinci baş qəhrəmanı Şirindir. Onda qənirsiz gözəllik, qadın isməti və öz paklığını, namusunu qorumaq üçün dəyanəti, iradəsi vardır. Xosrovu ilk dəfə görəkən qəlbində ona məftunluq duyğuları baş qaldırsa da, hökmdarın ağuşuna atılmağı öz mənliliyinə sığışdırmır.

Onun sadiqliyini, eşqə deyəni sınaq istəyir. Hətta, Xosrovu Məhinbanunun qəsrinə gətirib, ona Şəbdiz adlı bir at bağışlayır.

O, Xosrovu qalib sərkərdə, ağıllı hökmdar və eşqinə sadiq bir aşiq kimi görmək istəyir. Lakin Xosrov Şəkərlə evləndikdən sonra onun haqqında bədgüman olur. Dağçapan Fərhadın hünərini görərək, Bisütun dağından ona süd arxı çəkdirir. Fərhad onu sevdiiyə görə bu eşqi rədd etmək istəmir.

ƏMİR XOSROV DƏHLƏVİ

Şirin və Xosrov

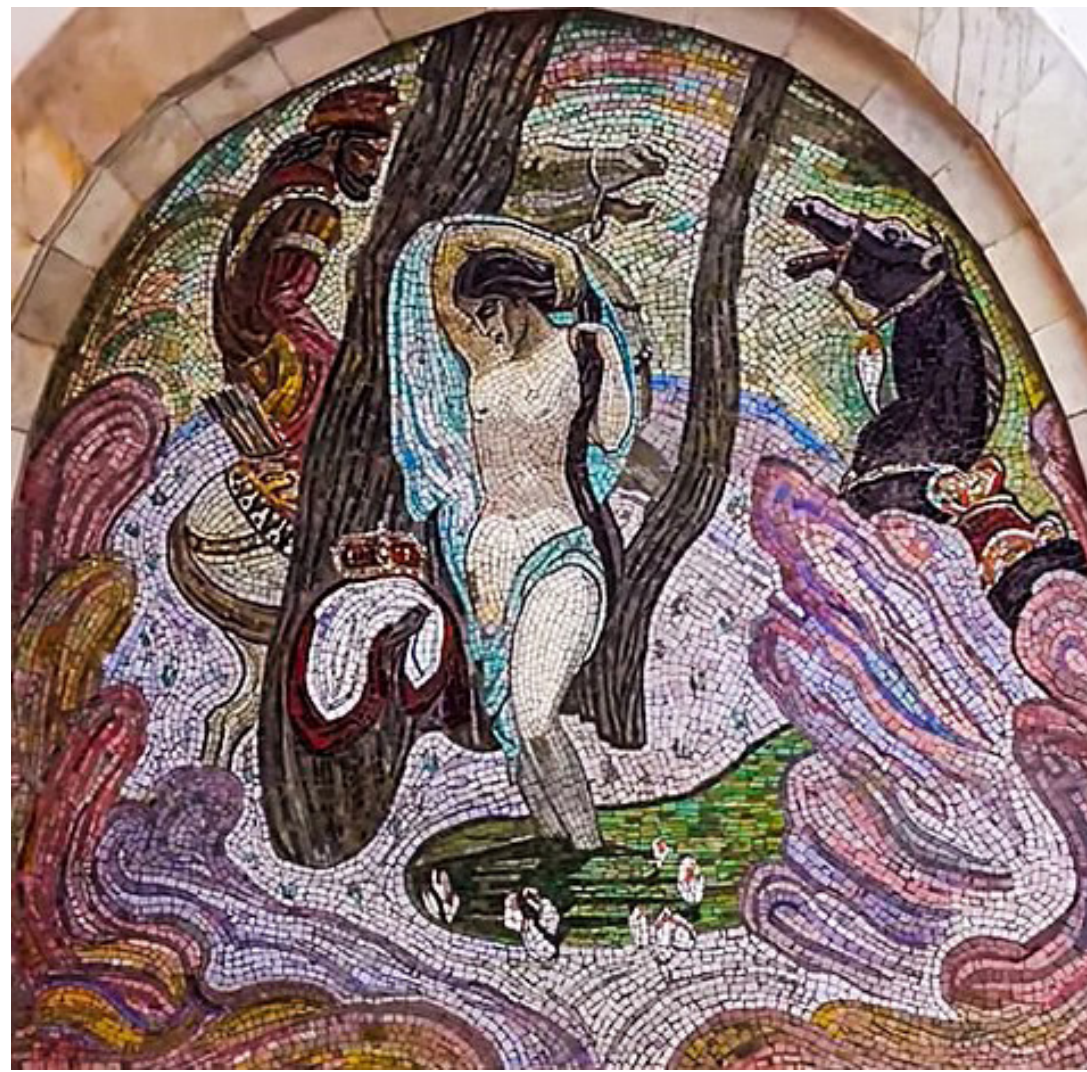
Bu əsərdə, epizodik olmasına baxmayaraq, müəllifin oxucuya sevdirdiyi ən maraqlı obraz Fərhadır. Onun hoyat yolu, taleyi, nakam məhəbbəti və günahsız intiharı istər-istəməz oxucunu düşüncələrə qərq edir. Şairin Fərhad obrazı müəllifin idealını təcəssüm etdirən bir surətdir. Əmir Xosrov onu Çin xaqanının oğlu kimi təqdim etməkdə təqsirləndirmək doğru deyildi. Maraqlı orasıdır ki, müəllif xaqan oğlunun simasında bizə başqa bir idealdan – qadir zəhmət, ecəzkar sənətin hər cür mənsəbdən üstün və şərəfli olduğundan söz açır. O, xaqan oğlu olmasına baxmayaraq tacını, taxtını, mənsəbini atıb, sənət yolunu tutmuşdur. Sənəti səltənətdən üstün tutduğuna görə dogma evindən didərgin düşmüşdür. Fərhad mənsəbpərəstliyə qarşı qoyulmuş alicənab, mənəvi saflığı, azadlığı ali rütbədən, şöhrətpərəstlikdən üstün tutan geniş qəlbli insandır. Şair Fərhadı saf məhəbbətlə sevən, eşqi uğrunda şirin canını bele əsirgəməyən həqiqi aşiq obrazı səviyyəsinə yüksəltmək istəmişdir. O, nakam aşiqdir. Yaşadığı mühit onu sevgi səadətindən məhrum etmişdir. Bəxtiyarlıq əvəzinə həyatda nəsibi bədbəxtlikdir. Şirinin eşqinə nail olmaq üçün o, öz zəhmətinə, Xosrov isə mənsəbinə güvənir. Zəhmətə güvənən məşəqqət-

li həyat, əzab-əziyyətlə Bisütun dağından süd arxı çəkmək, mənsəbə arxalanana isə eyş-işrət, məşuqə qucağı nəsibdir. Zəhmətin, sənətin ecəzkar gücü onu mənsəb sahibindən daha əzəmətli göstərir. Fərhadla Xosrov bir-birinə tamamilə zidd olan ayrı-ayrı qütblərdə dayanmışdır. Fərhad qütbündə – paklıq, dəyanət, mərdlik, Xosrov qütbündə – hiylə, xəyanət, namərdlik...

Məhz buna görə də hökmdar Şirin dönüklüye doğru deyil, sədaqətə doğru meyl etməyə məcburdur. O, Fərhadı sevməyə hazırır. Xosrov bunu bildiyi üçün çox narahatdır. O, çoban palatı geyib Bisütun dağına – Fərhadın yanına gəlir. Burada zahirən Fərhadla hökmdar Xosrov deyil, çoban arasında mübahisə gedir. Lakin bu elə bir səhnədir ki, Xosrov burada Fərhadla çoban rolunda qarşılaşıb mübahisə aparmır. O, eyni zamanda bu səhnədə özünü çıxılmaz vəziyyətdə görüb utanır, xəcalət çəkir. Bu səhnə əsərin düyün nöqtəsidir. Bütün ziddiyyətlər məhz bu səhnədən sonra açılmağa başlayır. Fərhad burada epizodik obrazdan daha çox mərkəzi obraza çevrilir. Hər iki qəhrəmanın – Xosrovun və Şirinin xarakterinin açılmasında mühüm rol oynayır.

“Şirin və Xosrov” əsərində şairin oxuculara təqdim etdiyi Şapur, Şəkar, Büzürgümid, Bəhram Çubin, Xərəngan, Mahsaman və Şiruyə kimi obrazlar da xaraktercə maraqlı surətlərdir. Bu obrazların hər birində orta əsr feodal dünyasının, saray mühitinin bu və ya digər səciyyəvi xüsusiyyətləri öz əksini tapmışdır. Bu, şairin saray mühitinin hər üzünə, həssas müşahidə qabiliyyətinə, insan psixologiyasına dərinədən bələd olmasının nəticəsidir.

Bu əsər şairin həyat, təbiət gözəlliyi, bəşəri arzular, saf məhəbbət haqqında görüşlərini, insan taleyi və cəmiyyət haqqında fəlsəfi düşüncələrini, söz sənətinə hakim olmaqda sənətkarlıq qüdrətini parlaq əks etdirən qiymətli sənət nümunəsidir.

Bələyi

Məhəmməd Füzuli ibn Süleyman — (əsl adı: Məhəmməd ibn (oğlu) Süleyman, d. 1494, Kərbala, İraq, Ağqoyunlu dövləti — ö. 1556, Kərbala, İraq, Osmanlı imperiyası) — Orta əsr Azərbaycan türk şairi, mütəfəkkir və filosof. Azərbaycan və türk ədəbiyyatı tarixində divan janrının ən məşhur və görkəmli nümayəndələrindən biri kimi tanınmaqdadır. Bir çox təzkirələrdə Bağdadi təxəllüsü ilə anılır. Mənbələrdə digər adı Molla Məhəmməd Bağdadi-dir. Ancaq şairin Bağdadda deyil, onun yaxınlığındakı məşhur Kərbəla şəhərində doğulduğu məlumdur.

MƏHƏMMƏD FÜZULİ

EŞQ...

Məhəmməd Füzuli Azərbaycanlı məşhur olan türk mənşəli Bayat tayfasındandır. Bəzi mənbələrə görə, Məhəmməd din atası Süleyman İraqa, Azərbaycanın Ərəş mahalından köçmüşdür. Sonralar şairin oğlu Fəzli Ərəşə dönərək, yaxın qohumlarının yanında yaşayıb. O, burada özünün alimliliyi ilə geniş şöhrət tapıb. Füzulinin özü də kamil təhsil görmüşdü. Elə bunu nəzərə alan tədqiqatçılar belə hesab edirlər ki, şairin atası kifayət qədər varlı adam olmuşdur. Eləcə də onun ziyarətgah sayılan Hillə və Kərbəla kimi şəhərlərdə yaşaması Süleymanın ruhani olduğuna dəlalət edir. Həqiqətən də belə bir rəvayət var ki, Füzulinin atası Hillə şəhərinin müftisi olmuşdur.

XI əsrdə İraqın Səlcuqlar, daha sonralar isə Monqollar və Teymurilər tərəfindən işğalından sonra Bağdad da və onun ətraflarında türklərin sayı getdikcə artırdı. Bu durum sonralar da davam edir. 1508-ci ildə şah İsmayıl təntənəli şəkildə Bağdada girərək, İraqı Azərbaycana birləşdirir, sonra isə 1534-cü ildə bu şəhər uzun bir müddətə Osmanlı İmperiyasının tərkibinə daxil olur. Beləliklə, Füzulinin həyat və yaradıcılığının ilk dövrləri İraqi-Ərəbin Səfəvilər hakimiyyətinə tabe olduğu illərə düşür. Dahi Məhəmməd Füzuli 1556-cı ildə Kərbəlada taun xəstəliyindən vəfat etmişdir. Şairin qəbri də məhz Kərbəladadır.

Bəlayi Eşq...

“Bəngü Badə” (“Tiryək və Şərab”) əsərini Şah İsmayıl Xətaiə ithaf etməsinə, I Şah Təhmasibə və onun sərkərdələrinə, ayrı-ayrı valilərə, xanlara qəsidələr yazmasına baxmayaraq, saraya meyl göstərməmişdir.

Sultan Süleymana bir neçə qəsidə təqdim etmiş Füzuli Sultan ordusu ilə Bağdadda gələn türk şairləri Xəyali və Yəhya bəylə görüşmüş, “Leyli və Məcnun” (1537) əsərini də “Rum zərifləri” adlandırdığı bu sənətkarların xahişi ilə qələmə almışdır.

Füzuli üç dildə qəzəl, qəsidə, müsəddəs, tərkibbənd, tərcibənd, rübai, qitə, mürəbbə və s. yazmışdır. Fəlsəfi mahiyyətli qəsidələri, “Yeddi cam”, “Ənisül-qəlb”, “Səhhət və Mərz” əsərləri qocalıq dövrünün məhzullarıdır. O, qəsidələrini ayrıca bir əsər kimi toplayıb kitab şəklinə salmış, türk, fars və ərəb dillərində divanlar tərtib etmişdir.

Məhəmməd Füzuli ilk təhsilini Kərbəlada almış, Bağdadda davam etdirmişdir. Bir müddət İraqın Nəcəf və Hillə şəhərlərində də yaşamışdır. Onun müəllimi Vəli Məmmədzadə olmuşdur. Şəxsi mütaliəsi sayəsində orta əsr elmləri (məntiq,

tibb, nücum, riyaziyyat və humanitar elmlər), xüsusən dini-fəlsəfi cərəyanlar, ərəb tərcümələri əsasında yunan fəlsəfəsi ilə yaxından tanış olmuş, klassik türk, ərəb, fars və hind ədəbiyyatını öyrənmişdir.

Yaradıcılığının zirvəsi olan “Leyli və Məcnun” poeması Azərbaycan, eləcə də Şərq və dünya poeziyasının nadir incilərindəndir. Nizami Gəncəvinin ilk dəfə yazılı ədəbiyyata gətirdiyi “Leyli və Məcnun” mövzusunun bir çox türk, fars, hind, özbək və tacik şairləri tərəfindən qələmə alınmasına baxmayaraq, Füzulinin ana dilində yaratdığı əsər orijinallığı ilə bu mövzuda əvvəllər yazılmış poemalardan seçilir.

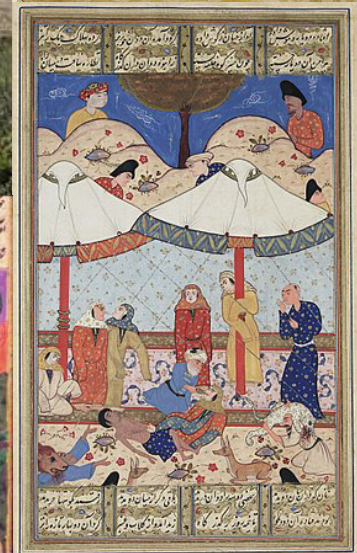
Füzuli qədim yunan və Şərq fəlsəfi ilə tanış idi. Onun fəlsəfi görüşləri əsasən ərəb dilində nəsr ilə yazdığı “Mətləül-etiqa” əsərində əksini tapmışdır. Füzuli burada Aristotel, Platon, Empedokl, Demokrit və başqa yunan filosoflarının fikirlərindən, ən-Nizamın fəlsəfi irsindən təsirlənmişdir. Füzulinin başqa əsərlərində də ədəbi fəlsəfi fikirlərə təsadüf edilir.

Füzuli öz seirlərində, XVI əsrə qədər azərbaycan türkcəsində yazan şairlərin bütün yaxşı təcrübələrini hesaba almış, onu böyük cürət və məharətlə inkişaf etdirmişdir. Lirikanın ən qiymətli nümunələrini verməklə Azərbaycan və eləcə də türk ədəbiyyat tarixində yeni, çox böyük və gözəl bir məktəb açmışdır. Füzuli ədəbi məktəbi, özünün mənə, məzmun zənginliyi, bədii yüksəkliyi ilə insan hiss və fikirlərinin bədii ensiklopediyasını təşkil edir. Bu məktəb şeirimizin bədii keyfiyyətini son dərəcə yüksək bir pilləyə qaldırmaqla qalmamışdır. O, azərbaycan türkcəsinin bütün gözəlliklərini, imkan və qüdrətini parlaq surətdə nümayiş etdirmişdir. Bu məktəb klassik ədəbiyyatdakı köhnəlmiş qayda və normaları qırmaqda, inkişafa mane olan klassisizm ənənələrinə cəsur, azad və hünərli yanaşmaqda böyük tarixi xidmət göstərmişdir.

Füzuli Nəsimidən sonra ana dilimizdə yaranmış şerin ən gözəl nümunələri olan əsərləri ilə ədəbi-bədii dilimizi yeni yüksəkliklərə qaldırmış, klassik Azərbaycan, habelə digər türk xalqlarının poeziyasına qüvvətli təsir göstərmiş, ədəbi məktəb yaratmışdır. Onun əsərləri Təbrizdə, Bakıda, İstanbulda, Ankarada, Qahirədə, Daşkənddə, Buxarada, Aşqabad-da dəfələrlə nəşr edilmiş, dünya şərqşünasları tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir.

Məhəmməd Füzuli qəməri tarixlə 963-cü, miladi təqvimlə 1556-cı ildə Kərbəladada taun xəstəliyindən vəfat etmiş, orada da dəfn olunmuşdur.

Şairin ölümünün 400 illiyi dünya miqyasında qeyd edilmişdir. Əsərləri toplanaraq ən qədim nüsxələr əsasında Azərbaycanda beş cildə nəşr olunmuşdur.

Rabindranat Taqor (benq. Robindranatx Thakur, ing. Rabindranath Tagore; 7 may 1861, 7 avqust 1941) – hind yazıçısı, şair, bəstəkar, rəssam və ictimai xadimi. 1913-cü il Ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı laureatı. Əsərlərini benqalca yazmışdır. Hindistan və Banqladeşin himnlərinin müəllifidir.

Rabindranat TAQOR

Benqal şairi, dramaturq, rəssam, bəstəkar və filosof, Hindistan və Banqladeşin milli himnlərinin müəllifi, Asiya qitəsinin ilk Nobel mükafatı laureatı Rabindranat Taqor Kəlkütədə yaşayan zəngin brahman ailəsinin 14-cü uşağı idi. 14 yaşında anasını itirdikdən sonra tənha və qapalı həyat sürməyə başlamışdı. İlk şeirlərini kiçik uşaq ikən – səkkiz yaşında yazmışdı. Ev şəraitində, Kəlküttədəki Şərqi seminariyasında və Benqal Akademiyasında təhsil almışdı.

Benqal dilinin, tarix və mədəniyyətinin mahir bilicilərindən sayılırdı.

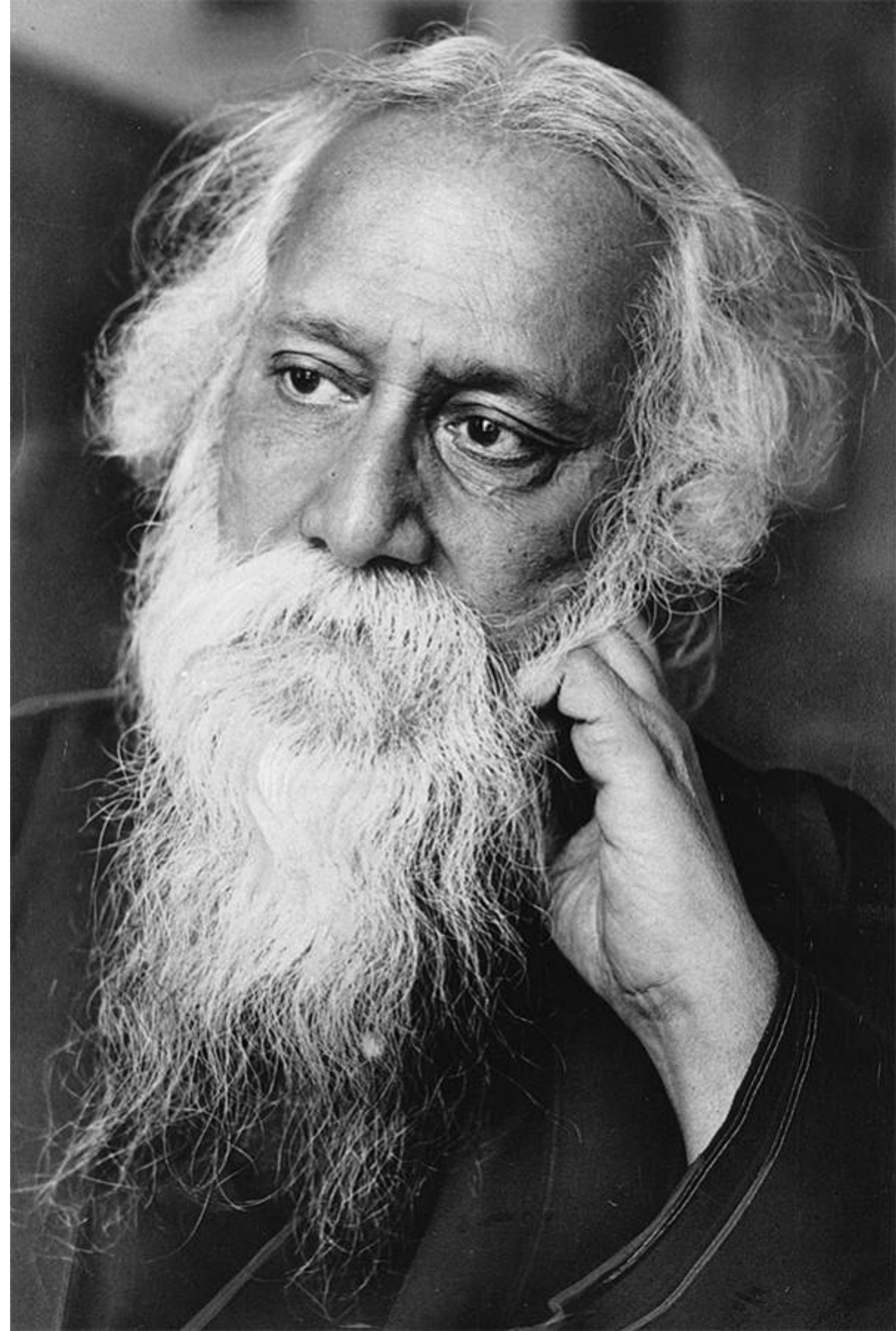
"Şairin tarixçəsi" adlı ilk poeması 1878-ci ildə çap olunmuşdu. Elə həmin ildə də hüquq təhsili almaq üçün Londona göndərilmişdi. Lakin təhsilini başa vurmada geri qayıtmışdı. "Axşam nəğmələri" (1882) və "Səhər nəğmələri" (1883) poetik məcmuələri ilə yetkin şair kimi tanınmışdı. 1883-cü ildə Marinalini Devi (1873-1900) ilə ailə qurmuşdu. Bu nikahdan iki oğlu və üç qızı doğulmuşdu. Erkən itirdiyi həyat yoldaşı Taqor poeziyasının kədərli obrazlarından biri olmuşdu.

Taqor İngiltərədə (1879)

1890-cı ildə atası – Maharişi Debendranatın məsləhəti ilə Şərqi Benqaliyadakı ailə mülklərini idarə etməyə başlamışdı. Taqor Padma çayı üzərindəki romantik mənzərəli sarayda yaşayı, tez-tez səyahətlərə çıxırdı. Bu səyahətlər ona benqal kəndlərinin həyatı ilə yaxından tanış olmaq imkanı verirdi. Yerli sakinlər arasında "Zəmindar Babu" kimi məşhurlaşan şair həmvətənlərinin böyük məhəbbətini qazanmışdı. Kənd həyatı, təkrarsız benqal təbiəti, xalq ənənələri Taqorun şeir və nəğmələrində tərənnüm olunurdu. "Bu illər ədəbi həyatımın ən məhsuldar dövrü idi" – deyə müəllif həmin qayğısız illəri sonralar nostalgiya hissi ilə xatırlayırdı.

Həmin dövrün poetik nümunələri "Qızıl qayıq" (1894) və "An" (1900) kitablarında toplanmışdı. Zaman axarında insan həyatının rəmzinə çevrilən "qızıl qayıq" obrazına benqal şairinin sonrakı əsərlərində də dönə-dönə təsadüf olunur. Lakin Taqorun ilk yaradıcılıq dövrü üçün səciyyəvi olan romantik poeziyadan sadə məzmunlu, söhbət və dərdləşmə əhvali-ruhiyyəsi üzərində köklənmiş şeirlərə keçməsi ədəbi müasirlərinin əksəriyyəti tərəfindən narazılıqla qarşılanmışdı.

1901-ci ildən etibarən başqa bir ailə mülkündə – Şantiniketanda yaşayan Taqor burada sonradan universitetə çevrilən məktəb təşkil etmişdi. Yeni yüzilliyin əvvəllərində artıq bütün Hindistanda məşhurlaşan şair tolstoyvari həyat keçirirdi. O, daim xalq arasında olur, həm məktəbdə dərs deyir, həm tarla işləri görür, həm müəllim və filosof kimi insanlarla təmas qurur, həm də şeirlər, hekayələr, hind tarixi ilə bağlı kitablar, dərsliklər və pedaqogikaya dair məqalələr yazırdı.

RABINDRANAT TAQOR

Həyat yoldaşının vaxtsız ölümündən sonra Taqor sarsıdıcı kədər əhvali-ruhiyyəsini "Yaddaş" (1902) kitabındakı şeirlərdə əks etdirmişdi.

Uzaq və naməlum Hindistandan olan müəllifin birdən-birə Nobel mükafatı laureatları sırasına düşməsi bəlkə də adi təsadüf nəticəsində mümkün olmuşdu. 1912-ci ildə Taqor ABŞ-a səyahəti zamanı yolüstü Londonda dayanmışdı. Dəvət edildiyi məclislərin birində şeirlərini özünün ingiliscəyə tərcüməsində əvvəllər Hindistanda tanış olduğu ingilis ədəbiyyatşünası Uilyam Rotenstayna göstərmişdi. Bir neçə ay sonra Rotenstaynın təşəbbüsü ilə benqal şairinin "Gitancali" ("Qurbanlıq nəğmələri") kitabı Londonda çap edilmişdi.

Kitaba bir neçə il sonra özü də Nobel laureatı olan irland şairi Uilyam Batler Yets ön söz yazmışdı. "Gitancali" müəllifinin adını çox sürətlə ABŞ və Avropada məşhurlaşdırdı. Amerikan şairi Ezra Paund "qərb həyatının xaosu içərisində unudulan müdrük həqiqətləri bir daha xatırlatdığına görə" Taqorun yaradıcılığına olduqca yüksək qiymət vermişdi. Lakin avropasentrist ədəbi dairələrdə bu şeirlərə ekzotika, yaxud mistika kimi yanaşanlar da az deyildi.

Taqor Berlində (1930)

Beləliklə, yalnız ingiliscə kiçik bir kitabı, amma təbii ki, zəngin və təkrarsız yaradıcılıq yolu sayəsində Rabindranat Taqor 1913-cü ildə Nobel laureatı oldu. Mükafat ona "poetik təfəkkürünün müstəsna bir ustalqla əks edildiyi və Qərb ədəbiyyatının bir hissəsinə çevrilən gözəl, orijinal, hissiyyat dərinliyi ilə seçilən şeirlərinə görə" verilmişdi. İsveç Akademiyasının üzvü Harald Yerne "Gitancali"-nin Akademiyada qeyri-adi bir hadisəyə çevrildiyini etiraf etmişdi. "Taqorun şeirləri ümumbəşəri fikirlərlə zəngindir" – deyən natiq şairi "Şərqlə Qərbi biri-birinə yaxınlaşdıran şəxsiyyət" adlandırmışdı.

İsveç Akademiyasının gözlənilməz qərar qəbul etdiyi vaxt Taqor ABŞ-da idi. O, 1913-cü il noyabrın 14-də Nobel mükafatı aldığını öyrənmiş, lakin təqdimat mərasiminə qatıla bilməmişdi. Stokholma göndərdiyi teleqramda müəllif "uzağı yaxın, yadı doğma edən geniş baxışlarına və nəcib niyyətlərinə görə" Akademiya üzvlərinə öz minnətdarlığını bildirmişdi. Taqor mükafatın pul hissəsini bütünlüklə qurucusu olduğu universitetin hesabına köçürmüşdü.

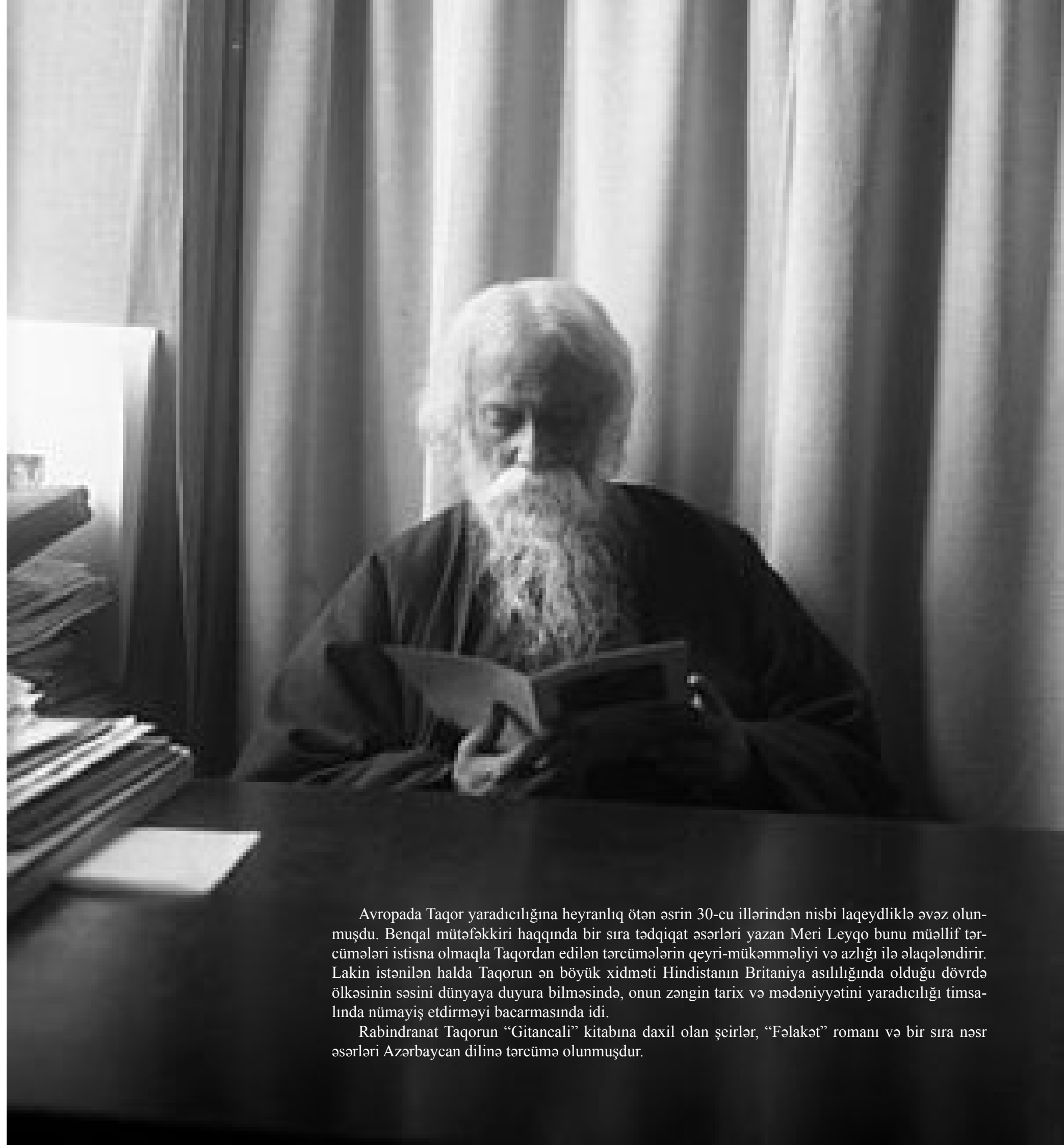
1915-ci ildə Taqor Britaniya imperiyasının cəngavəri adına layiq görülmüşdü. Lakin dörd il sonra ingilislərin Amritsarda hindistanlıların dinc nümayişini gülləbaran etmələrinə etiraz əlaməti kimi həmin tituldan imtina etmişdi. O, bütün mümkün yollarla hind xalqının müstəqillik mübarizəsinə töhfəsini verməyə çalışırdı. Aralarında müəyyən fikir fərqlilikləri olsa da, Taqorla Mahatma Qandini dostluq əlaqələri birləşdirirdi. Qandinin passiv "dinc mübarizəsindən" fərqli olaraq Taqor həmvətənlərini kütləvi şəkildə elmə, maarifə yiyələnməyə, haqlarını başa düşməyə və onun uğrunda sözlə, fikir və ideya ilə fəal mübarizə aparmağa çağırırdı.

Planetar miqyaslı ictimai xadim və fikir adamı kimi tanınmasında Taqorun səyahətləri də böyük rol oynamışdı. 1912-1932-ci illərdə o, dünyanın beş qitəsinin 30-dan çox ölkəsinə səfər etmiş, dövlət başçıları, dini liderlər və görkəmli ziyalılarla görüşmüşdü. Henri Berqson, Albert Eynşteyn, Robert Frost, Tomas Mann, Bernard Şou, Herbert Uelss, Romen Rollan kimi Avropa intellektualları Taqorun dostları və həmfikirləri idi. Asiyanın ilk Nobel laureatı Oksford universitetinin, habelə dörd hind universitetinin

fəxri doktoru seçilmişdi. 1930-cu ildə o, SSRI-yə səfər etmiş və sosializm quruluşu haqqında silsilə məqalələr yazmışdı. Hafiz lirika-sının pərəstişkarı Taqor 1932-ci ildə İran şahı Rza Pəhləvinin şəxsi qonağı kimi bu ölkədə uzunmüddətli səfərdə olmuşdu. Onun son ziyarət etdiyi ölkə İraq (1933) idi.

Qərbdə Taqor daha çox şair kimi tanınsa da, o, çoxsaylı pyeslərin və nəsr əsərlərinin, habelə ilk benqal romanının müəllifidir. "Qurban mərasimi" (1890), "Poçt" (1912), "Qırmızı məxmər gülləri" (1925) pyeslərində ədalət və həqiqət axtarışları, mənəvi təkamül uğrunda mübarizə öz əksini tapmışdı. Yazıçı Taqorun novellaları əsasən benqal kəndlilərinin həyatından bəhs edirdi. Həmin novellalar ingiliscə ilk dəfə 1913-cü ildə çap olunmuşdu.

Rabindranat Taqor 70 yaşının astanasında özünü rəssam kimi sınamış və insəsnətin digər sahələrindəki kimi burada da uğur qazanmışdı. Onun rəsm əsərlərindən ibarət sərgilər Nyu-York, Paris, Moskva, Münhen kimi şəhərlərdə nümayiş etdirilmişdi. Taqor-bəstəkar 2 mindən çox nəğmənin müəllifi idi. Həmin nəğmələr benqallar arasında bu gün də məşhurdur. Bir sözlə, o, sağlığında ölkəsində və dünyada təmsil etdiyi xalqın simvoluna çevrilməyi bacarmışdı.

Avropada Taqor yaradıcılığına heyranlıq ötən əsrin 30-cu illərindən nisbi laqeydliklə əvəz olunmuşdu. Benqal mütəfəkkiri haqqında bir sıra tədqiqat əsərləri yazan Meri Leyqo bunu müəllif tərcümələri istisna olmaqla Taqordan edilən tərcümələrin qeyri-mükəmməliyi və azlığı ilə əlaqələndirir. Lakin istənilən halda Taqorun ən böyük xidməti Hindistanın Britaniya asılılığında olduğu dövrdə ölkəsinin səsinə dünyaya duyura bilməsində, onun zəngin tarix və mədəniyyətini yaradıcılığı təmsalında nümayiş etdirməyi bacarmasında idi.

Rabindranat Taqorun "Gitancali" kitabına daxil olan şeirlər, "Fəlakət" romanı və bir sıra nəsr əsərləri Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuşdur.

Atəşgah — Azərbaycan ərazisindəki Abşeron yarımadasında, Bakı şəhərindən 30 km aralıda, Suraxanı rayonundakı Suraxanı kəndi yaxınlığında yerləşən, müxtəlif dövrlərdə zərdüştilər, hinduistlər və siqhlər tərəfindən ibadətqah kimi istifadə edilmiş alov məbədidir. XVII-XVIII əsrlərdə təbii qaz çıxışı olan sönməz alovların yerində inşa edilmiş məbədin adı “Alov evi” və ya “Alov yeri” anlamı verir.

Memarlıq kompleksi planda beşguşəli çıxıntılı və iri giriş portalına malik müdafiə divarları və ərazinin mərkəzində yerləşən dördguşəli altar – alov məbəbindən ibarətdir. Giriş

üzərində Şirvan-Abşeron memarlıq məktəbi üçün xarakterik olan qonaq otaqları – balaxana inşa edilmişdir.

Komplekin inşa tarixi 1713-cü ilə aid edilir. Məbəd özü isə daha qədim dövrlərdən mövcud olmuş və ilkin quruluşunu saxlayaraq dövrümüzə çatmışdır. Alov altarı Azərbaycan ərazisində hələ Midiya dövründən yayılmış qədim altar inşası ənənələrini əks etdirir. Alov altarı planının ənənəvi görünüşdə dörd küncdən sütunla dəstəklənən, günbəzlə örtülmüş və dörd tərəfi açıq forması da burdan qaynaqlanır.[1]

ATƏŞGAH

XIX-XX əsrlər

XIX əsrdə Rusiya-İran müharibəsinin başa çatması və Cənubi Qafqazın tamamilə Rusiya imperiyasının tərkibinə qatılmasından sonra Suraxanı atəşgahı Rusiyada məşhurluq qazanır, Avropa və Rusiya səyyahları tez-tez məbədi ziyarət edirlər. 1820-ci ildə Fransa konsulu Qamba məbədi ziyarət edir. Qambanın sözlərinə görə həmin dövrdə məbəddə hindus və Zərdüşt ardıcılı olan gebr kahinlər yaşayırdılar.

1840-cı ildə Dərbənd şəhərini ziyarət etmiş karaim ailimi Avraam Firkoviç burda Bakı zərdüştiləri ilə dini müzakirələr aparmış və bu haqqda məlumatları özünün “Avney-Zikaron” adlı əsərində qeyd etmişdir. Rus komendantının opponentini bramin kimi təqdim etməsinə baxmayaraq, müzakirədən onun zərdüşti olması məlum olur. Firkoviç ondan soruşur ki, “Siz niyə oda ibadət edirsiniz? Məgər od da digər şeylər kimi yaradılmış

deylmi?”. Bakıdan olan zərdüşti isə cavabında deyir ki, onlar oda yox, onu yaradana (Q’rt’) ibadət edirlər, od isə yaradanın simvoludur. Yaradanın bildirilməsi üçün istifadə edilən Q’rt’ termini pəhləvi Kerdarı – Yaradıcısıdır. Həmçinin burda diqqəti çəkən daha bir məqam müzakirənin türk dilində aparılması, yəni Bakıdan gətmiş zərdüştinin Azərbaycan dilində rahat danışa bilməsidir.

1858-ci ildə Atəşgahı ziyarət etmiş fransız yazıçı Aleksand Düma (ata), məbəddə xidmət edən kahinləri parslar, gebrlər və maqlar adlandırmışdır. 19 sentyabr 1863-cü ildə məbədi ingilis Asşer ziyarət etmişdir. O, məbədi “Ataş Dja” adlandırır, orada İran və Hindistandan olan zəvvarların da yaşadığını bildirir.

1872-ci ildə məbədi alman baron Maks Tilman ziyarət edir. Sonradan o,, xatirələrində yazır: “Bombeydəki pars cəmiyyəti öz kahinlərini buraya göndərmişdir və onun yaxın bir neçə ildən sonra əvəzlənəcəyi gözlənilir. Onun burda olması çox vacibdir. Çünki, bura İran sərhədlərindən (Yəzd, Kirman) və Hindistandan çoxlu sayda zəvvarlar gəlir, bir neçə ay və ya il məbəddə yaşayırlar.”

1876-cı ildə ingilis səyyahı Ceyms Brüs məbədə baş çəkir. O, qeyd edir ki, Bombay parslarının iyanələri məbəddə kahinin saxlanılmasına sərf olunur. Təxminən həmin dövrdə Atəşgahda olmuş Pyer Ponafidin məbəddə Bombeydən olan iki pars mobedinin xidmət etdiyini yazır. Brüsdən sonra məbədi ziyarət etmiş Ernest Orsol yazır ki, 1864-cü ildə pars mobedin ölümündən sonra Bombay parsları buraya yeni kahin göndərsələr də, zəvvarların məbədə axını getdikcə azalır və 1880-ci

ildə məbəddə artıq heç kim yaşamırdı. Buna baxmayaraq 1879-cu ildə Atəşgahda olmuş O’Donovan burada gebrlərin dini ibadət mərasiminin şahidi olduğunu yazır.

1898-ci ildə “Men and Women of India” jurnalında nəşr edilmiş “Bakıda qədim zərdüşti məbədi” adlı məqalədə müəllif Atəşgahı “pars məbədi” adlandırır və sonuncu zərdüşti kahininin məbədə otuz il əvvəl (1860-cı illərdə) göndərildiyini deyir. 1905-ci ildə C. Henri öz kitabında qeyd edir ki, təxminən iyirmi beş il əvvəl (1880-ci illərdə) Suraxanıda sonuncu pars kahini vəfat etmişdir.

Neft-qaz sənayesinin inkişafa başladığı dövrdə - 1855-ci ildə Atəşgh yaxınlığında zavod inşa edilir və məbədin təbii alovları tədricən zəifləməyə başlayır. 1887-ci ildə alovları zəifləmiş məbədi Rusiya imperatoru III Aleksandr ziyarət edir. 6 yanvar 1902-ci ildə Bakı atəşgahının sonuncu təbii alovu da sönmür.

Modi Xəzər sahilində ayin həyata keçirir, bundan sonra qədim atəşgədə hesab etdiyi Qız qalasını ziyarət edir və sonda o zaman artıq tərk edilmiş olan Suraxanı atəşgahını ziyarət edən alim çoxlu sayda hindu kitabələrinə görə məbədi hinduizm ziyarətgahı hesab etmişdir.[50]

XX əsrin əvvəllərində tədqiqatçı M. S. Sayapin Syraxanıdan 11 km aralıda yerləşən Hövsan sakinindən aldığı məlumatı qeyd edərək deyir ki, XIX əsrin ikinci yarısında məbəd ətrafında hələ də oda ibadət edən yaşlılar yaşayırdılar, onların övladları isə artıq müsəlman idilər. [48] 1925-ci ildə “Azərbaycanın tədqiqi və öyrənilməsi cəmiyyəti”nin dəvəti ilə Bakıya gəlmiş pars professor C.C. Modi ölkənin o zamankı rəhbəri olan Səməd ağa Ağama-hoğlu ilə görüşür.

Görüş zamanı alim bildirir ki, pars ənənəsi hər zaman Azərbaycanı əbədi alovlar ölkəsi kimi qeyd edir və o, bu səfərini Vourukaş dənizi və əbədi alov məbədinə ziyarət kimi qəbul edir. Alim həm də bildirir ki, pars əlyazmalarında “Xəzər dənizinin qərb sahilindəki alov məbədləri” haqqında məlumat verilir.

1925-ci ildən sonra əlli il ərzində məbəd tərk edilmiş vəziyyətdə qalmışdır. 1975-ci ildə ətraflı restavrsiya işlərindən sonra Atəşgah yenidən ziyarət üçün açılmışdır. 2007-ci ildə məbəddə yenidən restavrsiya işləri həyata keçirilmişdir.

Azərbaycan ərazisində digər qədim Atəşgah məbədi Xınalıq kəndindən 5 km qərbdə təbii qaz çıxışı yerinin üzərində inşa edilmişdir.

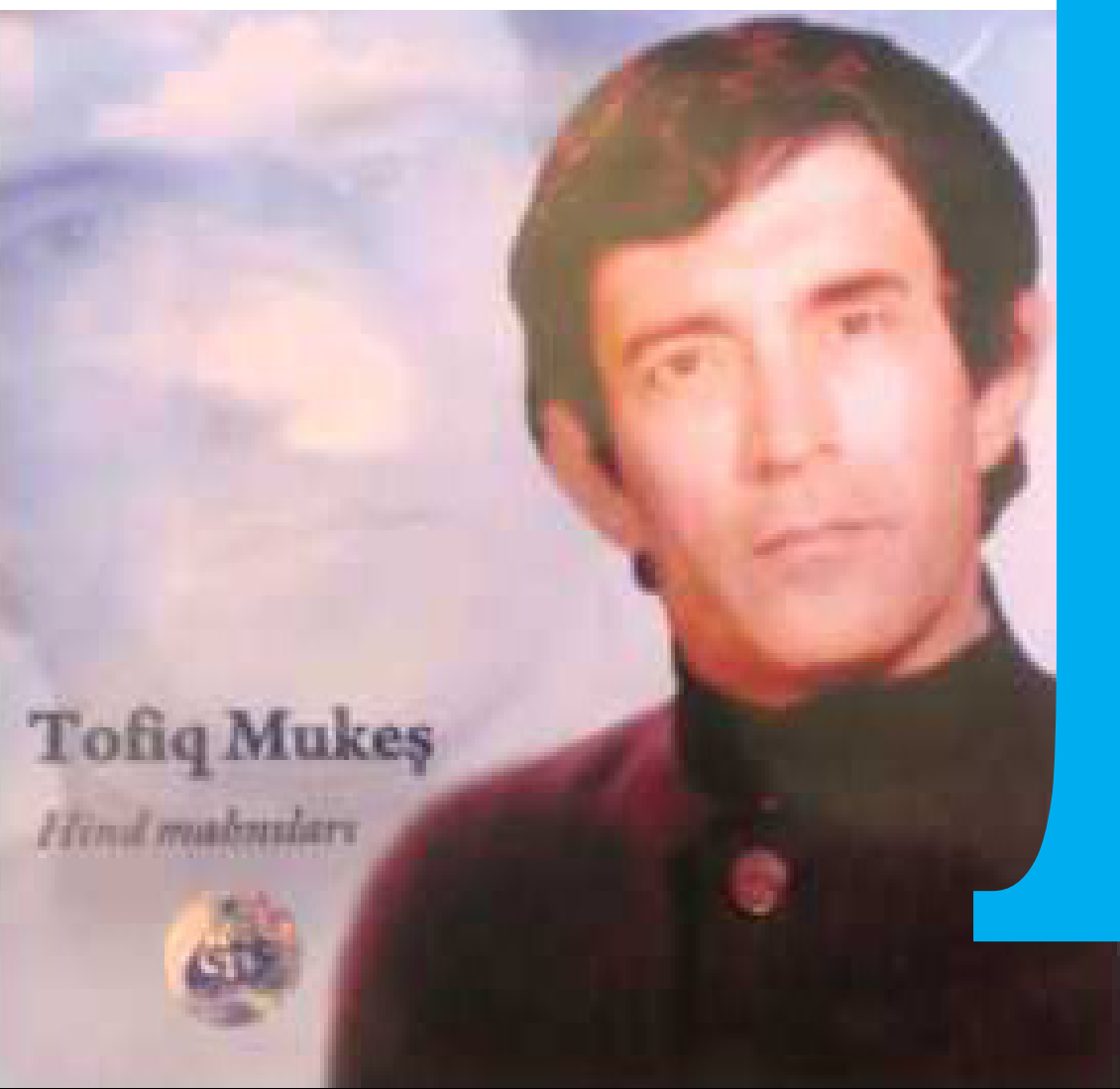
Cənubi Qafqazda digər Atəşgah Ani şəhəri ərazisində yerləşir. Başqa bir Atəşgah isə Cənubi Azərbaycanda Qazaka şəhərində yerləşir. Azərgüşnasp məbədi adlanan həmin məbədin xarabalıqları dövrümüzə çatmışdır. Digər Atəşgah İranın İsfahan şəhərində yerləşir. Hazırda həmin məbəd də restavrsiya edilmiş və muzeyə çevrilmişdir.

Onun haqqında olduqca çox danışmaq və yazmaq olar. Bu ölkənin qədim mədəniyyəti, təbiəti, musiqisi insanda böyük maraq doğurur, bu qeri-adi ölkəyə qarşı vurğunluq hissi aşılır...

Uzaq cənub ölkələrinə, xüsusən sirli-soraqlı Hindistana səyahət etməyi uşaqlıqda kim arzulamayıb?

Əkər qədim Hindistan özünün ehramları, filosofları və musiqi incəsənəti ilə şöhrət qazanmışdırsa, müasir Hindistan daim inkişafda olan elm və texnikanın yüksək zirvələrinə yiyələnən, qiymətli incəsənəti, adət-ənənələri ilə fərqlənən közəl insanlar diyarıdır.

TOFIQ MUKES

HİNDİSTAN! MÖCÜZƏLƏR ÖLKƏSİ...

Hindistanla ilk «körüş» mənim üçün hələ orta məktəb illərində oldu. Yadımdadır, məni, Ağdam məktəblisini Raç Kapurun «Avara» filmi «dəli» eləmişdi. Buradan da mənim həyatıma Hindistan, hind filmləri, hind mahnıları daxil oldu.

Bəlkə də uşaqlıq və kəncliyimin Qarabağın közəl kuşələrindən biri olan Ağdamda keçməsinin bu işdə rolu vardır. Axı, Azərbaycan xalqı da mədəniyyəti və adət-ənənələrinə görə bir sıra Şərqi ölkələrinə, o cümlədən Hindistana yaxındır.

Elə uşaqlıqdan hind mahnıları mənim qəlbimdə dərin, rəngarəng çalarlara malik duyğular doğurmuşdur. Mən həmişə sevinirdim ki, nə yaxşı, həyatda hind musiqisi vardır!..

Hindistanda ən geniş yayılmış dillərdən biri sayılan hindi dili ölkədə mühüm yer tutur. Hind kino mahnılarının çoxu bu dildə səslənir. Uşaqlıqda musiqiyə yatımlı olan bu dili öyrənmək mənə çox müşkül görünürdü, odur ki, mahnıların mətnini elə qulaq asaraq, Azərbaycan hərfləri ilə yazırdım. Və təbiidir ki, çox sözlərin oxunuşunda və tələffüzündə dəqiqlik var idi. Odur ki, həmişə hindi dilini öyrənməyə cəhd edirdim...

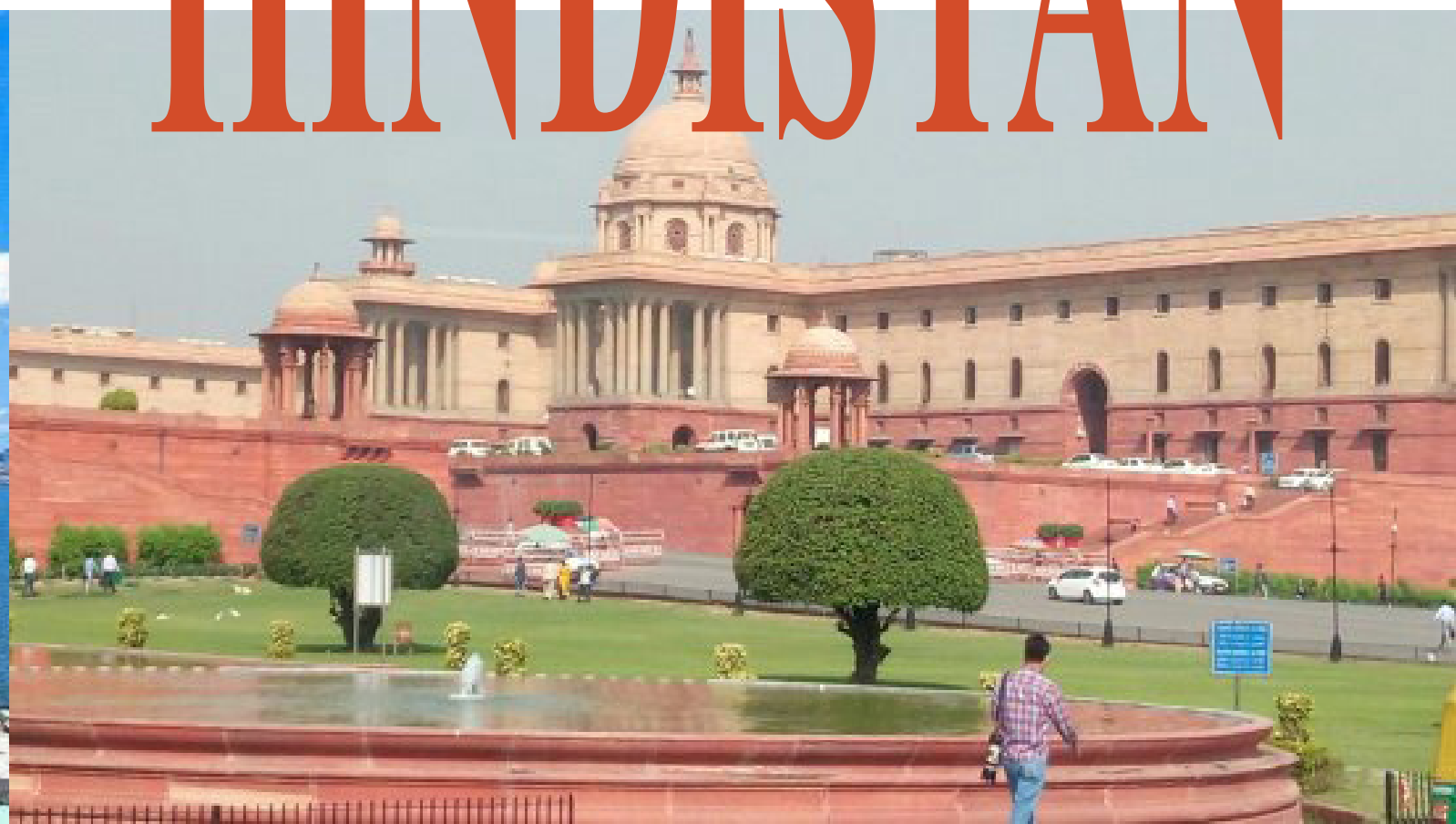
1969-cu ildən artıq Bakı Dövlət Universiteti-nin mexanika-riyaziyyat fakültəsinin IV kursunda oxuyan zaman hindi dilini öyrənməyə başladım. M. V. Lomonosov adına Moskva Dövlət Universiteti nəzdində Asiya və Afrika Ölkələri İnstitutundan sifarişlə dərslilər, hind əlifbası və lüğətlər aldım.

Bu illərdə mahnı ifadəliliyi və hindi dilini öyrənməyim çoxlarına xoş gəlirdi. Onların arasında mənim hədsiz pərəstişkar bir dostum var idi. Adı Sabir idi... Hər ikimizin uşaqlıq illəri Ağdamda keçmişdir. Hər ikimizin də çox ümumi cəhətlərimiz var idi!

AZƏRBAYCAN

HİNDİSTAN

...Hələ uşaqlıqdan məndə ədəbiyyata, rəssamlığa da böyük maraq olmuşdur. Dostum isə ana-dangəlmə rəssam idi. Yadımdadır, Qarabağın döyünən ürəyi olan Şuşada, biz uşaq sanatoriyasında dincələn zaman, bu 14-15 yaşlı oğlanın rəsm işləri necə də sevilirdi.

İllər keçdi... Dostum hərbi xidmətdən qayıtdıqdan sonra rəssam olmaq arzusu ilə Ə. Əzimzadə adına Bakı Rəssamlıq Məktəbinə daxil oldu. Dostluq əlaqələrimiz bir az da genişləndi.

O, həmişə sevimli xalq rəssamlarımız – Mikayıl Abdullayev, Səttar Bəhlulzadə, Tahir Salahov

səsiz cavan həyatdan nakam ketdi. Bütün arzuları ürəyində qalsa da, bir arzusu da mənimlə bağlı qaldı: bu, mənim oxuduğum mahnıların səslənməsi idi!

Xəstəxanada yatan zaman mən ona tez-tez baş çəkməyə kədərdim. Bu an o, hər şeyi unudardı və ahəstə də olsa, məndən qəmli bir mahnı oxumağı xahiş edərdi. Bununla o yaşayırdı. Ömrünə bir az qalmış ürəyində kök salmış arzu-larından — sağalıb közəl ailə qurmaq, kələcəkdə Moskva Rəssamlıq İnstitutuna daxil olmaq, mənimlə birlikdə əfsanəvi Hindistanı ziyarət etmək arzularından

kimi fırça ustası olmaq arzusu ilə yaşayırdı. Sabir rəssamlıq məktəbini bitirdi.

Onun musiqi dünyası da, xüsusilə Şərq musiqisinə – hind musiqisinə olan marağı olduqca geniş idi. Mən mahnı oxumağa başlayan gündən o, sanki nə isə tapmışdı və daim mənimlə öyünürdü. Həmişə çalışırdı ki, mən səhnədə, radio-televiziyaya verilişləri ilə çıxışlar edim. Çox zaman isə məni pianoda müşayiət edərdi...

O zaman mənim 25, dostumun 29 yaşı var idi. Mən artıq ailə qurmuşdum, o isə subay idi. Ol-duqca sadə, mehri-ban və qabiliyyətli bu oğlanın üzünə tale külmədi. Xəstəlik üzündən tez bir vaxt ərzində dünyadan köçdü. Bu, mənim həyatımda ən ağır bir dost itkisi idi...

Bir dost kimi həmişə əziz tutduğum bu kim-

söhbət açırdı.

Hər dəfə də mənə deyərdi ki, «Tale bunları mənə çox kördü. Mən həyatdan kətməyə acı-mıram. Ancaq bir arzum budur ki, sənin səsini xalqımız eşitsin. Axı bu, həm də iki böyük xalqın sevincidir, fəxridir...»

O gündən bu səs-lər mənim qulağımda bir-dəfəlik yuva saldı. İllər ötdü, həyatın kərdişi hər şeyi öz yoluna qoydu. Mahnılarım səsləndi, özü də çox yerlərdə. Mən isə bununla rahatlıq tapdım, çünki həyatdan vaxtsız ketmiş bir insan övladının ruh şadlığı mənə əbədlilik bir təsəlli verdi.

Yeri kəlməşkən qeyd edim ki, məndə riyaziyyata küclü maraq yaranması da təsadüfi deyildir. Yenə də kənclik çağlarında riyazi təfəkkür ilə hind fəlsəfəsinin, zənkın hind musiqisinin harmonik bir

vəhdət təşkil etməsini dərinlən duymuşdum...

Qərībādir ki, 1964-cü ildə M. Əzizbəyov adına Azərbaycan Neft və Kimya İnstitutunun III kursunda oxuyarkən, hansı bir qüvvə isə, bəlkə də musiqidən doğan mənəvi hisslər məni riyaziyyat elminə doğru qanadlandırıb apardı. Mən tam bir il hazırlaşdıqdan sonra Azərbaycan Dövlət Universitetinin riyaziyyat fakültəsinə daxil oldum. Yaxşı oxumaqla yanaşı, musiqini də unutmadım. Yenə hind mahnılar oxudum. Çətin riyazi məsələlərin həllində, integralları açanda, qanunları öyrənəndə də zümzümə edirdim.

hind musiqisində də duydum. Məhz riyaziyyat və Hindistana məhəbbət həyatımda eyni vaxtda özünü biruzə verdi.

T. Q. Şevçenko adına Kiyev Dövlət Universitetində oxuduğum aspirantura illəri də (1973-1976) mənə çox şey verdi. Orada mən Hindistandan olan tələbə və aspirantlarla yaxınlıq edirdim. Bu da mənim hindcə danışiq tərzimə böyük kömək idi.

Həmin illərdə maraqlı bir hadisə oldu. Bir dəfə Ukrayna Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü A. V. Skoroxod onun yanına gəlmiş hindli

Universitet səhnəsində mən məşhur hind müğənnilərindən Mukeşin, Məhəmməd Rafinin, Kişor Kumranın proqramlarından mahnılar oxuyurdum.

Musiqi ilə riyazi təfəkkürün bir harmoniya təşkil etməsinin parlaq nümunəsi:

1929-cu ildə vərəm xəstəliyindən vəfat etmiş, Hindistanın riyaziyyatçı dahisi sayılan 33 yaşlı mədrəslə S. A. Ramanucanın riyazi fantaziyası hətta o dövrkü Avropa riyaziyyatçılarını da hey-rətə kətirmişdi. Onun hesablamalar zamanı etdiyi çevirmələr sanki Şopenin füsunkar etüdləridir. Ramanucan 3, yaxud 4 ədədini sonsuz bir proses şəklində köstərə bilirmiş.

Bu füsunkarlığı mən insanda saf, ülvi hisslərlə bağlı daxili bir aləm, sağlam təfəkkür yaradan

dostu, professor P. Reoya məni təqdim edərək:

– Tanış olun, profeosor. – dedi – Tofiq bizim universitetin aspirantıdır. Özü də azərbaycanlıdır.

Rao əlini mənə uzatdı. Mən onun əlini hərərətlə sıxıb hindi dilində:

– Sovet İttifaqına xoş gəlmisiniz, profeosor – deyəndə hindli alim təəccübünü gizlədə bilmədi:

– Cavan oğlan, mən pis eşidirəm, yoxsa siz doğrudan hindi dilində danışırırsınız?

Mən yenə hindi dilində:

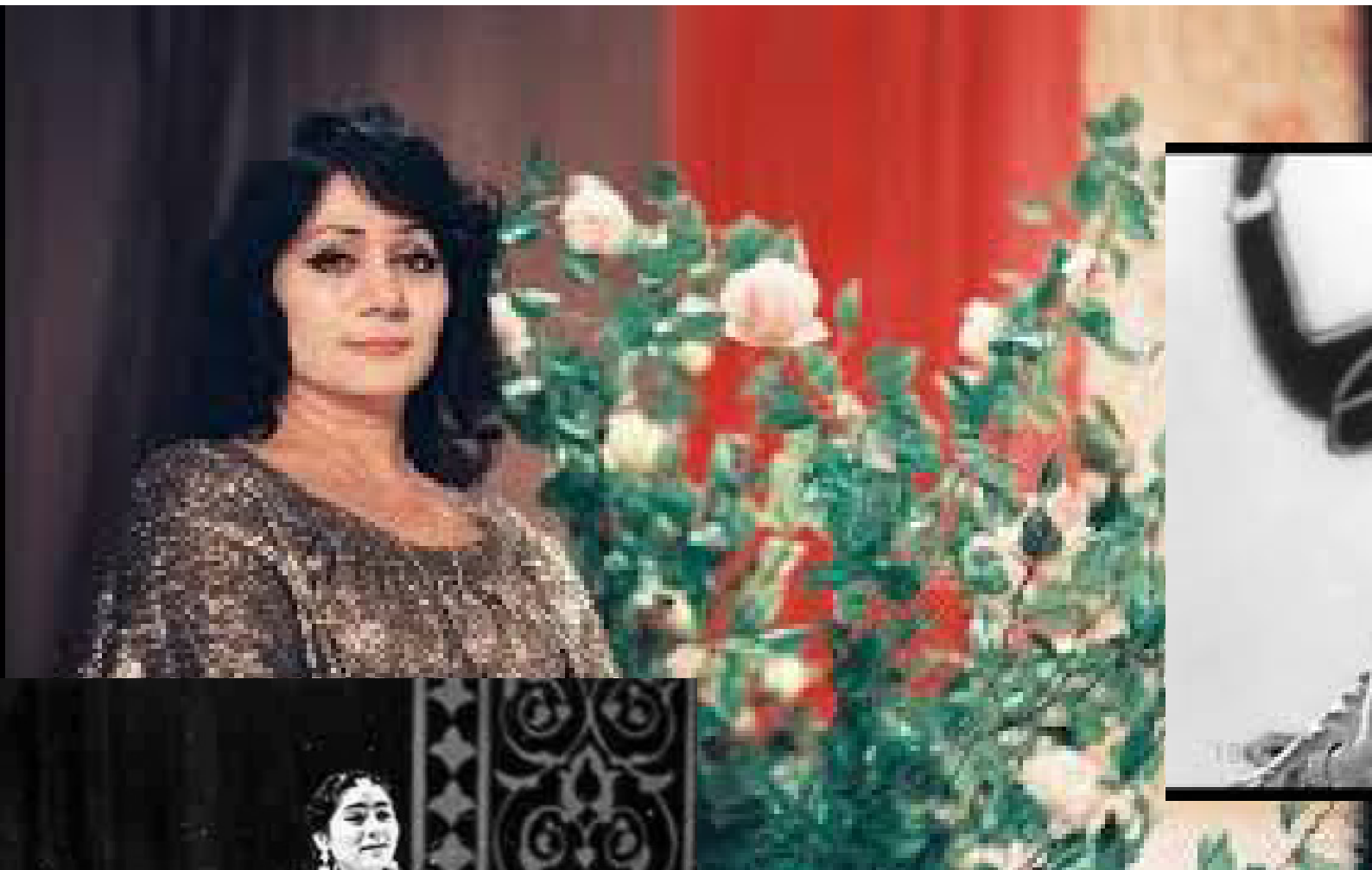
– Xeyr, profeosor, yanılmırsınız. Mən sizinlə öz dilinizdə danışiram.

– Hm... Maraqlıdır. Hindistanda olmusunuz?

– Yox.

– Bəs bu dili necə öyrənmisiniz?

Bəli, hindi dilini öyrənmək eşqi mənim hind xalqına olan sayğı və sevgimdən doğdu. Buradan isə geniş çalarlara malik dostluq telləri yarandı.

Elmira Rəhimova - 1959

...Universitet illərində olan xatirələrdən birini yada salmaq istəyirəm. Bir gün oxuduğum mahnılardan birini – «Sanqam» («Birlik») hind filmindən olan bir mahnını hindi dilində yazıb ölməz sənətkar Rəşid Behbudovun yanına getdim. Söhbət əsnasında o, mənim hindi dilini necə öyrənməyimə heyrət edib, həmin mahnının mətnini diqqətlə süzdü. Yaxın sənət dostu, dünya kino sənətinin ulduzlarından biri Raç Kapurla əlaqələrindən danışdı. Axırda, həm elmi axtarışlarda, həm hind incəsənəti yolunda böyük sənətkar mənə ürək dolu uğurlar

dilədi... O zaman R.Behbudovun və respublikanın əməkdar artisti Elmira Rəhimovanın ifasında tez-tez hind mahnıları səslənərdi. Nə zaman isə mənim oxuduğum mahnıların efirdə səslənməsi arzuları ilə yaşayırdım. Əməkdar artist E. Rəhimova ilə birlikdə duet-mahnı hazırlamaq arzusu da ürəyimdə kök salmışdı. Zaman getdikcə elmi axtarışlar və musiqi incəsənəti ilə bağlı əlaqələrim genişləndi, bu arzular həyata keçdi...

İndi hiss edirəm ki, bütün bunlar uzun vaxt tələb edən əməyin sayəsində yarandı. Uzun illərin bəhrəsi olan bu axtarışlar mətbuatda, radio və televiziyaya verilişlərində öz əksini tapdı.

Hind mahnılarını ifa etmək meylə və bunun mənim qəlbimdə özünəməxsus şəkildə cılalanması təbii şəkildə yaranmışdır. Özümdən asılı olmayaraq, musiqi sənətkarlarının dediyinə

görə, səs tembrim də Raç Kapurun mahnı ifaçısı hind müğənnisi Mukeşin səsinə uyğun idi...

Mahnıların məşqi üzərində mən daim işləyirdim. Onlara dəfələrlə qulaq asırdım. Hər mahnını işləyib oxuyan zaman mən sanki mahnıyla yaşayırdım... Bir anlığa özümü Hindistanda – bir udum təmiz hava kimi sayılan və Bombay ahənginə uyğun gələn «Avara» aləmində sanırdım...

Əfsanəvi hind incəsənətinə öz musiqisinə vurğunluq məni o xalq ilə, böyük Kapurlar nəslinə olan dostluğa gətirib çıxartdı. Bu da təsadüfi deyildi. Raç Kapur sənəti. «Avara» filmi mənim uşaqlığım ilə, mənim ifaçılığım isə Mukeş sənəti ilə, hind incəsənəti və mədəniyyəti ilə bağlı idi.

HİND İNCƏSƏNƏTİ

VƏ

ONUN TANINMIŞ USTADLARI

Hind incəsənətində, xüsusən onun təsviri sənətində qədim dövrlərdə Yaranmış xalq əfsanələri öz əksini tapmışdır. Hind tayfaları bədii yaradıcılıqda dekorativ – ornamental motivlərə müraciət edirdilər.

Qanqa və hind çaylarının sahillərində məskən salmış tayfalar ən çox insan və heyvan fiqurları yonurdular, sənətkarlar çox zaman sitayiş etdikləri allahların – Brahma Vişnu və Şiva surətlərini yaradırdılar.

Hind incəsənətinin inkişafında “Böyük Moğollar” dövrünün (XIV-XVII əsr) memarlığı və təsviri incəsənətinin də rolu böyükdür. Teymurun nəslindən olan Babur hökmranlığı zamanı Yaxın Şərq və Orta Asiya incəsənət nişanələri Hindistan memarlıq abidələrində və miniatür sənətində öz əksini tapır. Aqra şəhərində XVII əsrin ortalarında tikilmiş və dünyanın yeddi möcüzəsindən biri sayılan Tac-Mahal türbəsi memarlıq ünsürlərinin kamilliyi və ornamental-dekorativ gözəlliyi ilə bu günə kimi insanları heyran edir.

Böyük Moğal dövlətinin beynəlxalq əlaqələrinin genişliyi, iqtisadi yüksəlişi Hindistanda incəsənətin, o cümlədən memarlığın da inkişafına təkan verdi. Moğol sultanları qədim ölkəyə yaxın və uzaq müsəlman ölkələrindən sənətkarlar çağırır, apardıqları tikinti işlərində onların ustalılıqlarından istifadə edirlər. Nəticədə Hindistan mühtində forma aydınlığı və fikir genişliyi ilə seçilən yeni memarlıq üslubu yaranmağa başladı. Cavahirləl Nehrunun dili ilə desək, Moğol memarlığı o dövrün düşkün, ibarəli üslubda tikilən heykəl bəzəklərlə yüklənən məbədlərindən və başqa hind binalarından kəskin seçilirdi. Müxtəlif bədii sistemlərin təhlilindən yaranmış bu yeni cərəyan Şərq memarlığını bir sıra dəyərli abidələrlə zənginləşdirirdi. Bunlardan biri – Tac-Mahal türbəsi dünya şöhrəti qazandı.

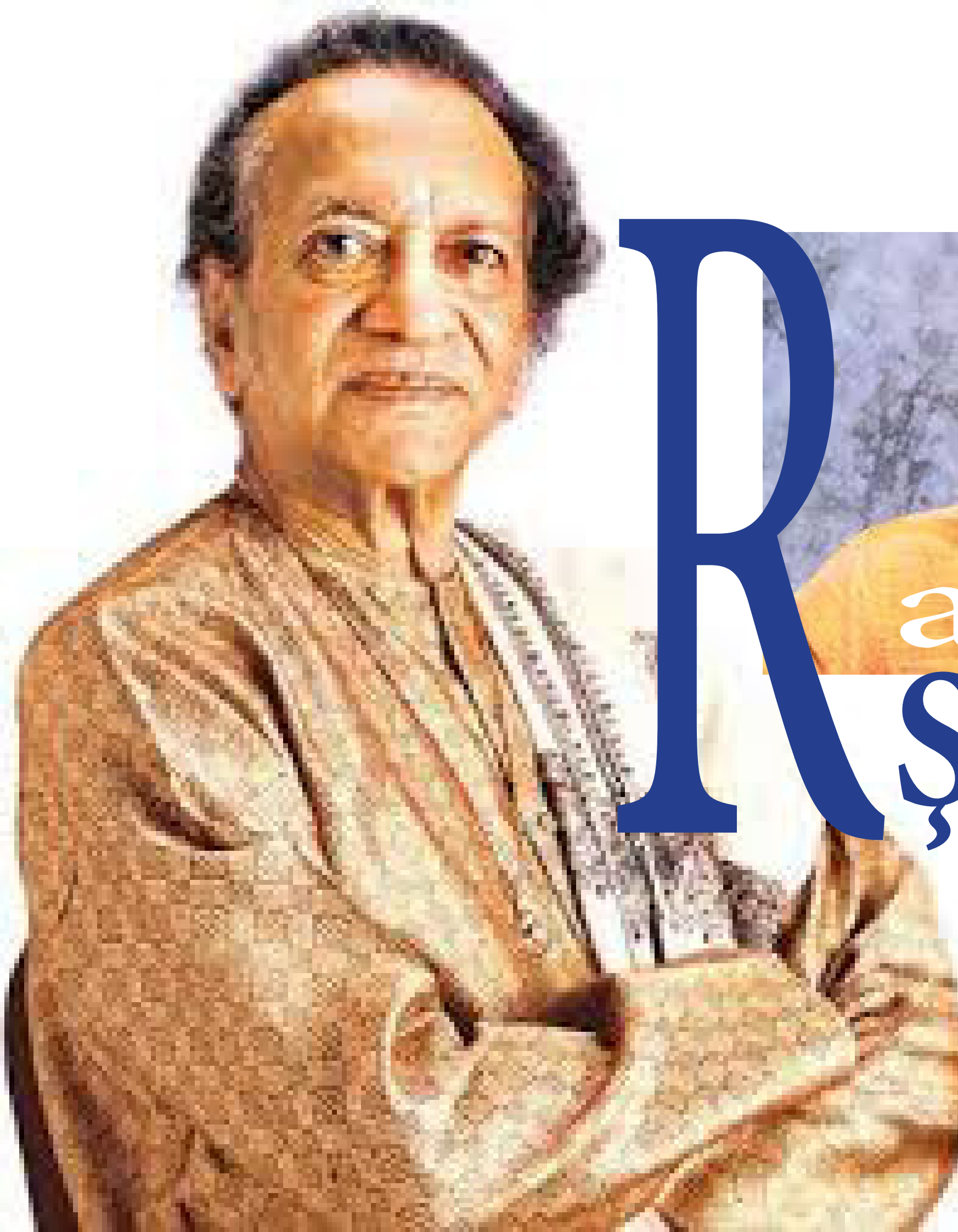
Hökmdar Şah Cahan 1630-cu ildə vəfat etmiş, istəkli qadını Mumtaz Mahal Banu bəyimin məzarı üstündə gözəl bir türbə ucaltmaq, sevgisini memarlıq aləmində yaşatmaq istəyir. Memarlıq savadı olan şah Şərqin tanınmış sənətkarlarını saraya çağırır. Layihələr içərisində əvvəllər Şiraz və Kəşmirdə işləmiş türk memarı Ustad Məhəmməd İsa Əfəndinin əsəri tikinti üçün seçilir. Tarixi mənbələr göstərir ki, mərkəzi binası əzəmətli türbə ilə uçan memarlıq ansamblını 20 min işçi 22 il (1630-1652) tikmişdir. Tikinti prosesində

baş memar İsa Əfəndiyə səmərqandlı Məhəmməd Şərif və istambul Xan Rumi kömək etmiş, yazı və bəzək işlərində isə şirazlı, lahorlu, təbrizli, dəməşqli, bağdadlı, buxaralı ustalar çalışmışlar.

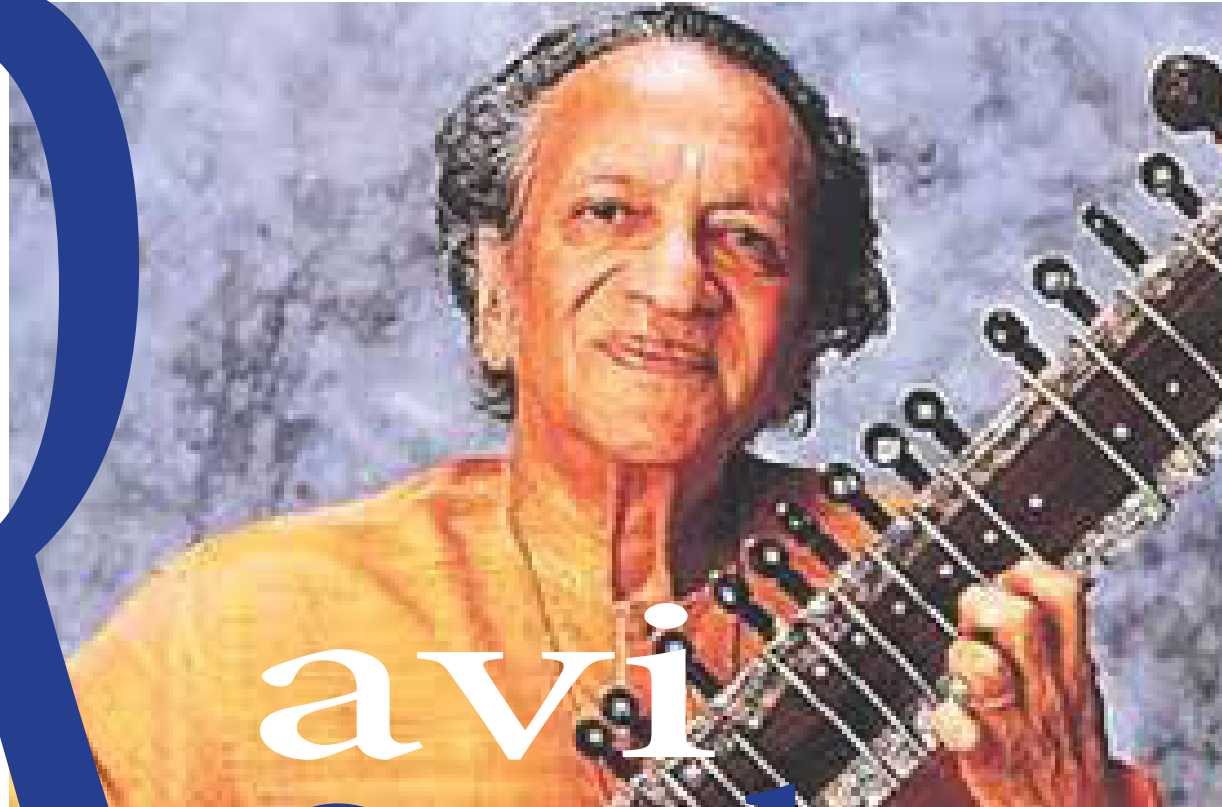
...Min illərdən soruş verən hind xalqının incəsənət və mədəniyyəti emosional qabarıqlığa və bədii obrazların dərinliklərinə yiyələnməklə yüksək inkişaf və mütəşəkkillik mövqeyində dururdu. Lakin belə bir istedadlı xalqın yaradıcılıq imkanları müstəmləkəçilik təzyiqləri altında uzun müddət əzilib qalmışdı. Qədim adət-ənənələr sıxışdırılırdı, xalq müğənniləri və musiqiçiləri yoxsulluq zəlalətində idi. Tədrisən Biharin, Racastanın və başqa hind tayfalarının qiymətli milli rəqsləri yox olurdu.

Hindistan müstəqil Respublika elan olunduqdan, ölkə imperialist boyunduruğunu qırıb atdıqdan sonra incəsənətin dirçəlməsi sayəsində 1953-cü ildə musiqi rəqs və dram üzrə Hindistan Dram Akademiyası yarandı. 1954-cü ilin avqust-sentyabr aylarında hind incəsənət ustaları konsert birliyinin keçmiş Sovet ölkəsində dostluq görüşü oldu. Milli Akademiya İttifaqa gələn aristlər qrupunun işində böyük rol oynadı. Onların proqramının ümumi baxışında Hindistanın keçmiş vitse-prezidenti Radhakrişnan və baş nazir Nehru iştirak etdi.

Ravi Şankar

Dostluq görüşünə gəlmiş hind artistlərinin repertuarı rəngarəng idi. Burada rəqs sənəti xüsusi nailiyyət qazandı.

Hindistanda rəqsin əsas dörd növü vardır: «Bharat Natyam», «Katakxali», «Katkak» və «Manipuri». Bunlar müxtəlif əsrlərdə ayrı-ayrı əyalətlərdə yaranmışdır.

«Bharat Natyam» ən qədim rəqs növü olub, müqəddəs ehram rəqsi sayılır. Bu rəqs Cənub-Şərqi Hindistanda geniş yayılmışdır.

Bharata adının üç: «bha-ra-ta» təşkilədici hecası rəqs incəsənətinin əsas mənasını verir: bhava – duyğu, paqa – melodiya və tala – ritm.

«Bharat Natyam» böyük həcmli – yeddi

hissəli qədim xoreoqrafik əsərdir. Birinci – giriş hissəsidir. Burada rəqqas öz sənətini ilahiyyə həsr edir. İkinci – sırf rəqs variasiyalarıdır. Üçüncü – allahların məhəbbəti haqqında olan rəqs, sonra isə sevgilisinə çatmağa cəhd göstərən qızın əlamətdar rəqsi gəlir.

Beşinci hissə – sözsüz mahnı, altıncı – mürəkkəb ritmli rəqs və nəhayət – ilahiyyə olan himn.

...Dostluq görüşü zamanı Hindistanın məşhur rəqqaslarından biri sayılan Tara Çoudri yüksək məharətlə bütün dörd tipli rəqləri ifa etmişdi.

Surinder Kapur

«Bharat Natyam» rəqsini Tara Çoudri «Alarippu» girişi ilə başlamış və «Tillanu» son hissəsi ilə tamamlamışdır. Belə sənət üslubu şübhəsiz ki, ölkənin müxtəlif sahələrində fəaliyyət göstərən məşhur ustadların təlimi sayəsində yaranmışdır.

Tara Çoudri özünəməxsus rəqslər də ifa etmişdir. Onun ifasında «Uşa Nritya» («Sübh») rəqsi öz lirizmi, dərin əhval-ruhiyyəsi və kompozisiya mükəmməlliyinə görə diqqəti cəlb edir.

Rəqqasənin ifa etdiyi Şimali Hindistana xas olan klassik tipli «Katkak» rəqsi bütün rəqs məktəbləri arasında mühüm yer tutur.

Hind rəqs sənəti haqqında olan qədim əsərlərdə əfsanəvi surət Katkak təsvir olunur. Burada «Ramayana» və «Mahabharata» dastanlarından götürilən sətirələrin mənası baxışlar və hərəkətlərdən bəlli olur. Xatırladaq ki, tarixən bu sadə hərəkətlər müəyyən forma alıb, əlamətdar baxışlar və xoreoqrafik pantomimlərə çevrilmiş, beləliklə də «Katkak» adlanan rəqs növünün əsası qoyulmuşdur.

«Katakxali» rəqs pantomimi əsasən Cənub-Qərbi Hindistanda geniş yayılmışdır. Bu rəqsdə artist-rəqqaslar öz hiss və həyəcanlarını cürbəcür baxışlar və əlamətdar işarələrlə tamaşaçıya çatdırı bilirlər.

Hindistanın bir sıra şairləri «Katakxali» üçün pyeslər yazmışlar. Bu tip rəqslər üçün yazılmış ən ilkin pyes Kottarakkararaca tərəfindən yaradılmışdır. «Ramayana» eposu üçün də yazılmış belə bir pyes həcminə görə çox böyükdür və yalnız səkkiz gecə ərzində tamaşa oluna bilər. Bütövlükdə yüz əlliə yaxın bu cür pyes məlumdur. Bunlardan iyirmi beşi populyar olaraq qalır.

Tara Çoudri də bütövlükdə bu rəqs üslubunun bütün incəliklərinə malik idi. O, öz xarakterinə görə müxtəlif xoreoqrafik obrazların yaranmasında yüksək ustalıq məharətinə yiyələnmişdir.

«Katakxali» məktəbinin gözəl nümayəndələrindən biri də məşhur artist Qopinathdır.

Qopinath elə bir məşhur rəqqaslar ailəsinin üzvüdür ki, onun zəngin ənənəsi üç yüz ilə yaxındır nəsldən-nəslə keçir.

Mira Çetterci müğənni Surinder Kapur ilə də sözləri və musiqisi Rabindranat Taqor tərəfindən yazılmış «Sevinc» mahnısı yüksək məharətlə ifa etmişdir.

Rabindranat Taqor

Klassik tipli dördüncü hind rəqsi «Manipuri» sayılır. Bu məktəbin adı Şimali-Şərqi Hindistanda o qədər də böyük olmayan knyaz əyaləti Manipurun adından götürülmüşdür. Bu rəqs məktəbi məhz burada yaranmış və geniş yayılmışdır.

«Manipuri» rəqsinin ən qədim növləri talanedicisi Şiva allahının mifoloji obrazları ilə və Parvati sənət allahlarından biri ilə bağlı yaranmışdır.

Hind musiqisinin inkişafına böyük təsiri olan keçmiş bəstəkarlar və musiqişünaslar sırasında Tyaqaraca (1767-1847), Mutusvami Dikşitara (1755-1835) və Şyama Şastri (1763-1867) mühüm yer tuturlar. Onların əsərləri müasir musiqişünasların və müğənnilərin öyrəndikləri klassik irsi təmsil edir.

Hind vokal sənəti parlaq və rəngarəng yollarla ayrı-ayrı məktəb, üslub və istiqamətləri özündə birləşdirir. Burada hind melodiylarının olduqca mürəkkəb, orijinal bir quruluşa malik olmasını qeyd etmək lazımdır, onların mülayim və sakit intonasiyaları öz gözəl boyaları və füsunkarlığı ilə seçilir.

Konsert çıxışlarında vokal məktəbinin yetişdirməsi olan Mira Çetterci böyük hind yazıçısı və şairi Rabindranat Taqorun (1861-1941) «Sonuncu poemasına» yazılmış mahnını ifa etmişdir. Bu poema insanı heç bir çətinlikdən qorxmamağa, tutduğu yol ilə mərdliklə getməyə çağırır: «Əgər sənin yolunu işıqlandıran yoxdursa və tufanlı zülmət gecədə bütün qapılar üzünə bağlıdırsa, onda öz qəlbini ildırım alovu ilə yandır».

Mira Çetterci müğənni Surinder Kapur ilə də sözləri və musiqisi Rabindranat Taqor tərəfindən yazılmış «Sevinc» mahnısı yüksək məharətlə ifa etmişdir.

Hər iki müğənni musiqişünas ailəsində doğulmuş, ilk musiqi təhsilini də ailədə

almışdır. Böyük istedad, ifaçılıq məharəti, milli ənənələrə yiyələnmək və öz səslərindən bacarıqla istifadə etmək onları Hindistanın tanınmış müğənniləri sırasına yüksəltmişdir.

Hind musiqisi mənbə etibarilə yaxşı işlənilib hazırlanmış raqa-sxem və lad-ritmik birləşmələr sisteminə əsaslanır. Bu birləşmələr sisteminə müəyyən psixoloji və etik təsirlər də aiddir. Bu cür kanonik sxemlərə əsaslanaraq ifaçılar melodiyanın məxsusi təsvirini yaradırlar, öz hisslərini və fikirlərini ifaçılığa yönəltməklə, onlar burada fərdi məharətlərini göstərə bilirlər.

Belə musiqi sisteminə əsaslanan simli xalq alətləri – vina və sitar, səslənmə xarakterinə görə, mülayim və qeyri-adi incə tembrli alətdir.

Vinanın bir neçə növləri vardır: vina ruda, vina saravati, vina viçitra. Vinanın əsas əlaməti onun yeddi simli və gövdəsində iki rezonatorun olmasıdır.

Görkəmli musiqiçi Naraiyanasvami bu alətdə çalmaq üzrə böyük məharət qazanmışdır. O, məşhur musiqişünasların rəhbərliyi altında Annamalay universitetində vinada çalmaq sənətini öyrənmişdir. Elmi dərəcə alandan sonra Naraiyanasvami universitetdə qalaraq vina sinfi üzrə tədris işi aparmışdır. Uzun illər o, Trivandrumda Svati Tirunal Musiqi Akademiyasının əməkdaşı olmuşdur.

Sitar da simli alətlər silsiləsinə daxildir. O, quruluş etibarilə vinaya oxşasa da, özünün mütəhərrik ladlarına görə fərqlənir. Bu, aləti müxtəlif raqalarda (pərdələrdə) kökləməyə imkan verir. Sitar da dörd əsas və üç köməkçi sim, lazımi tonallıqda köklənən əlavə bəm simlər də vardır.

Sitar milli alətində ən populyar ifaçılardan biri də Ravi Şankardır. Adətən konsertlərdə o, klassik tipli pyeslər çalır.

Ravi Şankar ilk musiqi təhsilini musiqiçi qardaşından almış və sonralar bir neçə il ərzində klassik hind musiqisini mükəmməl öyrənə bilmişdir.

Ravi Şankar Ümumhind radiosu nəzdində fəaliyyət göstərən orkestrin dirijoru olmuşdur. O, orkestr və səs üçün bir sıra

O, Mədrəsdə «Katakxali» tipli rəqs məktəbinin əsasını qoymuş, bir sıra balet əsərlərinin quruluşunu hazırlamış və musiqi xoreoqrafik əsərlərin şərhçisi kimi böyük şöhrət qazanmışdır.

Qopinathın ifasında olan «Katakxali» klassik tipli rəqslər və pantomimlər içərisində «Sevgi», «Lotos», «Balıq», «Fil» kimi ifaçılıq növləri rəqs sənətinin parlaq nümunələridir.

“BÖYÜK BÜRGÜN DÖRD

PARLAQ ULDUZU...

50-ci illərdən sonra yaranmış kino və musiqi «ulduzları» arasında Rac Kapur-Nərgiz və Mukeş-Lata Manqəşkar dördlüyü mühüm yer tutur. Məhz bu dördlüyün sayəsində hind kino və musiqi incəsənəti beynəlxalq miqyasda şöhrət tapmışdır.

Maraqlı budur ki, kino ustası Rac Kapur «səsini» Mukeş yaratdığı kimi, Nərgiz «səsini» də məşhur hind müğənnisi Lata Manqəşkar yaratmışdır.

Səmadakı ulduzlartək kino və musiqi «ulduzları» da sanki ayrı-ayrı bürlərdə birləşmişlər. Bizə məlum olan Rac Kapur-Mukeş və Nərgiz-Lata Manqəşkar dördlüyünü də «Böyük bürcün» ulduzları kimi təsəvvür etmək olar.

Kino və musiqi aləmində belə «ulduz» bürcələri və hətta ayrı-ayrı parlaq və ölməz ulduzlar çoxdur. Lakin «Böyük bürcün» adlarını çəkdiyimiz dörd ulduzunun qəribə bir xüsusiyyəti vardır.

Bu ulduzlar, demək olar ki, eyni zamanda yaranmışdır. İki ulduz bir təbiətli, digər iki ulduz isə başqa bir təbiətli. Buna baxmayaraq, bu «ulduzlar» daim cüt-cüt qovuşublar, ömrü boyu həyatın gözəlliklərini nümayiş etdirməkdə «səmada» bərq vurublar.

Bu həyatı bir möcüzədir. Belə bir möcüzənin sirlərini açmaq, onları təhlil etmək – insanın yaradıcı istedadlarını başa düşmək yolunda son dərəcə zəruridir.

Hər şeydən əvvəl, Hindistan kino sənətini Nərgizsiz təsəvvür etmək qeyri-mümkündür.

Fatma Rəşid «Nərgiz» adı ilə 1943-cü ildən etibarən – «Taleh» filminə çəkilişindən sonra tanındı. Elə buradan da on dörd yaşlı qız məşhur oldu. Bu onun kino ilə ilk görüşü deyildi. Anası Caddan Bainin 1935-ci ildə çəkmiş olduğu «həqiqət axtarışında...» filminə altı yaşlı Fatmanın (Bebi Rani adı ilə) debütünü qeyd etmək olar.

Nərgiz söyləyirdi ki, məktəbi qurtarıqdan sonra universitetə daxil olub həkim olmaq arzusunda idi, ancaq «Taleh» filmi onun həyatını sənət yoluna istiqamətləndirdi. Dövrünün ən qiymətli filmlərindən sayılan «Taleh» filminə yüksək məharətlə çıxış edən Nərgiz kino aktrisası olmaq niyyətindən dönmə bilməzdi.

1944-cü ildə Nərgiz «Romeo və Cülletta» filminə çəkildikdən sonra ən populyar kino-aktrisalar sırasına daxil olur.

Bundan sonra Rac Kapurla birlikdə o, yeddi il çalışıb bir sıra yüksək ideya-məzmunlu kino əsərlərinin meydana gəlməsində yaxından xidmət göstərir.

«Avara» və «Cənab – 420» filmlərindəki çəkilişi ilə Nərgiz bütün dünyada məhəbbət qazanır...

Nərgiz bu filmləri heç də özünün yaradıcılıq nailiyyətlərinin zirvəsi hesab etməmişdir. O qeyd

edirdi ki, «Bu filmlər, şübhəsiz ki, yaxşıdır. Lakin mənim onlardakı rolum zərif və sevimli olsa da, aktyorluq nöqtəyi-nəzərinə çox da mürəkkəb deyildir».

Bu fikir təəccüblü görünsə də, Kapur lentlərinin bu günə qədər populyar olaraq qalması inkaredilməz bir faktdır.

Nərgiz eyni zamanda X. Ə. Abbas Mahbuba Xanın filmlərində çəkilməmişdir. Məhz bu müxtəlif rollar Nərgizə öz güclü aktyorluq dühasını açmağa imkan vermişdir. Heç də təəccüblü deyildi ki, Rac Kapur bir rejissor kimi Nərgizi əvəzedilməz cazibədar bir «ulduza» çevirə bilmişdir: gənc, pak və zəngin daxili aləmi olan bu qız həmişə öz qəlbinin sevincini bölməyə, həyatdan inciməmiş və ehtiyacı olan hər bir kəsə kömək etməyə hazırdır.

Filmdən-filmə Rac Kapur onun məhz bu mənəvi keyfiyyətlərini yüksək bədiiliklə ifadə etməyə çalışırdı.

Digər rejissorların filmlərində Nərgiz komik, dramatik və faciəvi rollar oynamışdır. Məsələn, Abbasın «Ağılasığmaz vəziyyətdə» filminə o eyni zamanda iki rolda oynayır – mehriban, təmiz qız kimi və azgın, qəzəbli qadın kimi çıxış edir.

Bu qəbildən olan mürəkkəb rollarda belə Nərgiz, həmişə təbii olmağı, öz füsunkar aktyorluq sənətinin inceliklərindən məharətlə istifadə etməyi üstün tutur.

Nərgizin ölümündən sonra İndira Qandi yazmışdır: «Nərgiz milyonlarla kino tamaşaçıları üçün yüksək istedad və rəşadət simvolu olaraq qalacaqdır...»

Amansız ölüm onu kinodan tez uzaqlaşdırdı. Aktyorluq yaradıcılığının çiçəkləndiyi bir dövrdə o, ekranla vidalaşmalı oldu. Onun oynadığı ən axırncı və məşhur film «Ana Hindistan» idi. Bu filmdə Nərgiz hind qadının tipik həyatını təsvir edirdi. Əsərdə gənclik dövrlərindən başlayaraq ta qocalığa kimi insan taleyi ölkənin mürəkkəb həyatı, daxili ziddiyyətləri ilə əlaqəli şəkildə təsvir olunurdu. Bu roluna görə Nərgiz beynəlxalq kino festivalının mükafatına layiq görülmüşdür.

1956-cı ildə «Ana Hindistan» filmi çəkilən zaman Nərgiz keçmiş SSRİ – Hindistan kino istehsal birliyinin işlərində iştirak etmişdir. Burada V. Pronin və X. Ə. Abbasın «Üç dəniz arxasına səyahət» filmi nümayiş etdirilmişdir. Tverli Tacir Afanasi Nikitinə dərin duyğularla və açıq qəlblə məhəbbətini bildirən kəndli qızı Çampa rolunu Nərgiz böyük ustalıqla oynamışdır.

Bundan sonra yaradıcılığının coşğun bir dövründə Nərgiz öz sənətindən əl çəkməli olur. 1956-cı ildə o, Sunil Data ilə gedir və jurnalistlərə bildirir ki, indi onun işi ailə, uşaqların tərbiyəsi, ümumiyyətlə şəxsi həyatdır. Bununla belə, Nərgiz heç də yaradıcılıq fəaliyyətindən qalmır, Bombaydə ən yaxşı səsyazma studiyalarından birinə rəhbərlik etməyə razılıq verir. Gələcəkdə o, dünya

kino aləmində şöhrət qazanmaqla, elm və mədəniyyət sahəsində təqdim olunan ən şərəfli Padmaşri rütbəsinə layiq görülür və prodüserlər assosiasiyasının prezidenti seçilir.

Nəhayət, İndira Qandi Nərgiz Datı Hindistan parlamentinin ştatlar Şurasına üzv təyin edir.

Xatırladaq ki, Nərgiz 1970-ci ildə «Ana Hindistan» filminə görə Amerika Kino Akademiyasının «Oskar» mükafatına layiq görülmüşdür.

Sunil Dat kimdir? Bu gün o, aktyor, rejissor və ictimai xadim kimi tanınır. Sunil «Ana Hindistan» filmində Radhinin iki oğlundan birinin rolunu oynayır. Burada o, əlamətdar cizgiləri, boy-buxunu, qəşəngliyi və mehriban təbəssümü ilə diqqəti cəlb edir. Bu filmin çəkilişi zamanı qəza üz vermişdir: dekorasiya təsadüfən alışıb yanan zaman Nərgizin sarısı da alovlanmışdır. Dat əlləri ilə alovu söndürmüş və Nərgizi yanğından xilas etmişdir. Hamı üçün zişansız qurtaran bu romantik macərə böyük sevinc doğurmuşdu.

Ölümünə az qalmış Nərgizdən soruşurlar:

– Siz kinodan uzaqlaşdığınıza təəssüf etmirsiniz?

– Təəssüf edirəm. Yəqin etdim ki, daha mənim üçün kifayətdir. Deməliyəm ki, kino üçün darıxmamışam, çünki ailə ilə, uşaqların tərbiyəsi ilə məşğul olmuşam. Bu isə bir növ yaradıcılıqdır. Bundan başqa mən nəinki darıxmamışam, hətta sevinc tapmışam ki, kinodan getmişəm. Mən indi heç bir zaman aktyorlardan tələb olunan kompromislərə gedə bilməzdim.

Görkəmli və sevimli hind kino aktrisası Nərgiz Dat 1981-ci ilin mayında vəfat etmişdir.

Maraqlıdır ki, Rac Kapurun çəkmiş olduğu

«Avara» və «Cənab – 420» filmlərinin qəhrəmanı, sevimli aktrisa Nərgizin «səsinə» bu günə kimi müğənni Lata Manqəşkar yaşadır...

Bu müğənni Hindistanda hind mahnılarının ən gözəl ifaçısı, şahzadəsi kimi tanınır.

«İndiya tudey» jurnalı yazır: «Lata Manqəşkar istedadlı fantastikdir, belə səslər yüz ildən bir yaranır».

Latanı canlı bir əfsanə kimi qiymətləndirmək heç də hər şeyi demək deyildir. Onun ecəzkar səsinə təsvir etmək mümkün olmadığı kimi, ifaçılıq ustalığının yüksək səviyyəsini də qiymətləndirmək çətindir.

Onun səsi Hindistanda hər yerdə – kino ekranlarından, televiziya və radio verilişlərindən, parklardan, kafelərdən, evlərin pəncərələrindən belə səslənir. Lata çoxmillətli hind incəsənətinin fəxridir.

Müğənninin «50 yaş» yubiley marasimi bütün ölkə boyu geniş qeyd olundu. Musiqi incəsənəti sahəsində qiymətli xidmətlərinə görə Lata Manqəşkar ölkənin ən yüksək mükafatlarından biri – Padma Bhuşna ordeni ilə təltif olundu.

Son onillər ərzində hind filmlərindəki bir çox mahnıları Lata ifa etmişdir. Belə bir dəlil ağılasızdır: Lataban (onun tam adı belədir) minlərlə mahnı ifa etmişdir. Bunların demək olar ki, hamısı lentə yazılmışdır.

Müstəsna istedad və iş qabiliyyəti sayəsində müğənninin geniş həcmli repertuarı yaranmışdır. Bu, hind kinosunun spesifik bədii estetik qanunauyğunluqları çərçivəsində mümkün olmuşdur. Hər bir hind filmində bir qayda olaraq 10-12 mahnı səslənir...

Latanın repertuarında lirik mahnılar, xalq nəğmələri, dahi hind şairlərinin qəzəlləri üstünlük təşkil edir.

Kinoda onun səsilə Hindistanın ən məşhur kino-aktrisası «oxumuşlar».

Uzun illər boyu Lata görkəmli bəstəkar və gitaraçı Ravi Şankarla birlikdə məhsuldar yaradıcılıq yolları keçmişdir. Hindistanda Lata Manqəşkar və populyar müğənni Məhəmməd Rafinin ifasında olan onlarca sevimli mahnılar da klassik hind musiqi xəzinəsinə daxil ola bilmişdir.

Yüksək musiqi dühasına malik olan Lata Manqəşkar hind xalqlarının 14 dilində oxuyur. Onun mahnıları ilə yazılmış vallar və kassetlər milyon tirajlarla buraxılır.

Lata Asiya ölkələrində ilk müğənni idi ki, istedadına rəğbət əlaməti olaraq xaricdə buraxılan platindən düzəldilmiş qramplastinkaya layiq görülmüşdür. Lakin Latanın bugünkü şöhrətinin zirvəsinə gələn yol heç də asan olmamışdır.

O, Maharaştra ştatında yoxsul bir peşəkar musiqiçi və müğənni ailəsində doğulmuşdur. Onun atası səyyar teatrda işlədiyi üçün, Latanın da bütün uşaqlıq illəri Qərbi Hindistanın şəhər və kəndlərində keçmişdir.

Məktəbdə tədris haqqını ödəməyə imkan və vəsaiti olmayan bu unudulmuş müğənni və sevimli ata – Dinanath Manqəşkar özünün bütün boş vaxtlarını uşaqlarının ifaçılıq məharətinin inkişafına həsr etmişdir. «Atam mənim ilk müəllimim olmuşdur, – deyərək Lataban minnətdarlıqla keçmişə xatırlayır. – O mənim bütün musiqi təhsilimin əsasını qoymuşdur». Ailədə uşaqların böyüyü sayılan 13 yaşlı qızcığazın – Latanın gözəl mahnı

HİND MAHNILARI SEVİLƏ-SEVİLƏ... AZƏRBAYCANDA

1982-ci ildən etibarən mənim Hindistanla bağlı musiqi və elmi yaradıcılığımın Yeni bir dövrü başlandı.

Riyaziyyatın ehtimal nəzəriyyəsi və riyazi statistika sahəsi üzrə Hindistanda yaşayan alimlərlə yaradıcılıq əlaqələri saxladım. Əsas elmi mərkəzlər —Bombeydəki Texnoloji İnstitutu və Universitet, eləcə də Dehli Universiteti olmaqla, burada məşhur mütəxəssislər —professorlar C. L. Cayn, S. C. Mohanti, K. Partasarati və başqaları elmi yaradıcılıq işləri aparırlar. Ayrı-ayrı konkret məsələlərin həllində onların məktub vasitəsilə olsa da mənimlə apardıqları fikir mübadiləsi sonrakı elmi inkişafıma böyük təsir göstərdi. Bu işə gələcəkdə, ümumiyyətlə qarşılıqlı elmi əməkdaşlığın genişlənməsi yolunda böyük zəmin idi.

Həmin dövrlərdə respublika miqyasında mənim hind təranələri ilə bağlı musiqi verilişlərim oldu. İlk radio və televiziya verilişləri «Natəvan qızlar klubu» və «Sənin həyatda izin...» idi.

Sonia Şarma

A rjun Rampal

Bu verilişlərdə mənim Hindistana olan məhəbbətimdən, sevimli aktyor və rejissor Rac Kapur ilə dostluq münasibətlərimdən söhbət gedirdi. Burada səslənən mahnı isə mənim ifamda «Sanqam» kino filminin sevimli «Dost-dost...» mahnısı idi. Sonralar Azərbaycan xalq artisti İslam Rzayevin rəhbərliyi altında instrumental ansamblın müşayiəti ilə yeni mahnılar lentə yazıldı.

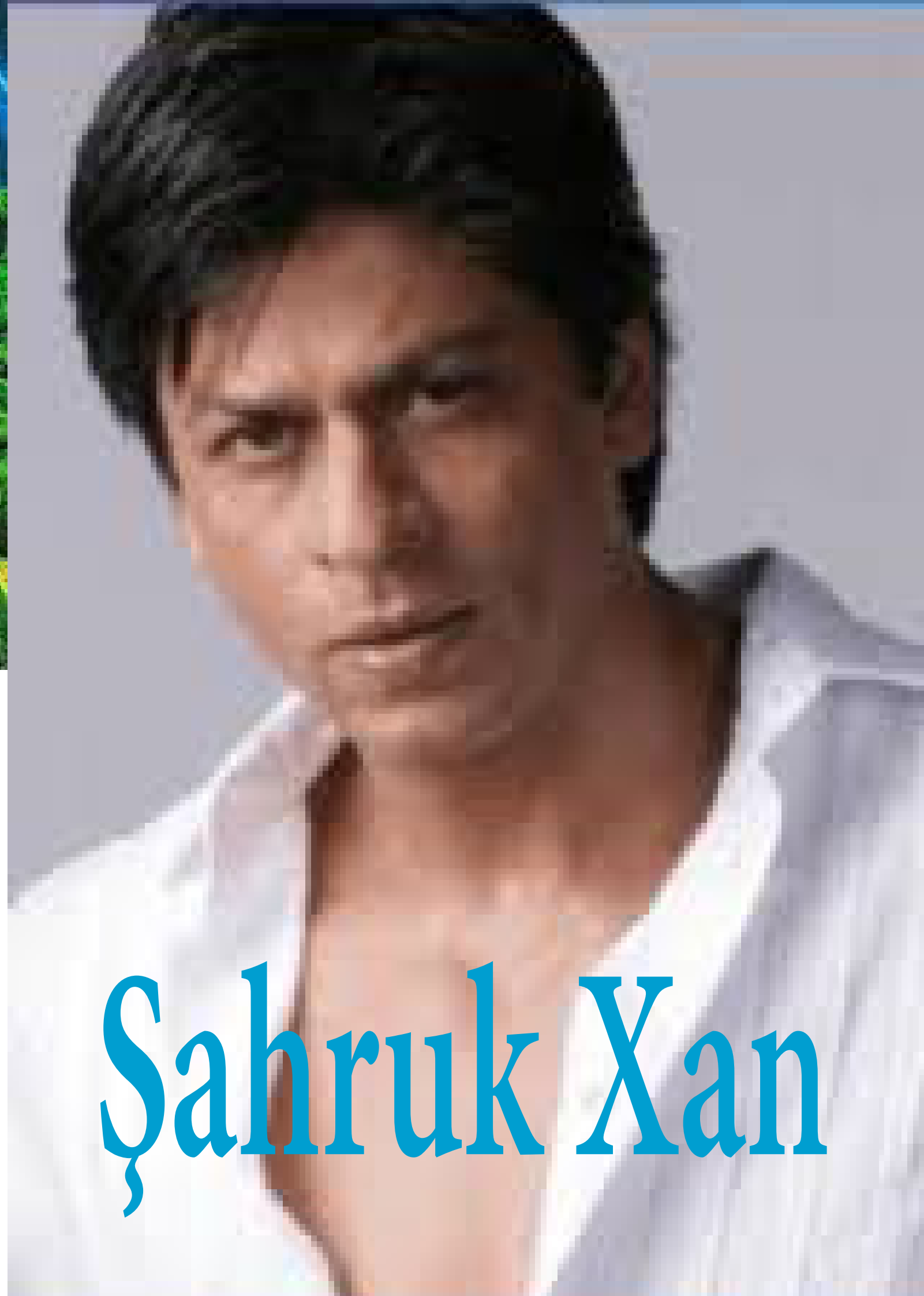
Musiqidən yaranmış bu dostluq sorğu tezliklə uzaqlara yayıldı. Doğma diyarda — Ağdamda mənim musiqi yaradıcılığı ilə bağlı ilk addımlarım «Lenin yolu» qəzetində öz əksini tapdı. Qəzetdə həm də mənim Bakıda təhsil alan Hindistanlı tələbə və aspirantlarla dostluq əlaqələrimdən, Ağdam pioner və məktəbliləri ilə olan görüşlərimdən bəhs olunurdu. O vaxtdan mənim pioner və məktəblilərlə dostluğumun şüarı belə idi:

*Dostluqda dost ilə bir ol, səmimi,
Bir qabıq içində tut ləpə ximi.*

...1982-ci ilin yayında Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi nəzdində «Qızlar klubu» yaradılmışdı. Klubun ilk məşğələsinə respublikamızın yazıçılarından bir qrupu dəvət olunmuşdu. Yazıçı və şairlərdən İ. Şıxlı, C. Novruz, V. Babanlı, C. Əlibəyov kənd əməkçilərinin qazandıqları nailiyyətlərdən, onların fədakar əməyinin poeziyamızda və nəsrimizdə tərənnümündən söhbət açdılar. yaradıcılıq planlarından danışdılar.

Klubun ilk açılışına mən də bir qonaq kimi, sürpriz olaraq, öz yeni mahnılarımla gəlmişdim.

Azərbaycan EA Kibernetika İnstitutunda işlədiyim 15 malik elmi fəaliyyətimlə yanaşı, ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrində də bir neçə il pedaqoji fəaliyyətim olmuşdur. Bu fəaliyyət və incəsənət planları ilə bağlı yazılar «Azərbaycan müəllimi» qəzetində, «Qobustan» incəsənət toplusunda öz əksini tapmışdır.

«Qobustan»da (1982, № 3) dərc olunan «Bakılı «Mukeş»rə tanış olun» adlı məqalədə mənim həmin il Bakıda təhsil alan hind tələbə və aspirantlarla yaranmış dostluq əlaqələrimdən, o cümlədən uşaqlıqdan mənə romantik duyğular aşılarmış Mukeş səsinə, səhnə ustası Rac Kapurun mənə yazdığı ilk məktubundan söhbətlər açılırdı.

Xalqlar dostluğunu daim bərqərar etmək məqsədilə mən 1983-cü ildən respublikanın xarici ölkələrlə dostluq və mədəni əlaqələr cəmiyyətində Hindistanla əlaqələrin möhkəmlənməsi işində çalışıram. Cəmiyyətin keçirdiyi tədbirlərin, eyni zamanda Hindistanın milli bayramlarına həsr olunmuş gecələrin təşkili, ayrı-ayrı üslublu konsert proqramlarının həyata keçirilməsi Hindistandan gəlmiş nümayəndə və turist qruplarının qəbulu ilə bağlı olsa da, bütün bunlar Azərbaycan xalqının Hindistanla, xüsusən onun Qucerat ştatı ilə dostluq və həmrəylik münasibətlərinin möhkəmlənməsinə xidmət edirdi.

1983-cü ilin yazında «Xatirə» xalq çalğı alətləri ansamblının müşayiətilə Məhəmməd Rafi və Lata Manqəşkarın repertuarından bir sıra lent yazıları işlənilib hazırlandı. Bunların içərisində mənim müğənni Elmira Rəhimova ilə oxuduğum duet dinləyicilər arasında böyük marağa səbəb oldu.

Bu da təsadüfi deyildi. Vaxtilə müğənni E. Rəhimova Hindistanda müəyyən müddət olmuş, hind musiqi və rəqsinin ən incə xüsusiyyətlərini mənimsəyə bilmişdir.

Hindistan Respublikasının dəvəti ilə Azərbaycanın əməkdar artisti E. Rəhimovanın bu ölkənin musiqi institutunda oxumasını ölkələrimiz arasında gündən-günə genişlənən mədəni əlaqələrin önəmli səhifələrindən biri hesab etmək olar.

Hindistan Respublikasının keçmiş baş naziri C. Nehru o zaman Azərbaycan müğənnisi ilə söhbətində demişdir:

Şahruk Xan

«Vətəninizə girdərkən özünüzlə bərabər Hindistanın qəlbini də aparın. Siz elə indinin özündə də o qəlbə sahib ola bilmisiniz. Siz Hindistanın qəlbə olan mahnılarını olduğu kimi ifa edirsiniz».

Rac Kapurun «Sanqam» filmində səslənən bu mahnı — «Mən səni ay sanardım» dueti televiziya ilə «Səhər görüşləri», radio ilə «Axşam görüşləri» verilişlərində səsləndi. Bu radio verilişi «Onların nəğmələri, bizim müğənnilərimiz» rubrikası altında oldu.

Hələ Kibernetika institutunda işlədiyim dövrdə Şərq xalqlarının mahnılarını ifa edən bir ansambl yaratmaq arzusunda idim. Xeyli vaxtdan sonra institut rəhbərliyinə göstərdiyi qayğı nəticəsində belə bir ansambl — «Göy qurşağı» özfəaliyyət ansamblı yarandı. Bu ansambl təkcə institut çərçivəsində deyil, eyni zamanda müxtəlif təşkilatlarda və Dostluq cəmiyyətinin Hindistanla bağlı tədbirlərində fəaliyyət göstərdi.

İllər keçdi... Musiqi dalğaları bu kiçik ansamblın üzvlərini geniş bir aləmə apardı. Bakı şəhər mədəniyyət işçiləri evində «Şərq» instrumental ansamblı yaratdıq. Ansambl Azərbaycan mahnıları ilə yanaşı, hind, ərəb, İraq-Kərkük, türk və başqa Şərq xalqlarının da nəğmələrinə maraq göstərdi. Bu təsadüfi deyildi. Ayrı-ayrı vaxtlarda məşhur müğənnilərimizdən Rəşid Behbudovun, Zeynəb Xanlarovanın, Şövkət Ələkbərovanın, Elmira Rəhimovanın Yaxın və Orta Şərq xalqlarının musiqi qaynaqlarına müraciəti mədəni əlaqələrimizin daha da genişlənməsinə səbəb olmuşdur.

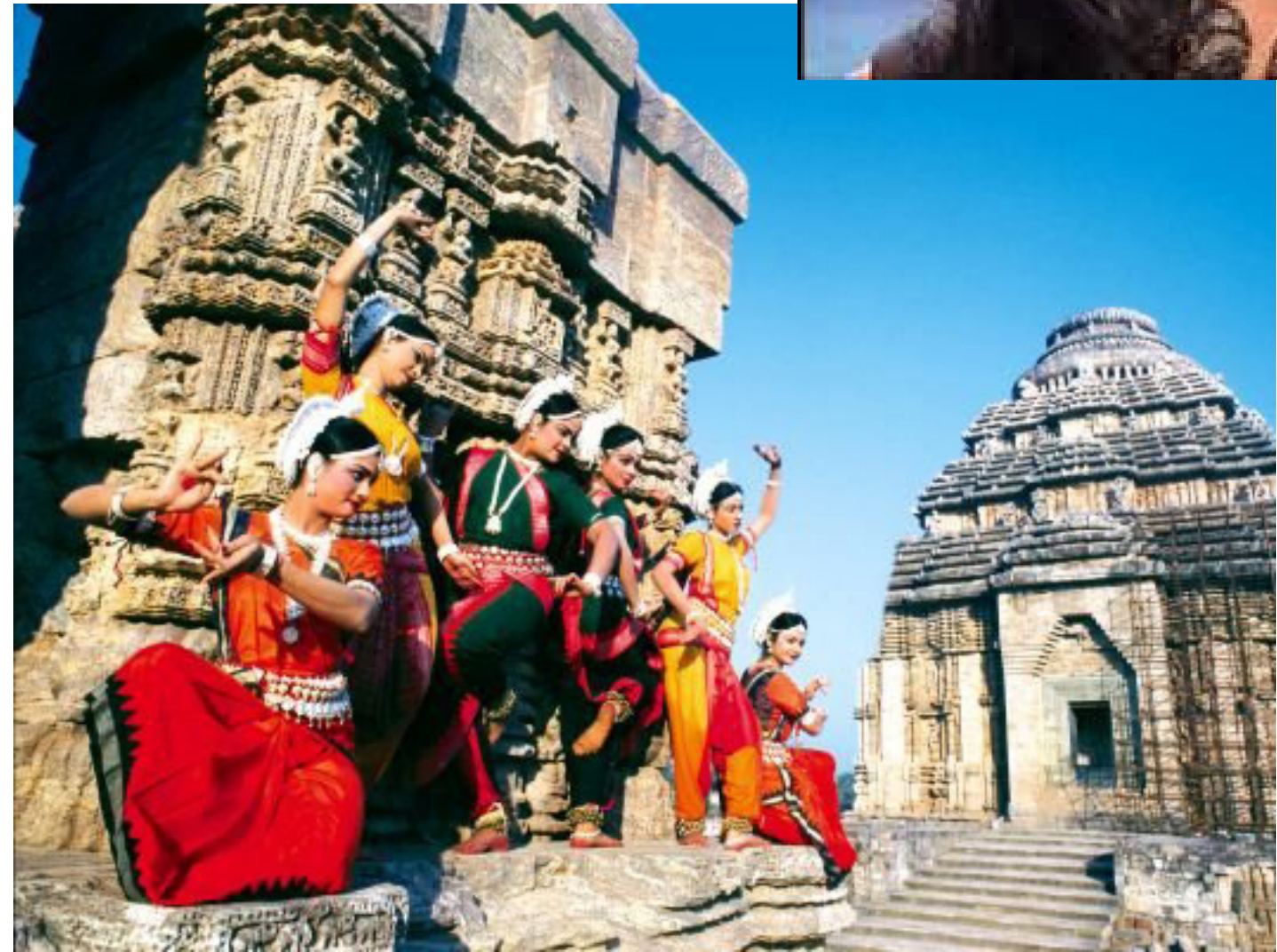
... Oxuduğum mahnıları müşayiət etmək üçün münasib bir ansambl düzəltmək arzusuna axır ki, çatdım. Xüsusi musiqi təhsili görmüş gənclərin sayəsində «Şərq» ansamblına gənc müğənnilər və rəqqaslar da cəlb edildi. Ansamblın ilk konserti 1984-cü ildə böyük el bayramı — Novruz münasibətilə Bilgəhdəki «Arzu» sanatoriyasında oldu. Daha sonra bir neçə müs-

sisədəki çıxışlar, institut konsertləri, yeni il ərəfəsində radio dalğalarındakı görüş onu geniş dinləyici auditoriyasına çıxartdı, musiqisevənlərə tanıtdı. «Şərq» ansamblının rayonlar üzrə qastrol səfərləri də müvəffəqiyyətlə keçdi. Belə görüşlərdən birini, Azərbaycan Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutunun estetik tərbiyə mövzusunə aid keçirdiyi «Nəğməli qonaqlar» tədbirini xüsusi qeyd etmək istəyirəm.

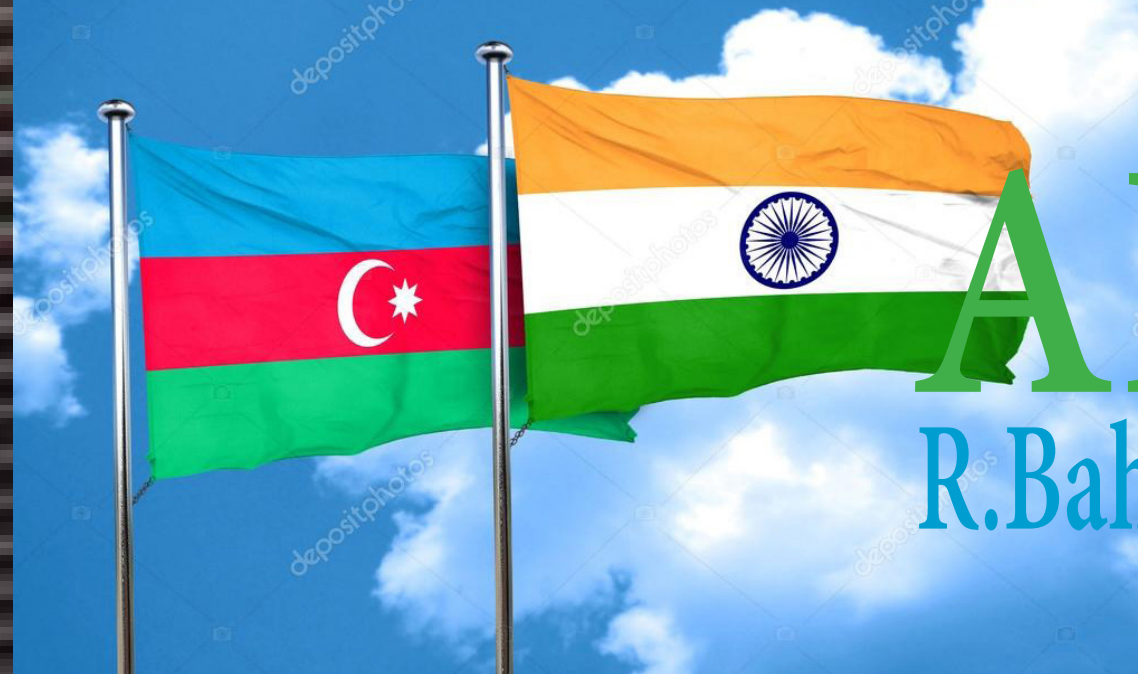
1985-ci Yeni ilin astanasında institutun «Qırmızı guşəsi» bu dəfə nəğməli qonaqların ixtiyarına verilmişdi. Tələbələr «Gənclik» estetik tərbiyə klubunun Azərbaycan əməkdar incəsənət xadimi, bəstəkar Şəfiqə Axundova ilə təşkil etdiyi görüşə toplaşmışdılar. İnstitut həmkarlar ittifaqı komitəsinin sədri Mirzə Cəfərov bəstəkarı və qonaqları — yazıçı-jurnalist Əminə Abbasovanı, musiqişünas Zümrüd Dadaşzadəni və «Şərq» instrumental ansamblını görüşün iştirakçılmasına təqdim etdi.

Ş. Qurbanov adına musiqili komediya teatrının aktyoru Elxan Əlizadə ansamblın müşayiəti ilə Ş. Axundovanın şair Bəxtiyar Vahabzadənin sözlərinə bəstələdiyi «Vətən torpağı» və «Azərbaycan gəncləri» mahnılarını ifa etdi. Ansamblın solistlərindən Novruz Novruzovun, Maisə Əfəndiyevanın, Taleh Hacıyevin ifasında səslənən Ş. Axundovanın mahnılarını, habelə türk-kərkük, hind mahnılarını, gənc rəqqasə Sevinc İbrahimovanın çıxışlarını dinləyicilər hərarətlə qarşıladılar.

«Şərq» ansamblının əlamətdar çıxışlarından biri də 1985-ci ilin yazında Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun tələbələri qarşısında olmuşdur. Buradan yığılan vəsait gənclərin və tələbələrin Moskvada keçirilən XII Ümumdünya festivalı fonduna verildi.

1985-ci ilin payızında Hindistan Respublikasının keçmiş SSRİ-dəki səfiri Həsən Nuri Bakıda olarkən Yazıçılar İttifaqında xalq yazıçısı Mirzə İbrahimov ilə görüşdə mən onların söhbətini hindi dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə edirdim. Bu iki dost heyət arasında tərcüməçi kimi iştirakım mənim üçün bir fərəh idi. Dil bilməyin xeyirxah əməllər üçün nə qədər yararlı olduğunu burada duydum...

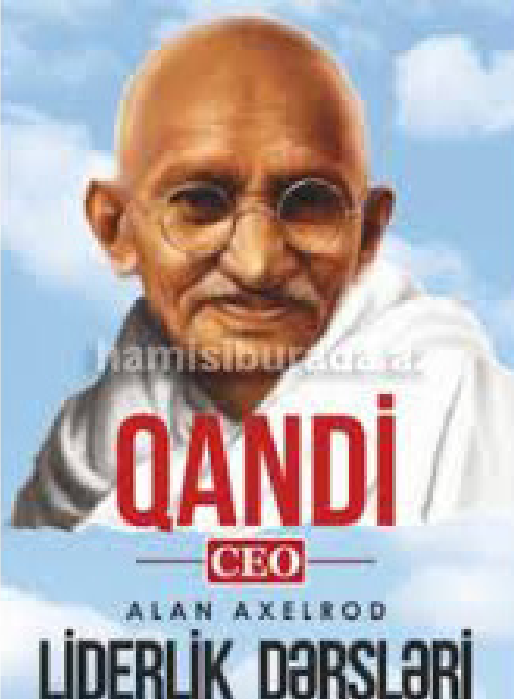

ARBS
R. Bahar SONAM

AZƏRBAYCAN — HİNDİSTAN ƏDƏBİ- MƏDƏNİ ƏLAQƏLƏRİ TARİXİNDƏN KLASSİK İRSİN İZİ İLƏ...

Respublikamızda elm və mədəniyyət tarixinin öyrənilməsində ortaya çıxan bir sıra məsələlərin aydınlaşdırılmasında Azərbaycan-Hindistan mədəni əlaqələrinin inkişaf yolu böyük əhəmiyyətə malikdir.

Tədqiqatçılar göstərir ki, Azərbaycan—Hindistan əlaqələri heç də yalnız bugünə təsadüf etmir. Bugünün mədəni sərvətləri keçmişdən asılıdır, sabahın taleyi isə bugünlə bağlıdır. Odur ki, bizim qarşımızda duran əsas məqsəd hər şeydən əvvəl, keçmişə nəzər salmaq və bugünün timsalında bir daha Azərbaycan—Hindistan elmi-mədəni əlaqələrini öyrənməkdir.

*Milətlər arasında
birlik qurmaq
Məndə təkcə insanlara
məxsus deyil,
bütün canlılar
arasındadır.*

CAVAHİRLƏL NEHRU

Azərbaycan EA Xəbərlərində (1958, №1) dərc olunmuş «Azərbaycanla Hindistanın mədəni əlaqələrinin tarixindən» məqaləsində Ə. Ə. Seyidzadə artıq orta əsrlərdə mövcud olmuş Azərbaycan—Hindistan əlaqələrinin tarixi və fəlsəfi cəhətlərini təhlil etmiş, bu sahədə ayrı-ayrı şəxsiyyətlərin fəaliyyətlərindən öyrənmişdir.

Azərbaycanla Hindistan arasında yüzillər boyu davam edən mədəni əlaqələrin zəngin tarixi vardır. İki xalq arasında təxminən min ildən artıq davam edən bu yaxınlıq demək olar ki, heç vaxt kəsilmədən özünü ictimai inkişafın ayrı-ayrı sahələrində göstərmişdir. Bu əlaqələrin mədəni və fəlsəfi kökü X yüzilin 80-ci illərində Bəsrədə təşkil olunmuş «İxvan-əs-səfa» adlı fəlsəfi cəmiyyətin fəaliyyətinə gedib çıxır. Cəmiyyətin əsas məqsədi islam aləmində yunan fəlsəfəsi ilə yanaşı, hind fəlsəfəsini də yaymaq olmuşdu. Həmin cəmiyyətin ensiklopediyasını yazan müəlliflərin sırasında azərbaycanlılar da var idi. Bunlardan bizə məlum olanı Əbdül Həsən Harun Zəncanidir.

X əsrdən başlayaraq, Hindistanla mədəni əlaqələr Azərbaycanda fəlsəfəni yaymaq şəklində XIX əsrdək davam etmişdir. Bu istiqamətdə Mirzə Şəfi Vazeh, Ə. Bakıxanov və M. F. Axundov kimi ictimai simaların müəyyən rolu olmuşdur.

Ayrı-ayrı əsrlərdə Hindistanla bu və ya digər mədəni əlaqələrin yaradılması, davam və inkişaf etdirilməsi işində Azərbaycanın mütəfəkkir, şair, dilçi, coğrafiyaçı, səyyah və ilahiyyat mütəxəssisləri fəaliyyət göstərmişlər. Onların arasında Xaqani Şirvani (XII əsr), Nəsimi (XIV əsr), Füzuli

(XVI əsr) kimi böyük sənət ustaları da vardır.

O dövrlərdə Hindistanla mədəni əlaqə saxlayan azərbaycanlıların bir çoxu Hindistana səfər də etmişdir. Hər dövrdə isə bunun müəyyən səbəbləri olmuşdur: siyasi sığınacaq tapmaq, mədəni əlaqələr yaratmaq, ədəbiyyat, şeir sahələrini genişləndirmək, maddi vəziyyəti yaxşılaşdırmaq və b. k. XVII əsrdə İran şahı Nadirin də təqibləri nəticəsində Hindistana gedən az olmamışdır.

Hindistana gedən azərbaycanlıların bir çoxu qarşıya qoyduğu müəyyən məqsədi yerinə yetirdikdən sonra yenə də öz vətəninə — Azərbaycana qayıtmışdır. Azərbaycanla Hindistan arasında tanışlıq, anlaşma yaradan bu şəxslər Azərbaycana qayıtdıqdan sonra həmvətənlərinə böyük hind xalqı tərəfindən gördükləri qonaqpərvərlik və hörmət haqqında söyləmişlər ki, bu da xalq arasında uzaq ölkə haqqında müəyyən anlayış yaradırdı. Ayrı-ayrı şəxslərin bəslədikləri sevgi duyğuları şeirlər şəklində də bizə gəlib çatmışdır.

Hindistana gedən azərbaycanlılardan elələri də olmuşdur ki, Hindistanı özləri üçün ikinci vətən edərək həmişəlik orada qalaraq hindləşmişlər. Bu şəxslərdən bəziləri ikinci vətənlərinin yüksəlişində yaxından iştirak etmişlər. Bunlardan biri humayun şahın qoşununun baş komandanı Bayramxan Baharlu idi. Bayramxanın ölümündən sonra onun oğlu, kiçik yaşlarında taxta çıxan Əkbər şahın regenti (qəyyumu) olmuşdur. Bu o Bayramxan Baharludur ki, Qasım bəy Zakir onun nəslindən olan Qarabağlı şair Mirzə İsmayıl Baharluya müraciətlə yazdığı şeirində «Bayramxan ocağını söndürmə Mirzə!» deyir.

AZƏRBAYCAN - İNDİA

Belə şəxslərdən biri də Şeyx Əhməd Şirvani idi (1780—1840). Hind qaynaqlarında göstərilir ki, islam ölkələrindən Hindistana gələnlər arasında onun qədər zəngin bilikli alim, filoloq olmamışdır. Şeyx Əhməd Şirvaninin ən böyük və unudulmaz xidməti isə Hindistanda «İxvan- əs-Səfa» fəlsəfə cəmiyyətinin ensiklopediyasını nəşr etdirməsidir. Onun şəxsi kitabxanasında bu ensiklopediyanın XIV əsrdə Şamaxı şəhərində əl ilə yazılmış nüsxəsi olmuş və həmin ensiklopediya Hindistanda bu nüsxənin üzündən çap edilmişdir.

Məlumdur ki, Hindistanın tarixində, onu iki yüz ilə yaxın idarə etmiş və vahid dövlət şəklində birləşdirmiş türk mənşəli Böyük Moğollar sülaləsinin dövrü ən parlaq səhifələrdən biri sayılır. O dövrdən Hindistanla Azərbaycan arasında etnik və mədəni əlaqələr daha da artmışdır. O dövrlük Azərbaycanın cənubunda yaşayan sakinlər ərəblərin zülmündən yaxa qurtarmaq məqsədi ilə hind okeanını keçərək, Hindistana sığınmışdılar.

Onlar burada indiki Qucerat ştatındakı Surat şəhəri yaxınlığında Suraxanıdakı «Atəşgah»a oxşar odsevrlik məbədinə yaratmışlar. Onlar özlərini burada Parslar kimi qələmə verirdilər. Qəribədir ki, Bombeydə Uels şahzadəsinin məşhur Tarixi antropoloji muzeyindəki dünya xəritəsində Azərbaycan parsların vətəni kimi göstərilmişdir.

Hazırda dünyadakı cəmi 110 min parsın 90 mini Hindistanda, bunun 60 mini isə Bombeydə yaşayır. İndi həmin parsılar (onlara «atəşpərəstlər»,

«zərdüştilər» də deyirlər) uzaq Hindistandan bizim respublikaya — Bakıya gələrkən ilk növbədə özlərinin ulu vətənlərindəki «Atəşgah»a baxmağa cəhd göstərirlər.

1925-ci ildə keçmiş Sovet İttifaqının qonağı olan Bombay universitetinin qocaman professoru Modi «Azərbaycanı öyrənən cəmiyyətin dəvəti ilə Bakıya gəlmiş və Azərbaycan paytaxtının qədim tarixi abidələri haqqında öz təəssüratını bildirərək demişdir: «300 il əvvəl Suraxanıda tikilmiş «Atəşgah» abidəsini ziyarət edərək, mən əmin oldum ki, bu, qədim pars abidəsi olmayıb, hindlər tərəfindən tikilmişdir. Ancaq çox güman ki, bu abidə daha qədim abidənin yerində ucaldılmışdır. Çünki bizim bir çox kitablarda. Azərbaycanın Xəzər dənizinin qərb sahillərində mövcud olmuş çoxlu «Atəşgah» abidələrindən söhbət açılır.

Modi həmçinin qeyd etmişdi ki, Hindistanda yaşayan parsılar və azərbaycanlılar yaxın xalqlar olmuşlar. Ayrı-ayrı tədqiqatçılar tərəfindən söylənilən belə fikirlər bir daha göstərir ki, Azərbaycan və Hindistan xalqlarının əlaqələri qədim zamanlardan yaranmağa başlamışdı.

Hind xalqının ədəbiyyatı, musiqisi bizim qabaqcıl şair və yazıçılarımıza, filosoflarımıza çoxdan məlum idi. Nizaminin, Xaqaninin, Füzulinin və başqa sənətkarların əsərlərində hind xalqına, onun mədəniyyətinə aid onlarca misal tapmaq olar. Azərbaycan—Hindistan mədəni əlaqələri XIII—XIV əsr Azərbaycan kitablarında da öz əksini tapmışdır. Azərbaycan alimi Rəşidəddinin 600 il bundan əvvəl

yazdığı «Cəmeut-təvarix» kitabında Cin, Monqolustan və digər ölkələrlə yanaşı Hindistan haqqında da məlumatlar vardır. Bu onu göstərir ki, hind mədəniyyəti hələ çox-çox əvvəllər dünyanın bir sıra ölkələrində şöhrət tapmışdır.

Azərbaycanın bir sıra mütəfəkkirləri hind fəlsəfəsi, elm, ədəbiyyat və incəsənəti haqqında gözəl fikirlər söyləmişlər.

Böyük Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi bütün xalqların tarixinə, mədəniyyətinə, dilinə böyük hörmət və rəğbət bəsləyərək, hind xalqı haqqında da ilhamla yazmışdır. O, «Yeddi gözəl» poemasında dünyanın ən mədəni ölkələrindən biri sayılan Hindistan haqqında danışır.

Böyük şair, «Xosrov və Şirin» poeması üzərində işləyərkən hind xalq yaradıcılığının Yaxın Şərqdə «Kəlilə və Dimnə» adı ilə məşhur olmuş «Pancatantra» əsərindən istifadə etmişdir.

Təsədüfi deyildir ki, XIII əsrin görkəmli hind şairi Əmir Xosrov Dəhləvi (1252-1325) il Nizami Gəncəvi yaradıcılığının tədqiqi işinə həsr olunmuş əsərlər yaratmışdır. Nizami mövzusunda «Xəmsə»nin ilk yaradıcısı da Xosrov Dəhləvi olmuşdur. Cəvahirəl Nehru bu istedadlı şair haqqında yazır: «Hind xalqı bugünədək bu möhtərəm şairə də onun əsərlərinə böyük məhəbbət bəsləyir».

Xosrov Dəhləvi dahi Nizamini öz müəllimi sayaraq, özünün «Xəmsə»sinin hər poemasını onunla başlayır və onunla da qurtarır. Onun əsərləri Azərbaycan şairləri tərəfindən böyük məhəb-

bətlə qarşılanmışdır. Onun «Miratüssəfa» qəsidəsi bizim dahi lirik şairimiz Füzulinin diqqətini cəlb etmişdir. Füzuli «Ənisülqəlb» (Ürək dostu) əsərində Xosrov Dəhləvi haqqında ehtiramla danışaraq, Xaqaninin bir əsərinə onun cavabının ustalıqından söhbət açır, onu dünya poeziyasının ən görkəmli ustaları ilə bir sıraya qoyur.

XVII əsrdə Hindistanda yaranmış kitablarda Azərbaycan yazıçıları haqqında fikirlərə rast gəlmək olar. «Şəmi-ancuman», «Nikaristani-sohen», «Miratul-xəyal», «Xəzanəm-əmir» kimi təzkirələrdə Nizami, Xaqani, Nəsimi, Füzuli, Saib Təbrizi yaradıcılığına yüksək qiymət verilir. Azərbaycan şairlərinin Hindistanda böyük şöhrət tapmasından bəhs olunur.

K. Qafar özünün «Azərbaycan şairləri Kəşmirdə» (Azərbaycan EA Xəbərləri, 1963, №-2) məqaləsində Azərbaycan və İrandan keçərək Kəşmirə gələn bir çox incəsənət xadimlərinin və ziyalıların əsərlərindən bəhs etmiş, Azərbaycan və Kəşmir şairlərinin yaradıcılığında mənəvi yaxınlığı göstərmişdir.

Hindistanın şimalında yerləşən Kəşmir—Srinaqar torpağı öz təbiəti etibarilə dünyanın ən gözəl yerlərindən biri sayılır.

Kəşmir xalqı çox qədim tarixə və mədəniyyətə malikdir. 2200 il bundan əvvəl yazılmış Çin və hind mənbələrində Kəşmir və onun mədəniyyəti haqqında məlumat verilir.

Kəşmir bir sıra qədim mədəniyyətlərin bir-birinə qovuşduğu nöqtələrdən biri olmuş, bu isə ölkədəki mədəni həyatın inkişafına yüksək təsir göstərmişdir.

Pakistan alimlərindən doktor Sufi ikicildlik «Tarixə—Kəşmir» əsərində bu ölkənin Yaxın Şərq xalqları ilə, o cümlədən Azərbaycanla mədəni əlaqələri tarixindən bəhs etmişdir.

VII əsrdən əvvəl azərbaycanlılarla kəşmirlilərin etiqad və fəlsəfi baxışları arasında yaxınlıq var idi. Azərbaycanlı Zərdüştin dini-fəlsəfi təliminə kəşmirlilər də inanırdılar. VII əsrdən sonrakı yüz illərdə də hər iki ölkənin xalqları arasında yaxınlıq əlaqəsi möhkəmlənmiş, bu da hər iki xalqın həyatında bir sıra oxşar cəhətlərin yaranmasına səbəb olmuşdur. Azərbaycanda Elxanilər sülaləsinin hakimiyyəti illərində bu əlaqələr daha da artmağa başlamışdır. Azərbaycanın keçmişi haqqında olan bir təzkirədə Azərbaycan xalqının görkəmli ictimai xadim və alimləri barəsində maraqlı məlumatlar vardır. Burada, məsələn, qeyd olunur ki, XVII əsrdə Azərbaycanın bir sıra alimləri Hindistanda müəllimlik etməklə, orada elmin və mədəniyyətin inkişafına müsbət təsir göstərmişlər.

XVI və XVII əsrlərdə Azərbaycanla Kəşmir arasındakı mədəni əlaqələr əvvəllərə nisbətən daha çox inkişaf etmişdi. Azərbaycan və İrandan keçərək, Kəşmirə gələn bir çox incəsənət xadimləri Kəşmirdə yayılmış zərif əl sənətlərinin inkişafında görkəmli rol oynamışlar.

XVII əsrdə Azərbaycan və İranın Kabil—Kəşmir yolu ilə Hindistana köçüb gedən bir çox Azərbaycan ziyalıları Kəşmiri «seyrü səyahətdən»

sonra Hindistanın başqa şəhərlərinə yola düşürdülər. Bu dövrdə Yaxın Şərqdə şeir sənətinin başında duran görkəmli Azərbaycan şairi Saib Təbrizi (Mirzə Məhəmmədli) Kəşmirin istedadlı şairi Tahir Qəni ilə çox səmimi dost olmuşdu. Kəşmirə gələn Saib Mirzə Tahir Qəniyə yaxınlaşmış, hər iki şair bu dostluğun əziz xatirəsini bir sıra əsərlərində əbədiləşdirərək, yaradıcılıqlarındakı mənəvi yaxınlığı qeyd etmişlər.

Saibin əsərləri, onun Tahir Qəni Kəşmirinin yaradıcılığını alqışlayan şeirləri indi bu ölkənin ziyalıları arasında məşhurdur. Saib Gəninin yaradıcılığını çox sevirdi. Gəni də zamanəsinin böyük şairi Saib Təbrizinin yüksək sənət əsərlərinə dərin rəğbət bəsləyirdi. Hər iki sənətkarın arasında mövcud olan yaradıcılıq əlaqələri, dostluq münasibətləri haqqında təzkirələrdə çoxlu rəvayətlər nəql olunmuşdur. Öz yaradıcılıqları yolunda Saib Təbrizi ədəbi məktəbini nümunə götürmüş Hindistan və Pakistan şairlərindən heç biri Saibin ədəbi irsini Tahir Gəni Kəşmiri kimi müvəffəqiyyət və yaradıcılıqla izləyə bilməmişdir. Gəninin həyat və

sənəti haqqında tədqiqat aparmış Pakistan alimlərindən Xacə Əbdul həmid Ürfani yazır: «Dərin bir etimadla demək olar ki, Hindistan yarımadasında Saib səpgisini heç kəs Gəni qədər müvəffəqiyyətlə davam etdirə bilməmişdir.»

Azərbaycan səyyahları Kəşmirin təbiət və mədəniyyəti haqqında da ətraflı məlumatlar vermişlər. Görkəmli alim, səyyah və şair Hacı Zeynalabdin Şirvani Kəşmirin şəhər və kəndlərini gəzərək «Büstanüs-səyahə» adlı əsərində bu ölkənin təbiəti, mədəniyyəti, əhalisinin tərkibi haqqında ətraflı qeydlər etmişdir.

Hacı Zeynalabdin

Şirvani

0,8 ay yarım Kəşmirin paytaxtı Srinaqarda qalmış, kəşmirlilərin dil və ədəbiyyatı, xalq rəvayətləri haqqında, ölkənin tarixi abidələri barəsində maraqlı mülahizələr irəli sürmüşdür. **Hacı Zeynalabdin Şirvani** Kəşmirin görkəmli alimləri ilə etdiyi söhbət və mübahisələrinin xülasəsini verir. Kəşmir filosoflarından Mir Nizaməddin Camal Əhməd, Seyid Əbdül Cavadın dünyagörüşlərindən, onlarla dostluq əlaqələrindən danışır, Kəşmirin görkəmli adamları və hökmdarı Əbdulla xan İbn Cümə xan Azərbaycan aliminə Kəşmirdə ikən böyük hörmət bəsləmişdir. Hacı Zeynalabdin Kəşmirdə olarkən, bu ölkənin tarixi abidələrini görmüş, gözəl yerlərini gəzmiş və bu ölkənin gül-çiçəkli bağları haqqında ətraflı danışmışdır.

Kəşmirin kitabxanalarında Azərbaycanın bir sıra mədəniyyət xadimlərinin əsərləri saxlanılır.

Pakistan alimi həmid Ürfani yazır: «Bu əlyazmaların bir çoxu hələlik gün üzü görməmişdir. Cox az adamın onlardan xəbəri vardır.»

Şərq üçün Cəvahirəl Nehru və Məhəmməd İqbal kimi görkəmli xadimlər yetişdirən Kəşmir xalqı ilə Azərbaycan xalqı arasındakı mədəni əlaqələr tarixi öz misilsiz qiymətini bu günə kimi saxlayır.

Hind xalqının tarixi və fəlsəfəsi ilə böyük Azərbaycan yazıçısı və mütəfəkkiri M. F. Axundov da tanış idi. Öz fəlsəfi əsərlərində o, Hindistanla bağlı bir sıra məsələlərin elmi şərhini verməyə səy göstərmişdir.

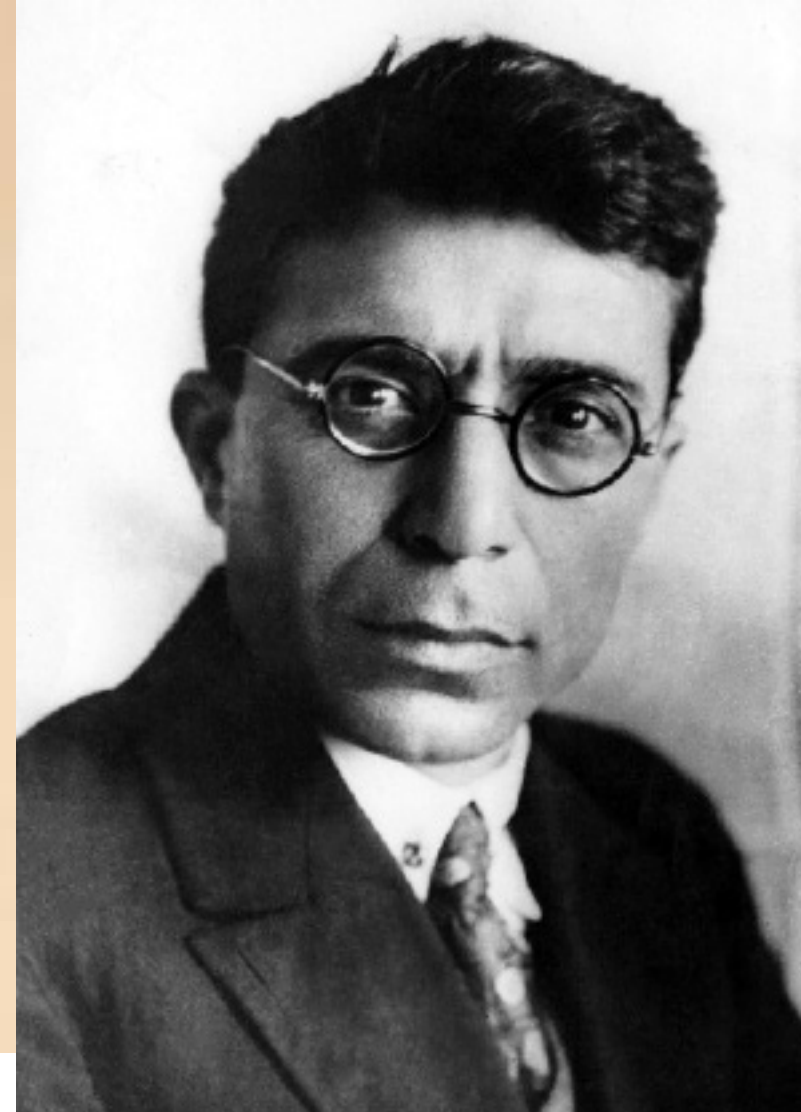
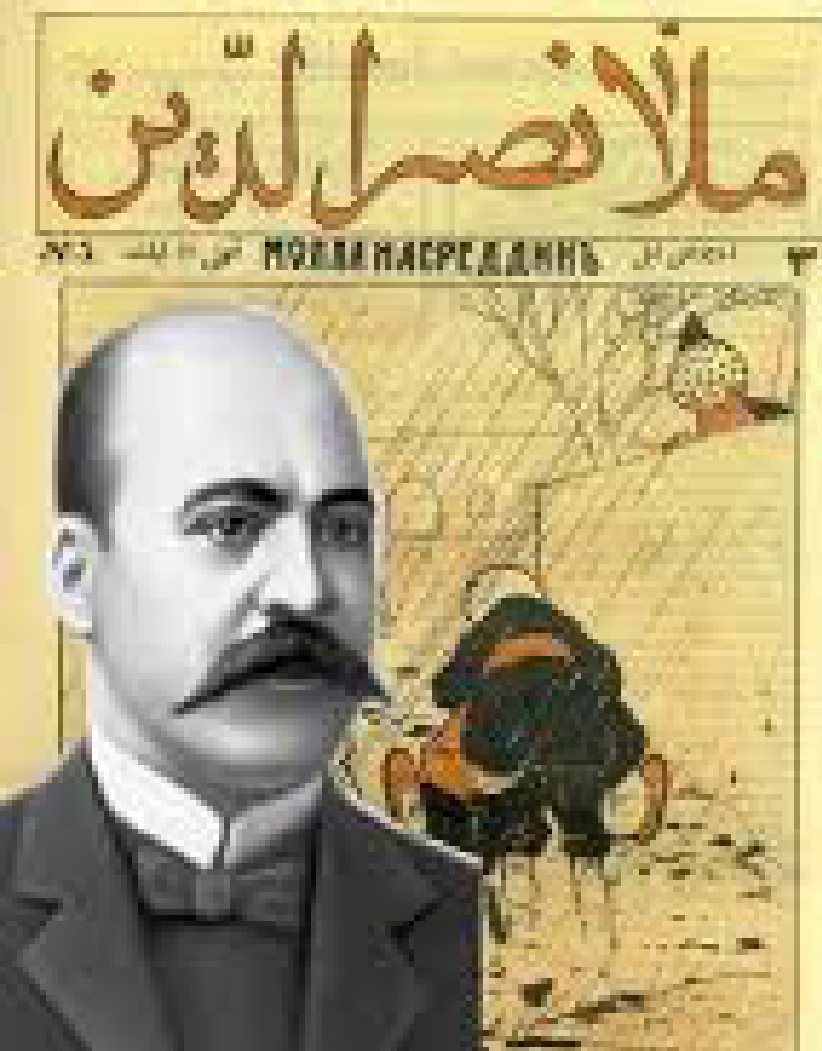

Mirzə Fətəli

Axundov

M. F. Axundov Hindistandakı ingilis tiraniyasını pisləyir, müstəmləkəçiliyə qarşı özünün qəti narazılığını bildirirdi. «Kəmalüddövlə məktubları»nda Kəmalüddövlənin İran şahı Cəlalüddövləyə məktubunda belə sətirlərə rast olunur: Bütün dünyaya məlumdur ki, ingilislər hind xalqlarına necə münasibət bəsləyirlər. Məgər ziyalı ingilislər, qanunsevən ingilislər hind xalqına qarşı despotdan yaxşı münasibətdədirlər? Onlarla müqayisədə despot min dəfə yaxşıdır.

Görkəmli Azərbaycan dramaturqu C. Cabbarlı da «Aydın» əsərində bir daha Şərq xalqlarını, o cümlədən hind xalqını ayılmağa, azadlıq uğrunda mübarizə aparmağa çağırır.

Sevimli şairimiz S. Vurğun «Buruqlar səltənəti» adlı poemasında böyük hind mütəfəkkiri R. Taqorun müdrik sözlərini Azərbaycan şeir dilində canlandırıb, Hindistanda gedən milli-azadlıq hərəkatına böyük rəğbət bəsləmişdir:

*«Azad şüur» deyir «zəncirsiz ürək».
O qocaman Tapor o böyük insan,
Onun rübabilə səcdə gələrək,
İstiqbal eşqilə yanır Hindistan.*

...Azərbaycanın ən görkəmli tənqidi mətbuat orqanı sayılan «Molla Nəsrəddin» jurnalının səhifələrində də ingilis müstəmləkəçilərini qamçılayan karikaturalar və məqalələr getmişdir. Bu məqalələrdə hind xalqının azadlıq hərəkatı bəyənilir, Hindistanın gələcəkdə öz müstəqilliyini bərpa etməsi labüdlüyü ifadə olunurdu.

Böyük Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri H. Cavid hələ 1926-cı ilin axırlarında özünün «Azər» poemasının «Qərb səyahət» parçasında hind xalqının əzilmiş hüququnu bir ürək yangısı ilə təsvir edərək, onu yalnız mübarizə ilə azadlığa çıxmağa səsləyir:

*Hindin əzilmiş mənliyi yapsa hər sezda möcüzə,
Soyuqqanlı Qərb alışıb göz süzə, ya dodaq büzə,
Mazlum ellər üçün ancaq bir yol varsa: mübarizə!
Onsuz şubhə yox irəmiz Şərq aləmi hürriyyətə.*

Şairlərimizdən M. Rahim. H. Arif, Əhməd Cəmil, Böyük ağa Qasımzadə hind şairlərindən M. İqbal, Rameşvar Şukla, İsar Ulxan Macaz, Şankar, Şaylendra və başqalarının şeirlərini Azərbaycan dilinə tərcümə etmişlər.

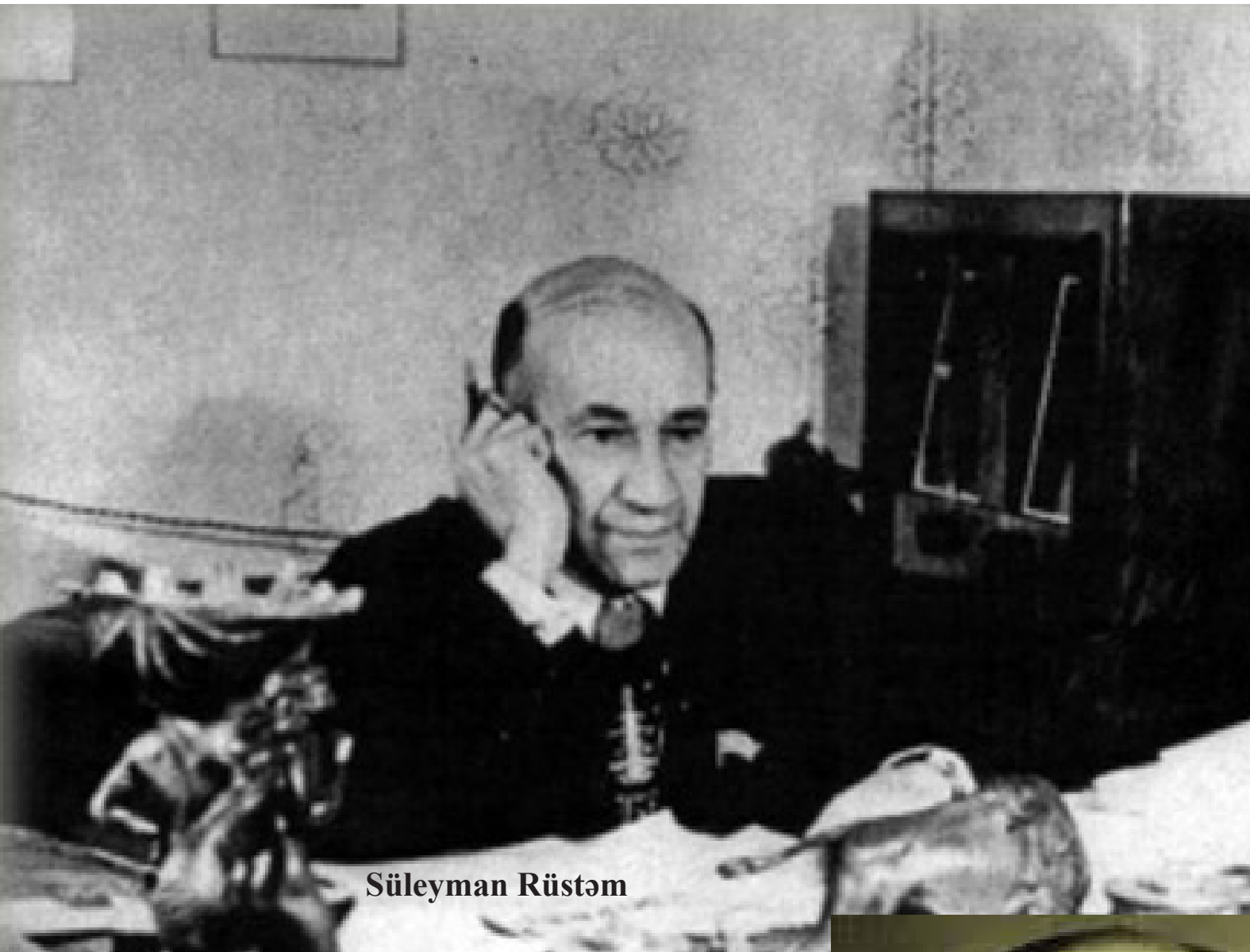
Hüseyn Arif «hindli dostuma» adlı şeirində hind xalqının uzun müddət yadellilərin əsarəti altında qaldığını, onun nə kimi müsibətlərə düşər olaraq var-yoxdan çıxmasını ürək acısı ilə təsvir edir:

*Ehtiyac qəddini vaxtsız əyəndə,
O necə əridi, necə kiçildi?
Londonlu cənablar sağlıq deyəndə,
Onun ürək qanı necə içildi...*

*Bir vətən övladı, de abəs yərə
Elindən, günündən gen düşərdimi?
Ağır gəlməsəydi bu dərd şairə,
Taqorun başına dən düşərdimi?!*

Bu misralarda şair haqlı olaraq böyük hind yazıçısı Taqorun başına düşən ilk dəni xalqın müsibətilə əlaqələndirir.

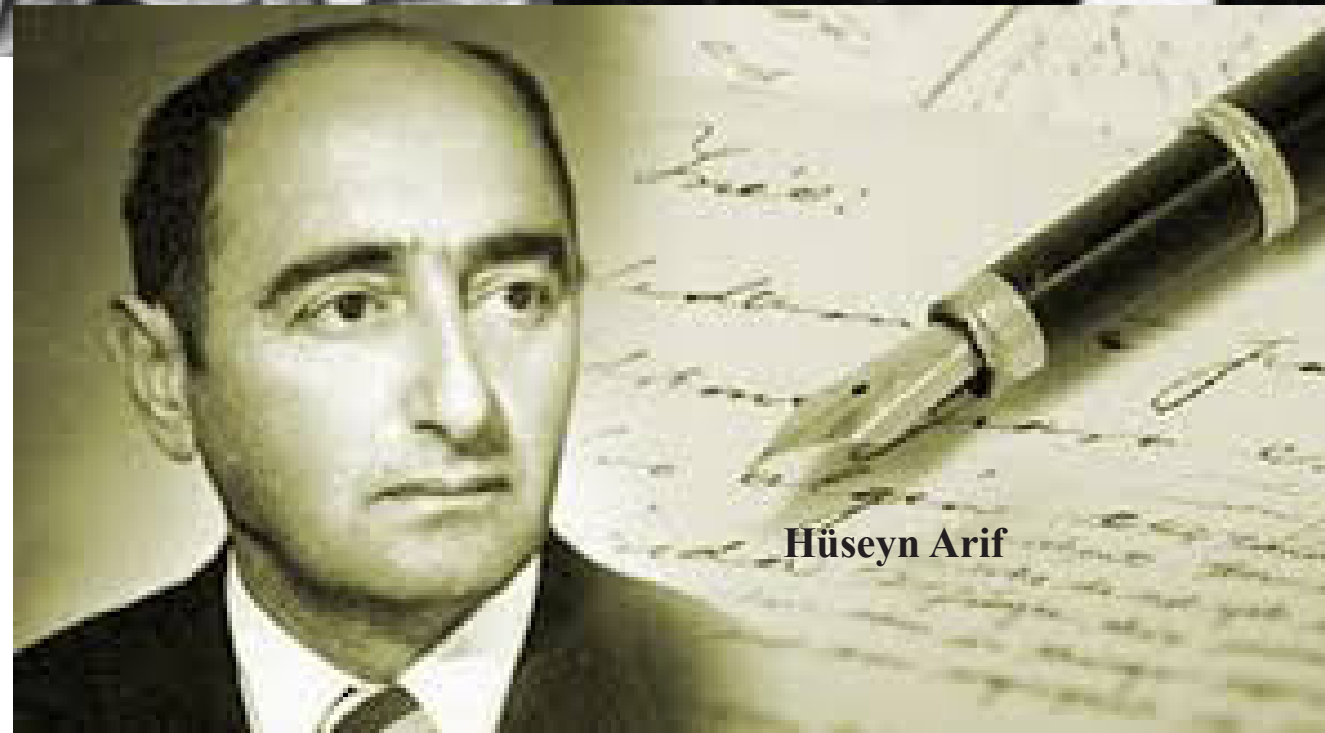
Ayrı-ayrı tanınmış yazıçı və şairlər tərəfindən Taqor şəxsiyyətinin tərənnümü heç də təsadüfi deyildi. Taqor dühasının dərin məna kəsb etməsini dərk etmək üçün, onun yaradıcılıq yoluna nəzər salmaq məqsəduyğundur.

Süleyman Rüstəm

Məmməd Rahim

Hüseyn Arif

Əhməd Cəmil

Xalq şairi S. Rüstəmin «Üsyan» şeiri də həmin ruhda yazılmışdır.

...Hələ 30-cu illərdə R. Taqorun «Fəlakət» romanı ilə öz ana dilində tanış olan Azərbaycan xalqı sonrakı illərdə başqa hind yazıçılarının əsərlərini də oxumaq imkanına malik olmuşdur.

Respublikamızda nəşr olunan «Hindistan və Pakistan hekayələri» məcmuəsinə Hindistanın görkəmli yazıçılardan Prem Candın, Mülk Rac Anandın, Novtac Sinqxin, Xoca Əhməd Abbasın və başqalarının bir sıra maraqlı hekayələri daxil edilmişdir. Hind şairlərinin əsərlərinin dilimizə tərcüməsinə də xalqımızın görkəmli şairləri əmək sərf etmişlər.

Milli-azadlıq hərəkatı xadimi ailəsində doğulmuş Taqor keçən əsrin 80-ci illərinin əvvəllərində — hələ gənc ikən geniş ictimai-siyasi fəaliyyət göstərmiş, «Brahma Samac» dini-isləhat və maarif cəmiyyətinin katibi olmuşdur. O dövrdə onun yazmış olduğu hekayə və fəlsəfi dramları, ictimai-siyasi məqalələri özünün redaktə etdiyi «Şadhona» ədəbi-ictimai jurnalında dərc edilmişdir. Artıq 90-cı illərdə Taqor poeziyasında hind fəlsəfəsi və mədəni ənənələri, həmçinin Qərbin qabaqcıl fəlsəfi cərəyanları ilə sıx bağlı olan humanist həyata səcdə konsepsiyası formalaşır.

...XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Taqorun yazdığı şeirlərdə təbiət, məhəbbət və vətəndaşlıq lirikası əsas yer tutur. Şair benqalları zülm və istibdada qarşı mübarizəyə səsləyirdi: «Analar», «Bəhrələr» şeir kitabları. «Qum dənəsi», «Fəlakət» sosial-məişət romanlarında, «Dağılan tifaq» povestində feodal ailə əxlaqı ilə demokratik meyllər arasındakı konflikt psixoloji boyalarla göstərilmişdir.

20-ci illərin sonundan etibarən Taqorun siyasi görüşləri daha qabarıq mahiyyət kəsb edir. «Dörd hissə» romanı (1934), «Yarpaqlar» (1936), «Axşam şüası» (1936), «Şəfa», «Ad günündə», «Son şeirlər» şeir kitablarında Taqor bir daha xalqı dini-icma fanatizmi təhlükəsinə qarşı mübarizəyə çağırırdı. Onun ədəbi yaradıcılığı benqal və ümumiyyətlə hind ədəbiyyatında tənqidi realizmin, müasir benqal ədəbi dilinin təşəkkülündə mühüm rol oynamışdır. Taqorun «Cana-qana-mana» («Xalq ruhu») şeiri (1911) Hindistanın milli himninə çevrilmişdir.

Böyük ədibin yaradıcılığı dünya mədəniyyəti xəzinəsinə daxil olmuş, əsərləri bir çox dillərə, o cümlədən Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuşdur. Onun anadan olmasının 100 illiyi (1861-1961) ümumdünya miqyasında qeyd edilmişdir.

Rabindranat

TAQOR

...Azərbaycanla hind xalqlarının mədəni əlaqələrinin inkişafı özünü musiqi incəsənətində də əks etdirmişdir. Hind musiqisini öyrənən bir çox tədqiqatçılar göstərmişlər ki, musiqi hind xalqlarının bugünədək əsas sənət növü olub, onların əfsanələrində, milli eposlarında mühüm yer tutmuşdur. Qədim «Ramayana» və «Mahabharata» dastanlarında hind musiqisinin mənşəyindən ətraflı söhbət açılır. Görkəmli Azərbaycan musiqişünası Səfiəddin Əbdülmömin Urməvi öz əsərlərində Azərbaycan musiqisi ilə Şərqi xalqları musiqisi arasındakı yaxınlıq və əlaqələrdən də bəhs edir.

Əvvəllərdə qeyd etdiyimiz kimi, könülləri oxşayan ecazkar hind musiqisi öz kökünü muğamları xatırladan raqalardan—lad birləşmələrindən alır.

Özündə hind xalqının adını yaşadan «Mahur-hindi» muğamı mənşə etibarilə «Rast» muğam silsiləsinə daxildir. Azərbaycanda və ona qonşu ölkələrdə çox yayılmış «Mahur-hindi» muğamı hind xalq musiqisi ilə üzvi surətdə bağlıdır.

«Mahur-hindi» muğamının Azərbaycan ərazisinə gəlməsinə səbəb, məhz Azərbaycan və hind xalqları arasında qədimdən yaranmış və möhkəmlənmiş iqtisadi və mədəni əlaqələr olmuşdur. Akademik A. Makovelski göstərdi ki, «Mahur-hindi» ən əvvəl, qüdrətli hind

sülaləsi Mauryanın şərəfinə düzəldilmiş himn olmuşdur. Onun dövründə Hindistan maddi və mədəni cəhətcə çox inkişaf etmiş ölkə kimi tanınmışdır. «Mahur-hindi» muğamı adının da «Maurya» sülaləsi adına çox yaxın olması bu fikri təsdiq edir.

Tarixi dəlillər göstərir ki, müsəlman aləmi hind xalqının musiqi incəsənətinə böyük rəğbət bəsləmişdir. Bu da maraqlıdır ki, Nizami Gəncəvi özünün ölməz əsəri olan «Şərəfnamə»də kəşmirli rəqqasələrin rəqslərindən bəhs edir.

«Mahur-hindi» muğamının Azərbaycana gətirilib yayılmasına Azərbaycan və Gürcüstandan keçərək İstambula gedən hind tacirlərinin öz yanlarıca gətirdikləri çalğıçı və rəqqasələr çox kömək etmişdir. Bunlar keçib getdikləri ölkələrdə hind musiqi incəsənətinin izini qoymuşlar.

...Biz hind musiqisini dinləyərkən raqaların, xüsusilə «Mahur» muğamının bu musiqidə nə qədər mühüm yer tutduğunun şahidi oluruq: «Avara», «Baycu. Bavra», «Biz xalqıq», «Cənab—420», «Yeni Dehli», «Dörd yol» və digər kino filmlərinin musiqi parçaları göstərir ki, hind musiqisi Azərbaycan musiqisinə çox yaxındır. Həmin filmlərin tamaşaçıları tərəfindən sevilməsi səbəblərindən biri də məhz budur.

Əgər hind musiqisindən götürülmüş bəzi parçalar bizim muğamlarımızın ifası zamanı rəng kimi çalınarsa, onları Azərbaycan xalq musiqisindən seçmək çətin olar. «Dörd yol» filminin musiqisi buna yaxşı misaldır. «Avara» filmindən Ritanın (L. Manqəşkarın) həzin mahnısı, Rəcin Rita ilə küsüldüyü zaman qızın adını bıçaq ilə yazarkən oxunan mahnı «Bayatı Şiraz» üstündədir. «Baycu Bavra»nın əvvəlində səslənən gözəl mahnı «Şur» məqamını xatırladır. Silahlı dəstə kəndə basqın etdiyi zaman Baycunun (M. Rafinin) oxuduğu mahnı isə sanki «Segah» üstündə bəstələnmişdir. Bu, raqalarla bizim muğamlar arasında bir uyğunluğun, yaxınlığın, üzvi qohumluğun varlığını göstərir.

Göründüyü kimi, «Baycu Bavra» filminə musiqi yazmış bəstəkar Nəşad Əli, «Avara» və «Cənab—420» filminə musiqi bəstələmiş

Şankar və Caykişan öz yaradıcılıq yollarında raqalara—muğamlara əsaslanaraq, onların xüsusiyyətlərindən bacarıqla istifadə etmişlər.

...Hind musiqisinin Azərbaycan musiqisinə yaxınlığını təsdiq edən bir «körpəlik» mənşəyini də qeyd etmək maraqlıdır.

Azərbaycan musiqi oylağı — muğamatın vətəni sayılan Qarabağda bir el məsəli vardır: «Körpə uşaq ağlayarkən muğamat üstündə ağlayır...»

Bir şair demişkən:

Keçmə şairindən, müğənnisindən,
Könlümü bu Yerə bağlar deyiblər.
Uşağı ağlatsan Qarabağda sən,
Muğamat üstündə ağlar, deyiblər!

Əslində burada bir təbiilik, bir həqiqət vardır! Mən isə həyatımda bunun şahidi olmuşam: hər dəfə körpə uşaq üçün həzin bir hind mahnısı oxuyan zaman, onun mənəvi bir rahatlığını, xoş təbəssümünü duymuşam.

Körpəlik duyğusunun bu iki əlaməti, görünür eyni bir ahəngə, eyni bir səslənməyə uyğun gəlir... Bütün bunlar göstərir ki, hind və Azərbaycan musiqisi hələ lap qədimdən yaxın, oxşar və doğma olmuşdur.

Dehli, Bombay, Mədrəs, Aqra kimi şəhərlərdə olarkən xalqlarımızı bir-birinə bağlayan ülvî telləri duymağa çalışdım.

Bənqal körfəzinin şahə qalxan suları, Tac-Mahalın göz qamaşdıran vüqarlı duruşu və əzəməti, Bombeydəki asma qəbristanlıq da mənə silinməz təsir etdi.

SİTAR

pıçıltilar...

... Təbiəti Vətənimizi xatırladan bu ölkənin insanları da elə bizim xalqımız təbiətli idi. Haraya gedirdikse gülürüzlə, açıqqəlbliliklə qarşılanırdıq. Xarici kəlmələrin çoxluğuna baxmayaraq, bizə — azərbaycanlı heyətə xüsusi hörmət göstərirdilər. Hiss edirdim ki, bizim xalq hindlilər üçün daha əzizdir. Bu ecazkar ölkəyə səfərim mənə çox şey verdi. Hind xalqının Azərbaycan xalqına hansı tellərlə bağlılığını gözlərimlə gördükdən sonra anladım ki, bu xalqın böyük oğlu Xosrov Dəhləvini, Əhməd Dehdarı, Rühül Əmin Şəhristanini, Fani Kəşmirini, İsmayıl xan Əbcədini və onlarla bu kimi digər farsdillilə hind şairlərini dahi Nizami ilə bağlayan nə imiş? Anladım ki, Nizaminin farsdillilə hind ədəbiyyatına təsiri hər iki xalqın ruhani bağlılığı, əqidə birliyi və oxşar adət-ənənəsi sayəsində mümkün olmuşdur. Təsadüfi deyildi ki, Nizami məktəbi davamçıları olan 306 şairin 50-dən çoxu məhz Hindistanda yaşayıb yaratmışdır.»

... Yuxarıda adı göstərilən Nizami məktəbinin davamçısı Şeyx Məhəmməd Fani Kəşmiri öz yaradıcılığı ilə Mehri Məmmədovanın da diqqətini cəlb etmişdir.

M. Məmmədova «Yeddi gözəl» poeması və Yaxın Şərq ədəbiyyatı mövzusu üzərində işləyərkən Nizaminin farsdillilə hind ədəbiyyatına olan təsirini də araşdırmışdır. Bu baxımdan, o, Faninin «həftəxtər» («Yeddi ulduz») əsərini dərinlən öyrənmiş və onun Nizaminin «Yeddi gözəl»i ilə bağlı cəhətlərini işıqlandırmışdır.

Azərbaycan EA Əlyazmalar İnstitutunda bu böyük şairin yeganə nüsxədən ibarət olan bir incisi mühafizə olunur. Həmin inci Nizami dühasından ilham alaraq onun üç məsnəvisinə cavab yazan Fani Kəşmirinin «Məsnəviyyəti-Fani» adlı əlyazma abidəsidir.

Cildi olmayan bu əlyazmanın yazılma tarixi yoxdur, lakin poliqrafik əlamətlərinə görə onu XVIII əsrə aid etmək olar. Əsər Fani Kəşmirinin həyat və yaradıcılığını öyrənmək baxımından əvəzsiz bir mənbədir.

Seyid Əhməd Həsən Abidi 1964-cü ildə Kəşmirdə şap etdirdiyi «Məsnəviyyəti-Fani» kitabında bu böyük şairin əsərlərinin dünya kitabxanalarında olan əlyazmalarından da məlumatlar verir. Bu cəhətdən Faninin bizdə mühafizə olunan əlyazması dünyada yeganə nüsxədir, əvəzsiz bir abidədir.

Fani yaradıcılığını dərindən öyrənmək—XVII əsrin birinci yarısında Kəşmirdə yaşamış adlı-sanlı şairlər haqqında maraqlı məlumatlar almaq, o dövrün ədəbiyyatını, tarixini və ictimai həyatını mükəmməl öyrənmək deməkdir. Yaşadığı gündən indiyədək onun yaradıcılığı təzkirəşü- nasların, ədəbiyyatşünasların və tanınmış şərqşünas alimlərinin diqqətini özünə cəlb etmişdir. Cox maraqlı bir həyat yolu seçmiş Faninin özü haqqında da yazmaq mümkündür.

... Əsərlərindəki işarələrdən və mənbələrdən alınan məlumatlara əsasən müəyyən olunur ki, o, ilk təhsilini dövrünün tanınmış alimlərindən — Şeyx Yaqub Sərfi, Vasib, Ustad Qəni Kəşmiri, Səlim Kəşmiridən almışdır. Faninin öz qeydindən məlum olur ki, onun çox hörmət etdiyi müəllimlərindən olan Şeyx Yaqub Sərfi də Nizaminin davamçılarından olmuşdur. O, şairin «Sirlər xəzinəsi»nə cavab olaraq «Töhvey-əbrar» adlı əsərini yazmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, dil və ədəbi əlaqələr həmişə ayrı-ayrı xalqların iqtisadi və mədəni inkişafında mühüm rol oynamışdır. Bu cəhətdən qədim türk və hind tarixi ənənələrinin yaxınlığı bu xalqların dilləri arasındakı oxşarlığın, leksik bağlılığın varlığı ilə izah olunur. Dilşünaslar Hindistanın qədim dravid dilləri ilə türk dilləri arasında, o cümlədən Azərbaycan dili arasında böyük bir bənzəyiş olduğunu yazırlar.

1000-ci ildən sonra hind-ari dillərinin yeni dövrü, müəyyən mənada Şimali Hindistanın türk

və islam təriqətli yadellilərin işğalı ilə bağlı olmuşdur.

Hindistanın müsəlman türklər tərəfindən fəth olunması, əslində yerli hind-ari dillərinin ədəbiyyatda böyük mövqe tutmasına mane olmadı. Artıq X-XIII əsrlərdə Şimali Hindistanı fəth etmiş türklər məişətdə öz dillərindən—türk dilindən istifadə etsələr də, rəsmi və mədəni tədbirlərdə ərəb dilindən istifadə edirdilər. Bu işdə onlara, indiki Əfqanıstan ərazisində yaşayan və daha yüksək inkişafa malik olan tayfaların da təsiri olmuşdur.

Hindistana türk fəthləri ilə birlikdə onların təbəliyində olan fars hərbciləri və məmurları da gəldi. Bir çox türklər və farslar ölkədə yerləşdikdən sonra hind qızları ilə ailə qurmağa başladılar.

Getdikcə fəthlər arasındakı əsl türk və iranlı şəxslər azalmağa başladı. Gəlmələrin və fəthlərin dil üzrə əsl hindləşmə prosesi isə onların ikinci nəslindən—törəmə nəslindən başladı. Şübhəsiz ki, türk fəthlərinin hind qızlarından olan balalarının danışq dili hind dillərindən biri ola bilərdi. Hind dilində türk sözlərinin olması da məhz bununla bağlıdır.

Hind dillərində türk leksik elementlərinin tədqiqi məsələsi dil-ədəbi əlaqələrinin inkişafı baxımından böyük maraq doğurur. Bu sahədə Kəlküttədəki Milli Kitabxanada qiymətli mənbələr, tədqiqat materialı vardır.

Azərbaycan EA Nəsimi adına İnstitutunun dil əlaqələri bölməsinin əməkdaşı T. H. Cəfərova hind və türk dilləri arasındakı ortaq ünsürlərin öyrənilməsi ilə məşğuldur. Gənc şərqşünas 1988-ci ildə Daşkənd Dövlət Universitetinin hind filologiyası fakültəsini bitirmiş, hindoloq-tərcüməçi ixtisasına yiyələnmişdir. Yəqin ki, gələcəkdə T. H. Cəfərova adlarını çəkdiyimiz və hələ öyrənilməmiş məsələlərin tədqiqi ilə bağlı dost Hindistana səfərlər edəcəkdir.

Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun «Qədim və Orta Əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı» şöbəsinin elmi işçisi, filologiya elmləri namizədi Leyli Əliyevanın 1990-cı ilin yazında uzun müddətə — 3 aylığa Hindistanın Dehli və Kəlküttə şəhərlərinə olan yaradıcılıq ezamiyyəti iki ölkənin ədəbi-elmi əlaqələrinə dair çağdaş axtarışların inkişafında əlamətdar bir hadisə idi. Bu, onun «Klassik Azərbaycan poeziyası (XII—XVIII əsrlər) ingilisdilli ədəbiyyatşünaslıqda» mövzusu üzrə işlədiyi doktorluq işinin təhlili və müzakirəsi ilə bağlı olsa da, həmin ezamiyyət Azərbaycan—Hindistan ədəbi əlaqələrinin incəliklərini öyrənmək baxımından böyük əhəmiyyətə malikdir.

Yuxarıda dediyimiz kimi, Hindistana gedən hər bir azərbaycanlı mütəxəssisi orada olduqca mehribanlıqla qarşılayır, onu maraqla dinləyirlər. Bu ondan irəli gəlir ki, hazırkı dövrdə hindlərin Azərbaycan ədəbiyyatı, Azərbaycan mədəniyyəti və ümumiyyətlə desək, Azərbaycan xalqı haqqında məlumatları çox azdır.

Dehliyə 1943-cü ildə əsas qoyulmuş Xarici ölkələrlə beynəlxalq əlaqələr cəmiyyəti fəaliyyət göstərir. Biz orada olarkən cəmiyyətin zəngin kitabxanasına doktor Şivaci Qanquli başçılıq edirdi. Kitabxana, ixtisasından asılı olmayaraq, hamının üzünə açıqdır. Kitabxanaya üzv olmaq üçün onun buraxdığı, ayda iki adda çıxan jurnala abunə yazılmaq da lazımdır. Burada hind və başqa alimlərlə yanaşı, xarici ölkələrdən gəlmiş dövlət xadimləri də olur, orada keçirilən müxtəlif seminar və müşavirələrdə iştirak edirlər. Bunların arasında Cəvahirləl Nehru, İndira Qandi, Henri Kissincer, Oskar Fişer, Aleksey Kosigin, Marqaret Tetçer və başqaları olmuşlar.

L. Əliyevanın C. Nehru adına Universitetdəki fəaliyyəti ilə bağlı xatirələri də buradan başlayır.

C.Nehru adına Universitetdə Leyli doktor Moti Ramla görüşür, bir neçə filoloq və dilçilərlə tanış olur. Burada müəllim heyəti və tələbələrin onunla

təşkil etdiyi görüş universitet kollektivində böyük maraq oyadır. Şübhəsiz ki, onların Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyəti ilə, hətta bizim adət-ənənələrimizlə bağlı Leyliyə verdikləri suallar Azərbaycanla Hindistanın gələcək əməkdaşlığı arzusunun irəli gəlirdi.

Universitetin 9 mərtəbəli zəngin kitabxanasının dördüncü mərtəbəsində Azərbaycan, türk və fars ədəbiyyatına dair qiymətli kitablar vardır. L. Əliyeva burada Qətran Təbrizi, Fələki Şirvani, Xaqani Şirvani, Məhsəti Gəncəvi, Nizami Gəncəvi, Cahan Şah həqiqi, Şah İsmayıl Xətai, Füzuli, Saib Təbrizi kimi klassiklərimiz haqqında ətraflı məlumatlar toplaya bilmişdir. Onun xüsusilə folklorumuz haqqında «Kitabi Dəbə Qorqud» və «Koroğlu» ilə bağlı əsərlərin surətlərini əldə etməsini Azərbaycan ədəbiyyatı üçün bir tapıntı kimi qiymətləndirmək olar.

Dehlidə olarkən L. Əliyeva qiymətli daşlardan tikilmiş Humayun məqbərəsi, Əs-skəndər türbəsi, Əl-Əkbər türbəsi, Aqra qalası, Tac-Mahal məqbərəsi, Fatihpur-Sikri qala şəhəri, Qızıl qala və digər tarixi abidələrlə tanış olur, minlərlə müsəlmanların ibadətگاهی olan Came məscidini və Nizaməddin məscidini ziyarət edir. Bütün bunlar tədqiqatçıya hind ədəbi-tarixi sərvətlərini dərinlən sevdilir, onu sanki yeni bir aləmə aparır. Elə oradaca Leylidə qədim hind ədəbi dünyasının açarı sayılan sanskrit dilinə yiyələnmək marağı oyanır. Bu məqsədlə o, doktor Y. P. Sinqhin məsləhəti ilə Mərkəzi hind Dilləri İnstitutuna rəsmi məktubla müraciət edir. Leyli ilə fərdi məşğul olmaq üçün bir neçə müəllim-doktor Rama Sud, Bharat Bhuşan, Bahuquna, Qita, S. B. Cha və Handi kimi tanınmış mütəxəssislər təyin olunur. Onlar gənc ədəbiyyatşünasa hind dilinin inceliklərinə yiyələnməkdə kömək edirlər. Bu da Leylinin gələcək elmi dünyagörüşündə əvəzolunmaz rol oynayır.

Ezamiyyətin ikinci yarısını L. Əliyeva Hindistanın ən böyük mədəniyyət mərkəzlərindən biri sayılan Kəlküttədə keçirir. Burada məqsəd — Kəlküttədəki Milli kitabxanada, həmçinin məşhur ingilis şərqşünası Vilyam Consun 1784-cü ildə yaratdığı Asiya cəmiyyəti kitabxanasında çalışmaq idi. Kəlküttədə L. Əliyeva Cadavpur Universitetində də olur və oradakı alimlərlə—professor Cokluvatson və professor D. P. Bletaleyya ilə gələcək elmi əlaqələrin inkişafı barədə söhbətlər edir.

...Artıq may ayında dərslər qurtardığından L. Əliyeva Kəlküttədə olarkən tələbə həyatı ilə tanış ola bilmir. Lakin buradakı görkəmli yazıçı və şairlər, rəssam və heykəltəraşlar, musiqişünaslar, eləcə də dünya şöhrətli böyük R. Taqorun ev muzeyi ilə tanışlıq bu şəhərin qədimliyindən və zənginliyindən bir daha müjdələr verir.

Əsası 1836-cı ildə qoyulmuş Kəlküttə Milli kitabxanası nadir kitablarla zəngin olmaqla, həftənin bütün günləri fəaliyyət göstərir. Leyli burada hələ indiyədək ölkəmizdə öyrənilməmiş ədəbi,

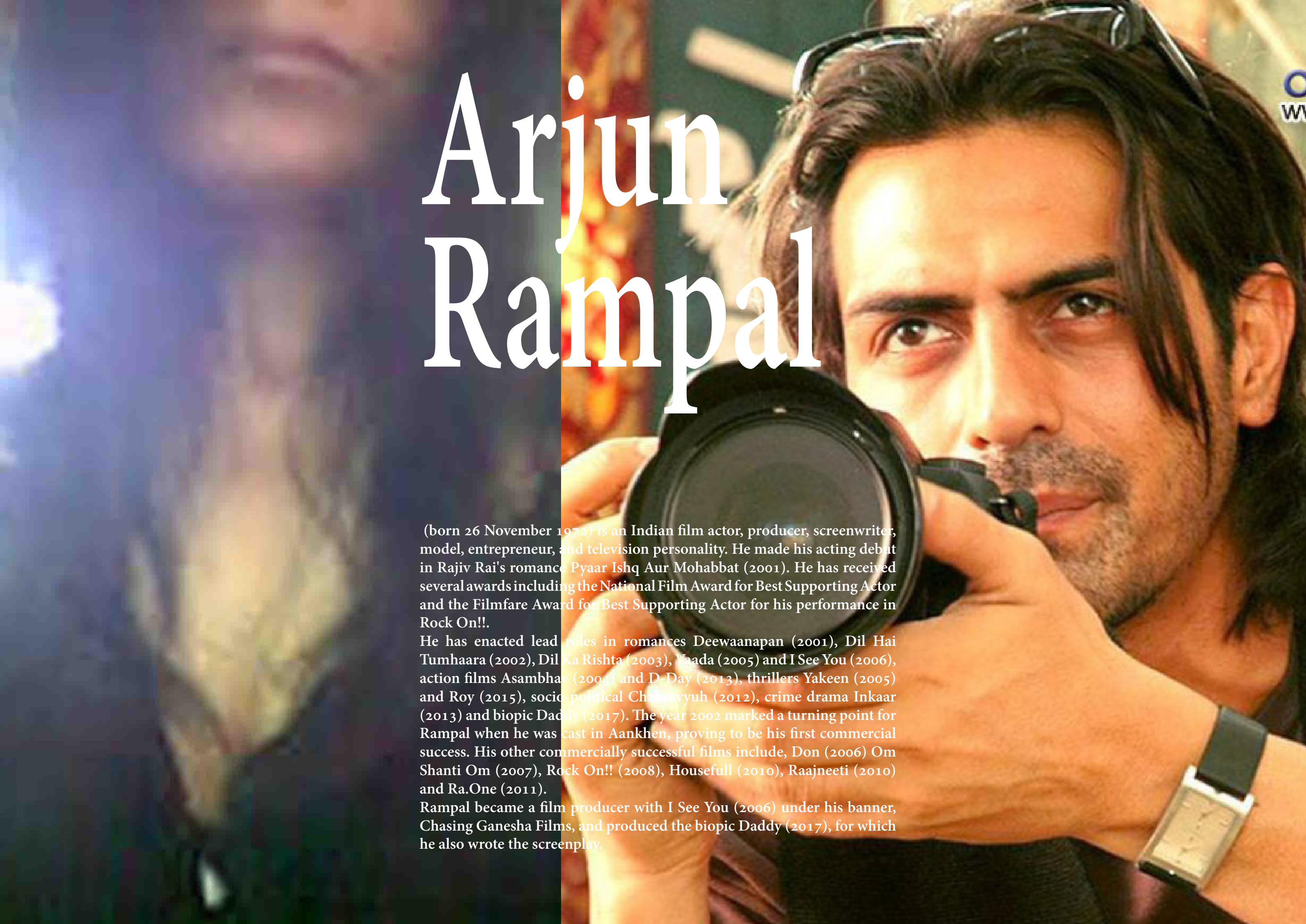
elmi mənbələrlə, nadir kitablarla tanış olur. Burada olarkən o, nadir kitablar fondunda klassiklərimizin əsərlərini nəzərdən keçirir. Nizami ilə bağlı ədəbi cümlərdə saxlanan ayrı-ayrı əsərlərdən bəzi parçaları, eləcə də Nizami Gəncəvinin 1837-ci ildə bütövlükdə Atkinsonun orijinaldan ingilis dilinə çevirdiyi “Leyli və Məcnun” əsərinin surətini əldə edir. İnanmaq istədik istər L. Əliyeva, istərsə də başqa əlaqədar mütəxəssislərimiz Hindistana növbəti ezamiyyət zamanı Bombay, Patna, Mədrəs kimi şəhərlərdə elm, mədəniyyət xadimləri ilə tanış olacaq, bu yerlərin zəngin kitabxanalarına baş çəkərək, Azərbaycan və Hindistan xalqlarının mədəni əlaqələrinə dair yeni sorğuları, tariximizin bu uzaq ölkədəki izlərini üzə çıxaracaqlar.

Azərbaycan klassik ədəbiyyatı və incəsənətinin Nizami Gəncəvi, Əbubəkir Əcəmi, Şah İsmayıl Xətai, Məhəmməd Füzuli, Əbdülqədir Mərağai kimi dahi şəxsiyyətləri bəşəriyyətin mənəvi mədəniyyət xəzinəsini öz əsərləri ilə zənginləşdirmişlər.

SEVGI

Arjun Rampal

(born 26 November 1972) is an Indian film actor, producer, screenwriter, model, entrepreneur, and television personality. He made his acting debut in Rajiv Rai's romance *Pyaar Ishq Aur Mohabbat* (2001). He has received several awards including the National Film Award for Best Supporting Actor and the Filmfare Award for Best Supporting Actor for his performance in *Rock On!!*.

He has enacted lead roles in romances *Deewaanapan* (2001), *Dil Hai Tumhaara* (2002), *Dil Ka Rishta* (2003), *Vaada* (2005) and *I See You* (2006), action films *Asambhav* (2004) and *D-Day* (2013), thrillers *Yakeen* (2005) and *Roy* (2015), socio-political *Chakravyuh* (2012), crime drama *Inkaar* (2013) and biopic *Daddy* (2017). The year 2002 marked a turning point for Rampal when he was cast in *Aankhen*, proving to be his first commercial success. His other commercially successful films include, *Don* (2006) *Om Shanti Om* (2007), *Rock On!!* (2008), *Housefull* (2010), *Raajneeti* (2010) and *Ra.One* (2011).

Rampal became a film producer with *I See You* (2006) under his banner, Chasing Ganesha Films, and produced the biopic *Daddy* (2017), for which he also wrote the screenplay.

Kalp hikayesi...

Senin nefesindir – aldıkca yaşarsın, yaşatırsın.

Eğer, acı yüzünden pozmağa şalışırsın, o zaman izlerini daha da derinleşdirirsin. Sen... öyle SEN OL! O zaman acı gider, mutlu olursun: SENİN OLAN... YİNE SENİN OLUR.

Rampal's first release of 2002 was Vipul Amrutlal Shah's Aankhen, in which Rampal starred in an ensemble cast featuring Amitabh Bachchan, Akshay Kumar, Sushmita Sen, Paresh Rawal and Aditya Pancholi. He played the role of a blind person. The film was ranked above average at the box office and became the fourth-highest grossing Bollywood film of 2002. His next release was Kundan Shah's Dil Hai Tumhaara opposite Rekha, Preity Zinta, Mahima Chaudhry and Jimmy Shergill. The film was a flop.

In 2003, Rampal played a lead role in Naresh Malhotra's Dil Ka Rishta opposite Aishwarya Rai. Rampal earned critical acclaim for his performance. Ronjita Kulkarni of Rediff wrote: "Arjun Rampal shakes off his wooden image and comes up with a good performance. He is subtle and convincing in the emotional scenes. He has certainly moved on from Pyaar Ishq Aur Mohabbat." It was ranked the thirtieth film of the year on the basis of box office collections. Rampal's next role was in Khalid Mohammed's Tehzeeb opposite Urmila Matondkar. Rampal played a Muslim in the film. The film earned critical acclaim. Taran Adarsh praised his performance, quoting: "the easy-going attitude his character reflects injects that certain sheen to the enterprise."

In 2004, Rampal collaborated with Rajiv Rai for the second time in his first action thriller Asambhav. Rampal starred opposite Priyanka Chopra and played the role of an Indian commando Captain Aadit Arya. The film was entirely shot in Switzerland. Released on 23 July, Asambhav was Rampal's only release of the year. Shahid Khan of Planet Bollywood wrote: "Arjun Rampal looks good and he suits the mould of the action hero very well."

Rampal's first release of 2005 was Satish Kaushik's Vaada, in which he played a lead role opposite Ameesha Patel and Zayed Khan. The film was a flop. Patcy N of Rediff praised Rampal, writing: "Arjun Rampal has done a good job; his is a subdued performance, and the model-turned-actor looks great in most scenes." Rampal's next release was Vikram Bhatt's multi-starrer action film Elaan. The film managed to do well and became an average-grosser at the box office. Rampal earned critical acclaim for his performance in Elaan. Subhash K. Jha of IANS praised Rampal and wrote: "Arjun is pretty much on his own. Once again playing a man with responsibilities he brings a controlled conviction to both his scenes with his screen daughter and his engrossing death scene." Merril Diniz of Rediff wrote: "Arjun Rampal is almost believable as the rugged ex-cop. He has a deep baritone and svelte body language."

Rampal's third release of the year was the mystery thriller Yakeen, in which Rampal was paired in a lead role with Priyanka Chopra for the second time. He received acclaim for improving his emotional acting. Taran Adarsh praised his performance, quoting: "Cast in complex role, Arjun Rampal delivers his best performance so far. The role would've lost its bearings had it been entrusted to an inferior actor, but Arjun sinks his teeth into it and emerges trumps. The actor portrays the gamut of emotions with aplomb and delivers a flawless performance. He is truly efficient in sequences when he starts suspecting his wife's fidelity in the first half. The shower sequence as also the intermission point display Arjun's range as an actor." Rampal's last release of the year was Apoorva Lakhia's Ek Ajnabee opposite Amitabh Harivansh Rai Bachchan and Perizaad Zorabian. This film featured Rampal in his first negative role as Shekhar Verma, the bodyguard of a child, but is actually a corrupted person. Subhash K Jha praised Rampal's performance and wrote, "The narrative has some nice supporting performances, particularly Arjun Rampal who's gone both over and under the skin of his bar-owner ex-army man's role. Not only does Rampal look right, he feels right."

His first release of 2006 was the love triangle based Humko Tumse Pyaar Hai opposite Bobby Deol and Ameesha Patel. This film was a delayed release. Satyajit of SmaHits quoted "Arjun Rampal has also been promising and it shows in his performance. The media might have labeled him "wooden actor" but he has shown great improvisation in emotional scenes." Taran Adarsh wrote: "Arjun is awkward at places in initial portions, but gets into the rhythm subsequently. The emotional sequences in the second half clearly indicate that he's come a long way." His next appearance was the multi-starrer anthology Darna Zaroori Hai. Rampal starred in the story "Spirits Do Come" opposite Bipasha Basu and Makrand Deshpande, directed by Prawal Raman. Despite a cast of stars, the film flopped at the box office.

2006-07: Producer and breakthrough

Rampal reprised the supporting role of Jasjit in *Don - The Chase Begins Again*, a remake of the 1978 movie *Don*. The role had been played by Pran in the original *Don*. *Don - The Chase Begins Again* starred Shah Rukh Khan and Priyanka Chopra in lead roles and the movie became Rampal's first hit. The film proved to be a breakthrough movie for Rampal, although Khan earned the most attention. Taran Adarsh praised his performance, quoting: "Despite the shortcomings, he makes a sincere attempt."

Rampal established his own production company Chasing Ganesha Films with his wife Mehr Jesia. The first movie under that banner *I See You* was Rampal's last release of 2006. He played a lead role opposite newcomer Vipasha Agarwal. The movie was shot entirely in London, England. Like his past movies, *I See You* was also a failure at the box office and received poor reviews. However, Rampal earned critical acclaim for his work. Taran Adarsh wrote: "I See You rests on Arjun's shoulders. Arjun is efficient in a role that doesn't really demand histrionics. He has proved his credentials in the past and his performance in this film is at par with his earlier works. He works best in the dramatic portions."

In 2007, Rampal starred in a negative role in *Om Shanti Om* opposite Shah Rukh Khan and the debuting Deepika Padukone. The film emerged as the year's highest-grossing film in India and the overseas market, and became India's highest grossing production ever up to that point with a worldwide gross of over x 1.48 billion. It was Rampal's biggest hit in his career and earned him critical acclaim for his villainous role. Sukanya Verma of Rediff wrote: "Rampal's persona exudes too much warmth to pass off as a cold-blooded antagonist." Rampal won the Zee Cine Award for Best Actor in a Negative Role for his villainous performance in *Om Shanti Om* and got nominations at the IIFA, Star Screen and Apsara ceremonies.

hasret

2008–11: Critical acclaim

Arjun Rampal at the All India Squash Championship Awards Function in 2010.

Following the success of *Om Shanti Om*, Rampal started to rise as a successful actor. In 2008, Rampal gave an excellent performance in *Rock On!!* as Joseph "Joe" Mascarenhas, the lead guitarist of a band, a poor idealist who never learned that self-promotion is more important than music in a remixed world. Rampal learned guitar to prepare for his role. His performance was widely acclaimed, earning him the prestigious National Film Award for Best Supporting Actor at the 56th National Film Awards, Filmfare Best Supporting Actor Award at the 54th Filmfare Awards, IIFA Award for Best Supporting Actor at the 10th IIFA Awards and Screen Award for Best Supporting Actor. This brought wider success and acclaim to Rampal. Noted critic Nikhat Kazmi of *Times of India* praised Rampal's performance and wrote: "If you actually had to choose, then the vote would go for Arjun Rampal who displays a newfound maturity and looks absolutely groovy with his windblown hair and his guitar-strumming stance." Martin D'Souza of *Bollywood Trade News Network* praised Rampal, writing: "Arjun Rampal is slowly coming into his own. After playing a character with a negative shade in *Om Shanti Om*, he returns with another powerful performance as Joe Mascarenhas, the lead guitarist of the band. Vibrant at first, and then subdued he walks the act with a rock star gait."

Later that year, he starred in Rituparno Ghosh's English-language arthouse film *The Last Lear*, alongside Amitabh Bachchan and Preity Zinta. The film premiered at the Toronto International Film Festival and was received well at a number of other film festivals. Upon its theatrical release in India, Rampal got favourable reviews for his performance. He gave a show-stealing performance. Taran Adarsh wrote: "Arjun is evolving into a fine actor. After *Rock On!!*, this is another performance that would fetch Arjun laurels." Martin D'Souza considered it to be Rampal's best performance to date. Rajeev Masand of CNN-IBN praised Rampal's performance, writing: "Arjun Rampal shines as the guilt-ridden filmmaker, too ashamed to even apologise for his selfishness."

Rampal's only release of 2009 was Deepak Tijori's *Fox*, in which he starred opposite Sunny Deol, Sagarika Ghatge and Udit Goswami. The film mainly received negative reviews and flopped at the box office, but Rampal earned critical acclaim. Taran Adarsh praised Rampal's performance as perfect.

2010 would go on to become the most successful year of Rampal's career with three back to back hits. The first was Sajid Khan's comedy film *Housefull*, in which he starred in a supporting role. The film received negative reviews, but became a huge hit at the box office. Rampal's next release was Prakash Jha's multi-starrer *Raajneeti*. Rampal received critical acclaim for his supporting role of Prithvi in the movie. Taran Adarsh wrote: "Arjun is a revelation and what a terrific performance he pitches in. He's like an untamed lion." His performance earned him a nomination for the Filmfare Best Supporting Actor Award. He won the award in the Best Supporting Actor at the [[International Indian Film Academy, Apsara and Zee Cine categories. His last release of the year was Siddharth Malhotra and Karan Johar's *We Are Family*, in which he played a lead role opposite Kajol and Kareena Kapoor. It was an average grosser and Rampal's first successful movie that featured him in a lead role. Taran Adarsh wrote: "Arjun continues to surprise. *Rock On!!*, *Housefull*, *Raajneeti* and now *We Are Family* indicates the growth of this actor. He handles the emotional moments well, too."

In *Ajab Gazabb Love*, Rampal played the double role of twin brothers Karan and Arjun, based on the popular duo of Karan Arjun from the hit 1995 film of the same name. Though the film flopped at the box office, Rampal earned critical acclaim for his double role performance. Madhureeta Mukherjee of *The Times of India* wrote: "Arjun Rampal's comic-timing is a revelation. His double-act entertains and adds energy to this comedy."

His first release of 2013 was Sudhir Mishra's *Inkaar*, opposite Chitrangada Singh. Though the film flopped at the box office, Rampal earned positive reviews for his performance by critics and audiences. Taran Adarsh praised Rampal's performance, quoting: "Arjun Rampal displays remarkable understanding of the character. Post *Chakravyuh*, which released a few months ago, this is yet another power-packed performance that makes you realize that this supermodel has transformed into a super actor."

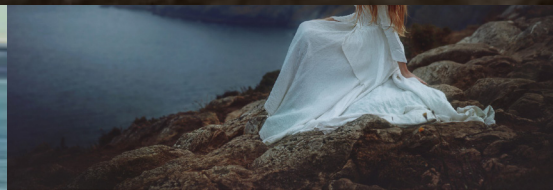

His next film was Nikhil Advani's action movie D-Day, co-starring Rishi Kapoor, Irrfan Khan, Shruti Haasan and Huma Qureshi. He portrayed Rudra Pratap Singh, a RAW agent. In order to prepare for his role, Rampal met real RAW agents. He earned critical acclaim for his performance. Mohar Basu of Koimoi wrote: "Arjun Rampal has evolved for the better as an actor. His infallible personality and his portrayal that has hints of both anguish and strength is what makes him stand out despite the presence of more powerful actors. He acted like a dream and that is commendable, to say the least." Rummana Ahmed of Yahoo! Movies wrote: "As a former army officer and now an undercover agent, Arjun is intense and sharp, his body language apt and his performance precise." Shubha Shetty of Mid Day wrote: "It is Arjun Rampal as Rudra who amazes with a performance that is undoubtedly his best till date. Rampal, apart from looking as gorgeous as he does, comfortably displays a range of emotions with surprising deft." Mansha Rastogi of Now Running. com wrote: "Arjun Rampal has excelled himself by leaps and bound and makes a commendable effort of an ex-army man turned RAW Agent delightfully." Rajeev Masand wrote: "Arjun Rampal does some of his best work here as the rebellious agent simmering with pent-up anger." Sarit Ray of Hindustan Times wrote: "Arjun Rampal (agent Rudra Pratap Singh) brings to the role what he brings to every film — good looks and a standard brooding expression."

His last release of the year was Prakash Jha's Satyagraha (2013). Rampal was featured in an ensemble cast including Amitabh Bachchan, Ajay Devgan, Kareena Kapoor, Manoj Bajpayee and Amrita Rao. Rampal played the role of Arjun Singh, a social activist who joined a campaign to free his former college principal.

LEGEND.AZ

bir yerdən sonra
insanın canı yanmır.
bir şey hiss etmir.

Television

In 2008, Rampal made his television debut as one of the three judges of the fourth season of the dance reality television show Nach Baliye on STAR Plus. The other two judges were choreographer Farah Khan and film actress Karisma Kapoor. In 2010, Rampal hosted the 5th Apsara Awards with Preity Zinta.

In November 2011, Rampal started hosting a new television show called Love 2 Hate U airing on STAR World India. The theme of the show was that Rampal would try and change the perception of people who hate Bollywood actors by bringing them face to face with them. The first episode aired on 20 November and the last episode aired on 15 January.

Stage performances

Alongside acting, Arjun Rampal has performed in many international stage concerts with several of Bollywood actors and actresses. In 2002, Rampal participated in his first world tour; Heartthrobs: Live in Concert with Hrithik Roshan, Aftab Shivdasani and sisters Karisma Kapoor and Kareena Kapoor. His next concert was the international Temptations 2004 with Shah Rukh Khan, Saif Ali Khan, Rani Mukerji, Preity Zinta and Priyanka Chopra. It was the most successful Bollywood concert at the time. Nineteen shows occurred across the globe.

In 2008, Rampal participated in Temptations Reloaded 2008, a series of concerts showcased across several different countries. It was set by Shah Rukh Khan. The show also featured Khan, Kareena Kapoor, Katrina Kaif, Ganesh Hegde, Javed Ali and Anusha Dandekar. It took place at the Ahoy Rotterdam venue in Rotterdam, Netherlands. Several months later, Rampal again joined Khan, Kapoor and Kaif to perform for 15,000 spectators at Dubai's Festival City Arena. In 2010, Rampal was paired with Khan in a concert at the Army Stadium, Dhaka, Bangladesh to a packed audience. The other participants were Rani Mukerji, Neeraj Shridhar and Ishaa Koppikar.

In the media

A person is seen from behind, standing on a dark, rocky shore. They are looking out at a vast, turbulent sea with white-capped waves crashing against the rocks. The sky is filled with heavy, dramatic clouds, with a bright light source, possibly the sun, breaking through near the horizon, creating a strong glow and lens flare effect across the upper half of the image.

Rampal with his ex wife Mehr Jesia in 2013.

Rampal has gained a frequent popularity and fan base on the basis of his good looks and acting. He is described as a versatile and popular actor by the media. He has been frequently described by the Indian media as "the hunk". He was voted as Times of India's "Most Desirable Man" of 2012, beating 49 other men including actors, politicians and sportsmen. Also in 2017, he was included in Times of India's "Most Desirable Man" list at No. 9. In 2012, Arjun Rampal, in association with Percept Limited launched "Lost Festival". "Lost" is a music festival driven by culture, tradition & soul. In 2013, he joined PETA, in its campaign to ban horse-drawn carriages in Mumbai. Rampal's luxury night club "Lap", situated in New Delhi became the toast of town, hosting top DJs and musicians like Lady Gaga, the Formula 1 after-parties, attended by Bernie Ecclestone himself. He shut the club in 2016 after 8 years.

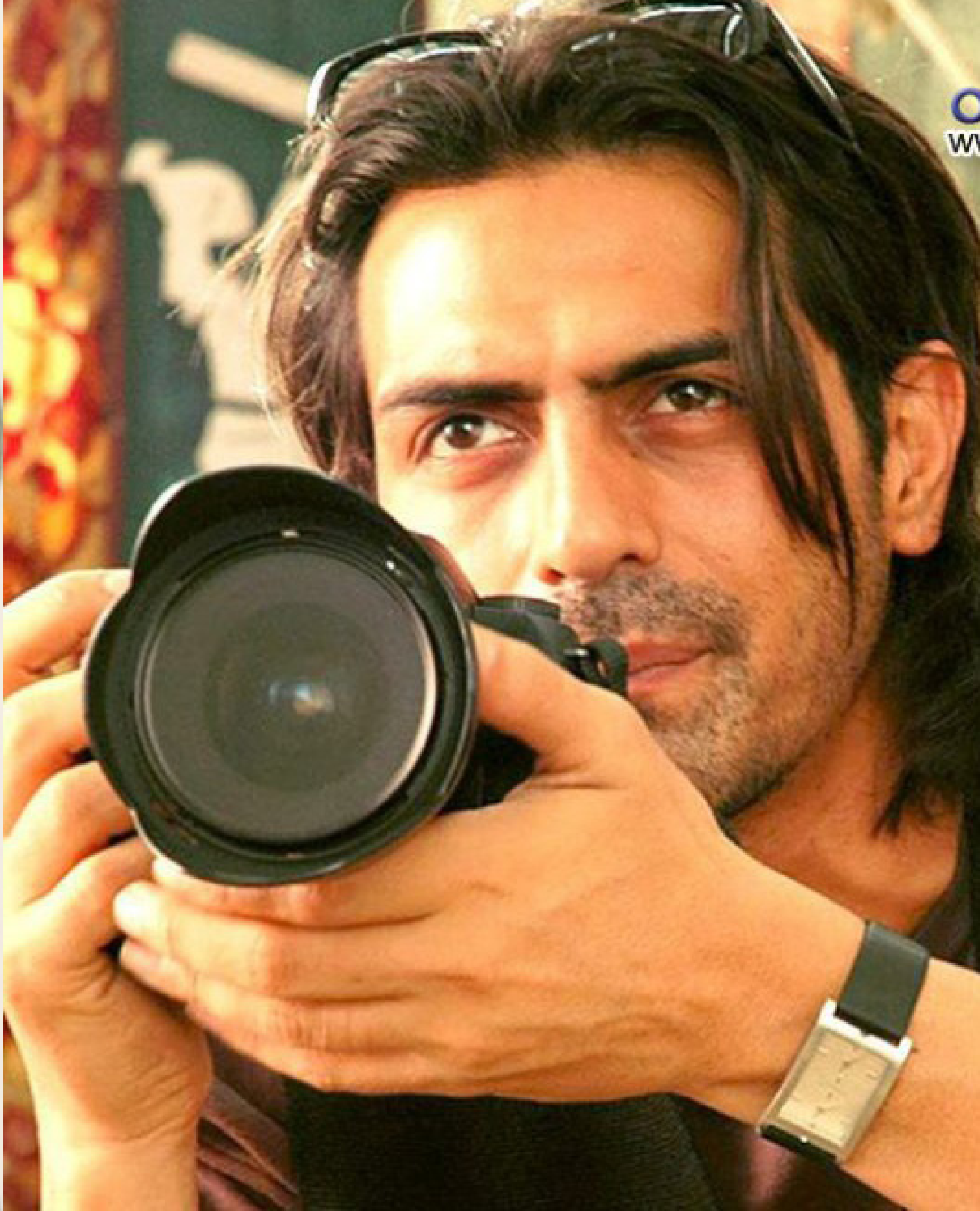
*bahar gélip güllér
açmış bénim néyimé
éllér gülér oynarmış
bénim néyimé
o yar bana sélam
salmış artık néyimé
bana sélamları déğil
kéndisi lazım*

Kalp hikayesi...

Senin nefesindir – aldıkca yaşarsın, yaşatırsın.

Eğer, acı yüzünden pozmağa şalışırsın, o zaman izlerini daha da derinleřdirirsin. Sen... öyle SEN OL! O zaman acı gider, mutlu olursun: SENİN OLAN... YİNE SENİN OLUR.

Azərbaycan-Hindistan

R.Bahar SONAM

Tarixi Araşdırmaçı yazıçı, hərbi jurnalist,
"ARBS Fateh" Tarixi Araşdırmalar jurnalının,
arbs.az saytının təsisçisi və baş redaktoru